

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

29

101

132

68

**AKADEMIA
SZTABU GENERALNEGO**
IM. GENERAŁA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

ASG WP wewn. 3743/83

Egz. Nr. 1

Pik doc. dr Kazimierz GIERCZAK
Pik dypl. Jan MICHALAK

**METODYKA SZKOLENIA
OPERACYJNO-TAKTYCZNEGO
WOJSK OPK**

Podręcznik

48872

WARSZAWA 1983

AKADEMIA
SZTABU GENERALNEGO
IM. GENERAŁA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

132

68

ASG WP wewn. 3749/83

~~XXXXXXXXXX~~

Egz. Nr. 1

PF
+ BnkP

Plk doc. dr Kazimierz GIEROZAK
Plk dypl. Jan MICHALAK

METODYKA SZKOLENIA
OPERACYJNO-TAKTYCZNEGO
WOJSK OPK

Podręcznik

BIBLIOTEKA GŁÓWNA ARMOJI
nr evid.
Magm...

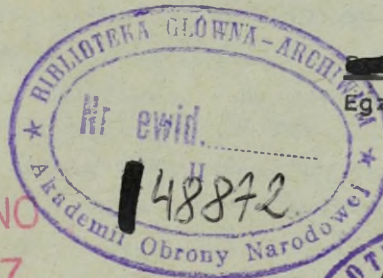
48872

WARSZAWA 1983

WYDZIAŁ WOJSK LOTNICZYCH I OPK

~~Do użytku
szkoleniowego~~

ASG WP wewn. 3749/83

Egz.nr :... 1

PRZEKLASYFIKOWANO

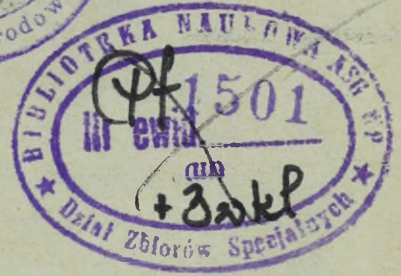
Protokół Nr 12657

PRZEKLASYFIKOWANO

Protokół Nr 54305

Płk doc.dr Kazimierz GIERCZAK

Płk dypl. Jan MICHALAK

JAWNE

METODYKA SZKOLENIA OPERACYJNO-TAKTYCZNEGO
WOJSK OPK

Podręcznik

UNYU CO
New York

—————

JAWALI

SPIS TREŚCI

	Strona
WSTĘP	5
Rozdział I: PODSTAWY METODYKI SZKOLENIA TAKTYCZNEGO WOJSK OPK ..	6
1.1. Przedmiot i zadania metodyki szkolenia taktycznego	6
1.2. Zasady szkolenia wojskowego i ich zastosowanie w szkoleniu taktycznym	9
1.3. Metody i formy szkolenia taktycznego wojsk OPK	15
1.4. Metodyka teoretycznego szkolenia taktycznego wojsk OPK	19
1.5. Konieczność stosowania różnych form i metod w szkoleniu taktycznym	29
Rozdział II: KLASYFIKACJA I CHARAKTERYSTYKA ĆWICZEŃ OPERACYJNO-TAKTYCZNYCH WYSTĘPUJĄCYCH W WOJSKACH OPK	31
2.1. Podział ćwiczeń operacyjno-taktycznych występujących w wojskach OPK	31
2.1.1. Ćwiczenia grupowe	32
2.1.2. Treningi sztabowe	34
2.1.3. Treningi systemu dowodzenia OPK	35
2.1.4. Ćwiczenia dowódczo-sztabowe	36
2.1.5. Ćwiczenia taktyczno-bojowe	38
2.1.6. Treningi systemu OPK	39
2.1.7. Ćwiczenia z wojskami	40
Rozdział III: METODYKA ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ OPERACYJNO-TAKTYCZNYCH BEZ UDZIAŁU WOJSK	43
3.1. Ćwiczenia grupowe	43
3.1.1. Podstawowe dokumenty szkoleniowo-metodyczne opracowywane do ćwiczenia grupowego	43
3.1.2. Metodyka przeprowadzenia ćwiczenia grupowego	46
3.2. Trening sztabowy	49
3.2.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do treningu sztabowego	49
3.2.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia treningu sztabowego	51
3.3. Trening systemu dowodzenia OPK	53
3.3.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do treningu systemu dowodzenia OPK	53
3.3.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia treningu systemu dowodzenia OPK	56
3.4. Ćwiczenie dowódczo-sztabowe	57
3.4.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do ćwiczenia dowódczo-sztabowego	57
3.4.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia dowódczo-sztabowego	66

Rozdział IV. METODYKA ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ OPERACYJNO-TAKTYCZNYCH Z UDZIAŁEM WOJSK	71
4.1. Ćwiczenie taktyczno-bojowe	71
4.1.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do ćwiczeń taktyczno-bojowych	71
4.1.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia taktyczno-bojowego	73
4.2. Trening systemu OPK	74
4.2.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do treningu systemu OPK	74
4.2.2. Metodyka przygotowania i prowadzenia treningu systemu OPK	77
4.3. Ćwiczenie z wojskami	78
4.3.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do ćwiczenia z wojskami	79
4.3.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia z wojskami	90
LITERATURA	94
ZAŁĄCZNIKI:	
1. Wykaz dokumentów opracowywanych do poszczególnych ćwiczeń - tabela	97
2. Plan przygotowania ćwiczenia - strona tytułowa i struktura planu	98
3. Zamiar ćwiczenia - strona tytułowa i struktura	100
4. Zamiar operacyjno-taktyczny - opis i treść mapy - wklejka po stronie	102
5. Założenie - strona tytułowa i struktura	103
6. Plan przeprowadzenia ćwiczenia - forma tabelaryczna	105
7. Plan przeprowadzenia ćwiczenia - "na osi czasu"	107
8. Plan pozoracji przeciwnika powiatrznego /wariant nalotu/ - opis i treść mapy - wklejka po stronie	108
9. Plan uderzeń ŚNP - opis i treść mapy /kalki/ - wklejka po str.	108
10. Wykaz strat i zniszczeń - tabela	109
11. Zamiar ćwiczenia grupowego - strona tytułowa i struktura	110
12. Struktura opracowania metodycznego w ćwiczeniu grupowym - treść	111
13. Okładki ćwiczeń /po opracowaniu dokumentacji/	113
Wklejki:	
Nr 1 - po stronie	102
Nr 2 - po stronie	108
Nr 3 - po stronie	108

W S T Ę P

Przygotowanie dowództw, sztabów i jednostek bojowych wojsk OPK do działań we współczesnych warunkach wojny wymaga ciągłego szkolenia i doskonalenia w zakresie organizacji, przygotowania i prowadzenia działań bojowych.

W skład wojsk OPK wchodzi takie rodzaje wojsk, jak:

- lotnictwo myśliwskie;
- artyleria raketowa;
- wojska radiotechniczne;
- pododdziały specjalne.

Konieczność ścisłego współdziałania pomiędzy tymi rodzajami wojsk wymaga od każdego żołnierza znajomości sprzętu i uzbrojenia oraz taktyki działań wszystkich rodzajów wojsk OPK.

W szkoleniu wojsk OPK stosuje się różne formy i metody szkolenia w zależności od:

- postawionych celów szkoleniowych i zadań;
- poziomu wykształcenia i osiągniętych nawyków;
- posiadanych sił i środków /bazy szkoleniowej/.

W szkoleniu taktycznym /operacyjno-taktycznym/ wojsk OPK wyodrębnia się formy /metody/ szkolenia teoretycznego i praktycznego.

Szkolenie teoretyczne ma głównie na celu przekazanie szkolonym nowej wiedzy oraz pogłębienie i utrwalenie zdobytych przez nich wiadomości. Szkolenie praktyczne - obok rozwiązywania problemów teoretycznych, niekiedy o charakterze doświadczalnym - kształtuje u szkolonych umiejętności, nawyki i przyzwyczajenia typu praktycznego.

Metodyka szkolenia taktycznego wojsk OPK ulega ciągłemu rozwojowi i doskonaleniu, co pociąga za sobą zmiany i modyfikacje jego formy i metody. Niniejszy podręcznik uwzględnia w dużej mierze nowe tendencje zachodzące w dydaktyce, a tym samym w procesie szkolenia taktycznego wojsk OPK.

ROZDZIAŁ I

PODSTAWY METODYKI SZKOLENIA TAKTYCZNEGO WÓJSK OPK

1.1. Przedmiot i zadania metodyki szkolenia taktycznego

W okresie pokojowym zasadniczym zadaniem sił zbrojnych PRL jest przygotowanie całości społeczeństwa do obrony kraju. Realizacja tego zadania obejmuje również całokształt wysiłków w dziedzinie kształcenia kadr wojskowych oraz przeszkolenia wojskowego rezerw. Działalność dydaktyczno-wychowawcza wojska jest szczególnie szeroka i różnorodna. Obejmuje całą gamę pionów i poziomów wojskowego szkolenia zawodowego dla potrzeb różnych rodzajów sił zbrojnych, wojsk i służb, od przygotowania szeregowych, podoficerów i chorążych, aż do wykształcenia oficerów. Ponadto szkoleniem wojskowym w ramach obrony terytorium kraju objęte są organizacje paramilitarne, pracownicy zakładów pracy, organy administracji samorządowej i publicznej od szczebli gminnych i wojewódzkich aż do najwyższych władz państwowych i partyjnych.

Powyższe nie wyczerpuje całości funkcji szkoleniowych prowadzonych przez instytucje wojskowe. Oprócz kształcenia kadr fachowców prowadzi się także zespołowe szkolenie w ramach jednostek wojskowych, to jest pododdziałów, oddziałów, związków taktycznych i operacyjnych, a także sztabów i instytucji wojskowych. Ten typ działalności ma najistotniejsze znaczenie, gdyż od sprawności kolektywnego działania zależy gotowość bojowa sił zbrojnych i efektywność ich wykorzystania na współczesnym polu walki.

Z uwagi na szczególnie skomplikowany charakter procesu szkolenia wojskowego nie może on być realizowany w sposób dowolny w oparciu o żywiołowe nagromadzenie doświadczenia praktycznego. Z tych też względów przygotowanie fachowe sił zbrojnych prowadzone jest zgodnie z odpowiednimi rozkazami i zarządzeniami nadrzędnych władz wojskowych opracowanych przez nie programów. Publikuje się również określone materiały teoretyczne, podręczniki i instrukcje metodyczne określające treści przedmiotowe i ogólne zasady szkolenia oraz regulujące tryb postępowania instruktorów /dowódców/ i szkolonych żołnierzy.

Teoretyczną stronę szkolenia wojskowego i jego prawidłowości zajmują się dydaktyka wojskowa, stanowiąca dział dydaktyki ogólnej. Dlatego też na podstawie wypowiedzi różnych autorów można przyjąć następującą definicję dydaktyki wojskowej: przez pojęcie dydaktyki wojskowej rozumiemy teorię i praktykę szkolenia wojskowego, która mówi o celach, treściach, zasadach, metodach i formach organizacyjnych szkole-

nia oraz jego przebiegu /szkolenia indywidualnego i zespołowego/.

W ramach dydaktyki wojskowej można z kolei wyróżnić dział zwany metodyką przedmiotową. O ile dydaktyka wojskowa rozpatruje i formułuje cele i treści programowe, zasady, metody i formy szkolenia w zakresie poszczególnych kierunków i ogniw szkolnictwa wojskowego, o tyle metodyki przedmiotowe, będące częścią składową dydaktyki wojskowej, ustalają cele, treści, metody i formy organizacyjne nauczania określonego przedmiotu oraz precyzują na tej podstawie normatywne wymagania w stosunku do szkoleniowej działalności dowódców i instruktorów oraz szkolonych żołnierzy. Metodyki poszczególnych przedmiotów są opracowywane w oparciu o dezyderaty i ustalenia danej dydaktyki szczegółowej, z uwzględnieniem poziomu szkolonych żołnierzy, ich uzdolnień i stopnia przygotowania oraz struktury organizacyjnej jednostek wojskowych, w których szkolenie jest realizowane.

W dydaktyce wojskowej szczególną rolę spełnia metodyka szkolenia taktycznego. Metodyka ta bowiem, formułując prawidłowości procesu szkolenia z zakresu taktyki ogólnej OPK i taktyki rodzajów wojsk OPK, taktyki lotnictwa myśliwskiego, wojsk rakietowych i wojsk radiotechnicznych, spełnia rolę wiodącą wobec wszystkich przedmiotów szkolenia bojowego /nauki o sprzęcie, szkolenia ogniowego, itp./. Ta wyjątkowa rola metodyki szkolenia taktycznego uwarunkowana jest z kolei pozycją, jaką w programach szkolenia wojsk OPK zajmują przedmioty taktyczne, zwłaszcza taktyka ogólna wojsk OPK i sztuka operacyjna. Te bowiem dyscypliny określają zasady i metody walki zbrojnej na różnych szczeblach dowodzenia i w związku z tym decydująco wpływają na właściwości szkolenia w ramach danej dydaktyki szczegółowej. Wyraża się to między innymi w tym, że metody i formy szkolenia stosowane w taktyce /ogólnej i rodzajów wojsk OPK/, jako szkolenia uogólniającego całość przygotowania bojowego wojsk /oficerów, sztabów/, decydują w znacznym stopniu o organizacji i sposobach nauczania w ramach innych przedmiotów szkolenia bojowego.

Nie trudno wywnioskować, że właśnie treści nauczania spełniają nadrzędną rolę w stosunku do odnośnych metodyk. Te ostatnie określają szczegółowe drogi realizacji zadań szkoleniowych w zakresie przygotowania wojsk do prowadzenia działań bojowych na współczesnym polu walki. Na nic się jednak zdadzą najlepsze nawet metody i formy szkolenia taktycznego, jeżeli wiadomości, zasady i teorie przekazywane szkolonym oparte są na niewłaściwych przesłankach. Zasadnicze znaczenie, z punktu widzenia wyników szkolenia, mają więc założenia teoretyczne w dziedzinie nauki i sztuki wojennej, zwłaszcza zaś prawidłowe określenie charakteru ewentualnej przyszłej wojny oraz zasad taktyczno-operacyjnych pro-

wadzenia działań wojennych. W zależności od powyższych ustaleń kształtują się zasady metodyki szkolenia taktycznego.

Dlatego wszelkie zajęcia taktyczne powinny zakładać dynamiczne działania stron na dużą głębokość, w warunkach użycia lub bez użycia broni jądrowej.

Istotny wpływ wywiera na metodykę szkolenia taktycznego postulat i nakaz utrzymania wysokiej gotowości bojowej wojsk. I to wymaganie musi być stale uwzględniane w szkoleniu wojsk, mimo iż utrudnia ono realizację programu zgodnie z zasadą systematyczności.

Przeżyła wojna będzie konfliktem szczególnie skomplikowanym i niepodobnym do wojen przeszłości. Przewiduje się, że wojna nie oszczędzi ani wojsk znajdujących się na froncie, ani ludności cywilnej. Straty mogą być masowe, a zniszczenia zwłaszcza w wypadku zastosowania broni jądrowej wprost niewiarygodne. W tych warunkach tylko wojska doskonale wyszkolone, o wielkiej odporności moralno-psychicznej mogą sprostać trudom współczesnego pola walki.

Nic tak nie hartuje charakteru jak konieczność pokonywania wielu trudności. W trakcie szkolenia szkoleni powinni przejść twarde szkołę życia, a czynnik ten musi uwzględniać metodyka szkolenia taktycznego. Zajęcia taktyczne muszą być skomplikowane i trudne, wymagające od całego składu osobowego ćwiczących pełnego napięcia umysłowego oraz siły i energii. Cały tok szkolenia taktycznego powinien sprzyjać kształtowaniu u szkolonych odporności psychicznej i fizycznej oraz wyrabianiu takich cech charakteru i umyśłu, jak: samodzielność myślenia i działania, inicjatywa i aktywność, odwaga, siła woli, upór w realizacji zadań bojowych.

Zadania szkoleniowe wojska nie mogą więc ograniczać się wyłącznie do treści zawodowych. Nie dość jest bowiem wyszkolić znakomitych fachowców, chodzi również o to, aby ci fachowcy okazali się światłymi i świadomymi obywatelami socjalistycznej ojczyzny. W wypadku wojny muszą oni być gotowi do wszelkich ofiar i poświęceń. Proces dydaktyczny powinien być więc nasycony treścią wychowawczą i odznaczać się wysokimi walorami moralno-politycznymi. Z tych przyczyn w programach szkolenia należy uwzględniać zadania kształtowania osobowości szkolonych, rozwijania ich zdolności poznawczych, wyrabiania i ugruntowywania właściwej postawy społeczno-politycznej.

Szkolenie taktyczne /operacyjno-taktyczne/ stwarza nadzwyczaj sprzyjające warunki ideowego oddziaływania na szkolonych. Umożliwia ono bowiem, w toku przerabiania konkretnych zagadnień taktycznych, wskazywanie szkolonym - w oparciu o rzeczywistą analizę sytuacji polityczno-militarnej - na niebezpieczeństwo zagrażające naszemu krajowi ze strony

kół militarystycznych. Podczas zajęć taktycznych /ćwiczeń/ należy więc prowadzić odpowiednią pracę partyjno-polityczną zarówno z punktu widzenia zmobilizowania szkolonych do lepszego wykonywania zadań szkoleniowych, jak też wzbogacenia sytuacji taktycznych elementami z dziedziny wojny psychologicznej, propagandy i kontrpropagandy itp.

Nadrzędne znaczenie treści przedmiotu w stosunku do odnośnej metodyki nie oznacza, że ta ostatnia spełnia wyłącznie rolę służebną. Występuje również zależność odwrotna. Założenia organizacyjno-metodyczne, stosowane metody i formy szkolenia taktycznego wywierają z kolei wpływ na samą treść przedmiotu, na zakres i możliwości realizacji zadań programowych. Pomyślnie wykonanie zadań szkoleniowych w dziedzinie taktycznej zależy w znacznej mierze od umiejętności metodycznych i organizacyjnych kadry dowódczej, instruktorskiej, jakości i ilości pomocy i środków metodycznych.

Z tych przyczyn w szkoleniu taktycznym zwraca się szczególnie dużą uwagę na doskonalenie metodycznej strony szkolenia. Wyraża się to między innymi w stałym i systematycznym przygotowaniu metodycznym dowódców i instruktorów wojskowych oraz rozbudowie bazy szkoleniowej. W tym też celu organizuje się systematyczne zajęcia metodyczne w ramach szkolenia kadry dowódczej i instruktorskiej. Ponadto kadra oficerska doskonali się na okresowych kursach instruktorsko-metodycznych przygotowywanych przez organa szkolenia wyższego szczebla. Na wymienionych kursach wygłaszane są wykłady teoretyczne na tematy dotyczące zarówno ogólnych zagadnień dydaktyki wojskowej, jak też metodyki prowadzenia zajęć z poszczególnych przedmiotów taktycznych. Ponadto demonstruje się najnowszy sprzęt i uzbrojenie wojskowe, środki i pomoce poglądowe, a także przeprowadza się ćwiczenia instruktorsko-metodyczne. W dziedzinie wiadomości teoretycznych z zakresu dydaktyki wojskowej w zastosowaniu do przedmiotów taktycznych szczególne znaczenie ma wiedza z zakresu problematyki zasad dydaktycznych oraz metod i form szkolenia.

1.2. Zasady szkolenia wojskowego i ich zastosowanie w szkoleniu taktycznym

Zasady szkolenia wojskowego są to generalne dyrektywy dydaktyczne, których przestrzeganie jest warunkiem koniecznym, chociaż nie jedynym, skutecznego nauczania i uczenia się. Określają one jak należy wcielić w życie założenia programów szkolenia wojskowego. Z tego też powodu trzeba je traktować szczerko, jako normy postępowania zarówno dowódców i instruktorów, jak i szkolonych żołnierzy.

Zasady szkolenia wojskowego należy zaliczyć do reguł praktycznych

opartych na doświadczeniach dydaktycznych wojsk oraz na osiągnięciach innych nauk /pedagogiki, psychologii wojskowej, socjologii itp./.

Treść zasad uzależniona jest ponadto od celów i zadań dydaktyczno-wychowawczych, a także właściwości danego kierunku kształcenia wojskowego i specyfiki przedmiotów nauczania. Treść zasad szkolenia jest różnie formułowana przez teoretyków; podają oni także różną ich liczbę. Tutaj omówione zostaną tylko te zasady, które mają bezpośrednio związek ze szkoleniem taktycznym.

W dydaktyce wojskowej, a zwłaszcza w szkoleniu taktycznym mogą znaleźć zastosowanie następujące zasady szkolenia; aktywnego i świadomego udziału szkolonych w procesie szkolenia; realizmu szkolenia taktycznego; jedności szkolenia indywidualnego i zespołowego oraz wiązania teorii z praktyką.

U podłoża zasady aktywnego i świadomego udziału szkolonych w procesie szkolenia leży prawidłowość, która mówi, że tylko te wiadomości i umiejętności są trwale i szybko przyswajane, które są zdobywane w drodze własnej dociekliwości umysłowej ucznia, w procesie aktywnego i samodzielnego poznawania materiału szkoleniowego.

Aktywne zdobywanie wiedzy jest możliwe jednak tylko w wypadku świadomego zrozumienia praw, uogólnień, zasad działania oraz samodzielnego zastosowania zdobytych umiejętności w działaniu. Dzięki aktywnej świadomości pracy treść materiału, definicje naukowe, reguły postępowania stają się jakby własnym dorobkiem umysłowym, a nie wiedzę narzuconą z zewnątrz, mechanicznie i pamięciowo opanowaną. Z tego punktu widzenia zasadę aktywności należy również traktować jako dyrektywę zalecającą kształtowanie u szkolonych samodzielności myślenia i działania.

Jednak aktywny stosunek do nauki nie powstaje sam lub tylko na skutek nakazu. Wynika on przede wszystkim z uświadomienia i zrozumienia przez szkolonych celów, zadań i treści szkolenia oraz uznania ich za słuszne i potrzebne. Uwzględniając te czynniki, przełożony /instruktor/ zamierza przede wszystkim do tego, żeby szkoleni świadomie i aktywnie współdziałali w pracy nad swoim kształceniem oraz akceptowali cele i treści tego szkolenia.

Można wymieniać wiele sposobów postępowania mających na celu rozwijanie u szkolonych aktywności i pobudzanie ich do nauki. Przede wszystkim dowódcy /instruktorzy/ powinni właściwie zrozumieć swą kierowniczą rolę w procesie szkolenia. Nic bardziej nie tłumi aktywności i samodzielności podwładnych jak zbytne komenderowanie, traktowanie szkolonych jako mechanizmów, narzucanie im swego zdania nie drogą wyjaśnienia i perswazji, lecz wyłącznie za pomocą rozkazu lub krzyku. Kierownicza rola dowódcy /instruktora/ w kształtowaniu aktywnego i świadomego

stosunku szkolonych do nauki powinna polegać przede wszystkim na umiejętnej inspiracji i sugestywnym zachęcaniu szkolonych do aktywności w nauce, wykazywaniu inicjatywy, samodzielności w myśleniu i działaniu. Ten postulat ma kapitalne znaczenie w szkoleniu taktycznym.

Stopień aktywności szkolonych w procesie zdobywania wiedzy uzależniony jest od skali zainteresowania materiałami szkoleniowymi. Budzenie zainteresowania można osiągnąć różnymi drogami, między innymi przez zapoznanie szkolonych z celami szkolenia tak w zakresie całości programu, jak oddzielnych przedmiotów, poszczególnych zajęć lub tematów.

Chęć i aktywność w nauce można wyraźnie związać przez rozwijanie u szkolonych takich cech i walorów osobistych, które dają zadowolenie i podnoszą poczucie własnej wartości /wyrabiają odwagę, wytrwałość, umiejętność kierowania ludźmi itp./.

Monotonia w nauczaniu zabija zainteresowanie, jest wrogiem aktywności. W celu zwalczania jednostajności należy wyjaśniać szkolonym znaczenie powtórzeń /wytwarzania nawyków/, komplikować szkolenie taktyczne, wprowadzając do niego coraz to nowe elementy, rozwijać między szkolonymi współzawodnictwo w lepszym opanowaniu umiejętności taktycznych.

Bardzo dobre rezultaty uzyskuje się poprzez stwarzanie podczas szkolenia taktycznego skomplikowanych sytuacji i trudnych zadań taktycznych, do rozwiązywania których szkoleni nie mogą posługiwać się utartymi schematami myślowymi i mechanicznymi czynnościami.

Zasada realizmu w szkoleniu taktycznym. Ogólnym celem nauczania taktycznego jest przygotowanie szkolonych do przyszłej wojny i utrzymanie stałej gotowości bojowej. Aby wykonać to zadanie, należy uczyć tego, co będzie potrzebne na wojnie. Jednakże w szkoleniu taktycznym istnieje szereg obiektywnych przyczyn, które utrudniają przekazywanie szkolonym odpowiedniego zakresu wiedzy i umiejętności wojskowych. Przede wszystkim w okresie pokojowym nie można uczyć wojsk w rzeczywistych warunkach pola walki. Istnieje też duże obiektywne trudności w pełnej realizacji wypracowywanych założeń teoretycznych co do prowadzenia działań wojennych. Ponadto w szkoleniu taktycznym w okresie pokojowym z uwagi na brak rzeczywistego niebezpieczeństwa i napięcia psychicznego tak właściwego do okresu wojny stosunkowo trudno nakłonić szkolonych do zwiększonego wysiłku, do wielkich wyrzeczeń i poświęceń.

Powyższe powoduje, że w toku szkolenia taktycznego często rodzi się u szkolonych poczucie umowności, fikcyjności, sztuczności, co z kolei wywołuje tendencje do omijania trudności, niedokładnego lub niecałkowitego wykonywania szkoleniowych zadań taktycznych. Tak na przykład

w ćwiczeniach taktycznych z uwagi na brak rzeczywistego nieprzyjaciela i realnego niebezpieczeństwa, można zlekceważyć kwestię rozpoznania, zabezpieczenia itd. Niekiedy w ćwiczeniach pod pozorem uniknięcia możliwych nieszczęśliwych wypadków /w lotnictwie/ rezygnuje się z niektórych elementów realnego pola walki. Zdarza się też, że odwołuje się po szczególne zajęcia lub ćwiczenia z uwagi na nieodpowiednie warunki atmosferyczne itp.

W konsekwencji mało intensywnie prowadzone w warunkach mało realnych szkolenie taktyczne może wywołać wrażenie, że i sama wojna nie będzie wymagała zbyt wielkich wyrzeczeń. Tak przygotowany żołnierz z chwilą wybuchu rzeczywistego konfliktu nie będzie mógł sprostać zadaniom, które na niego nagle spadną, zostanie on obezwładniony psychicznie jeszcze przed rozpoczęciem działań bojowych.

W celu przeciwdziałania tym tendencjom, zwalczania w szkoleniu taktycznym umowności i sztuczności, zmniejszania rozpiętości między sytuacją okresu pokojowego a wymaganiami czasów wojennych należy maksymalnie zbliżać warunki nauczania do rzeczywistości przyszłego pola walki. Jest to zasadniczy postulat zasady realizmu w szkoleniu taktycznym. Postulat ten musi być urzeczywistniany zarówno w płaszczyźnie teoretycznej, jak i praktycznej.

Przed wszystkim szkolony musi poznać całą złożoność przyszłych działań bojowych. Powinien on widzieć, że walka będzie wymagała maksymalnego natężenia sił fizycznych i umysłowych zarówno wojsk, jak i całego społeczeństwa, że już pierwsze uderzenia jądrowe mogą spowodować wielkie zniszczenia i zadać olbrzymie straty stronom walczącym. Świadomość, że tylko dobre wyszkolenie wojsk i ich wysoki stan moralny będący podstawowymi warunkami zwycięstwa w ewentualnej wojnie, pobudzi szkolonych do zwiększonego wysiłku w nauczaniu, do wyrabiania koniecznych umiejętności i nawyków.

Z praktycznego punktu widzenia zgodnie z zasadą realizmu wymaga się, aby szkolenie taktyczne było intensywne, wyczerpujące i przygotowywało szkolonych do odporności psychicznej i fizycznej. Dowódcy /instruktorzy/ powinni postępować w myśl zaleceń żołnierskiego przysłowia "im więcej potu na ćwiczeniach, tym mniej krwi w boju". Należy być przygotowanym, że początkowo szkoleni mogą barkać na wyczerpujący tryb zajęć /ćwiczeń/, tym niemniej w przyszłości przyznają całkowitą rację wymagającemu dowódcy i będą dumni z faktu służenia w jednostce o eurowym trybie szkolenia. Jeżeli szkolony będzie widział logiczną konieczność przyjętych norm obciążenia w szkoleniu, to wytrzyma nawet bardzo duże obciążenie.

Zgodnie więc z zasadą realizmu w szkoleniu taktycznym należy maksymalnie zbliżyć się do rzeczywistości, prowadząc szkolenie w warunkach jak najbardziej zbliżonych do bojowych.

Doświadczenia wykazują, że dobre wyniki dają dwustronne ćwiczenia taktyczne z wojskami. W zajęciach tych występują rzeczywiście dwie strony, które staczają ze sobą umowną walkę. Ćwiczenia muszą być prowadzone według decyzji ćwiczących dowódców, w sposób ciągły, z zapewnieniem stronom równych szans wykonania zadania. Przestrzeganie tych reguł zwiększa zainteresowanie szkolonych, pobudza ich do przejawiania dużej aktywności i samodzielności w toku samych zajęć.

Ważnym elementem zbliżenia szkolenia do rzeczywistych warunków stanowi pozoracja nieprzyjaciela. W czasie ćwiczeń należy wykazać dużo inicjatywy i pomysłowości, aby pozoracja była ciągła i stwarzała rzeczywiste wrażenie walki.

Reasumując należy stwierdzić, że zasada realizmu w szkoleniu taktycznym jest nieodzowna. Jej podstawowymi funkcjami powinno być:

- zwalczanie uproszczeń w szkoleniu;
- zmniejszanie rozpiętości między wymaganiami szkolenia w okresie pokojowym, a rzeczywistością działań bojowych;
- kształtowanie u szkolonych w oparciu o umiejętności abstrakcyjnego myślenia twórczej wyobraźni, ułatwianie ćwiczącym żołnierzom wczuwania się w umowne sytuacje i role oraz wyrabianie umiejętności rozwiązywania nowych sytuacji.

Zasada jedności szkolenia indywidualnego i zespołowego wynika z istoty organizacji wojskowej. Wojsko zawdzięcza swą siłę sprężystą organizacji i jednolitości działania. Z tych też przyczyn jednym z podstawowych celów szkolenia wojskowego w ogóle, a taktycznego w szczególności jest tworzenie kolektywów wojskowych w pododdziałach, oddziałach, związkach taktycznych i operacyjnych.

Utworzenie sprawnie działającego kolektywu jest jednak niemożliwe bez uprzedniego indywidualnego wyszkolenia jego członków. Przygotowując więc wojska do działań bojowych, należy ściśle powiązać szkolenie indywidualne i zespołowe. Dzięki szkoleniu pierwszego rodzaju szkoleni uzyskują określoną wiedzę, poznają zasady działania na polu walki, zdobywają odpowiednie umiejętności i nawyki w posługiwaniu się sprzętem i uzbrojeniem. Wyrabia to w nich samodzielność, aktywność, umiejętność radzenia sobie w określonych sytuacjach bojowych.

Natomiast szkolenie w ramach kolektywu /głównie w sztabach/ powinno

doprowadzić do zespolenia indywidualnych wysiłków i czynności. Szkolenie kolektynu powinno wyrabiać umiejętność wspólnego działania, zrozumienie konieczności współdziałania i koordynacji, kształtować wiarę i przywiązanie do zespołu, do organizacji.

Z powyższego wynika, że jedność indywidualnego i zespołowego szkolenia powinna być rozumiana jako wzajemna zależność. Wyszakowanie dobrego organizmu bojowego jest możliwe tylko pod warunkiem doskonałego wyszkolenia indywidualnego. Im te czynności indywidualne będą lepiej wykonywane, tym zespół uzyska lepsze wyniki.

Szkolenie indywidualne stanowi podstawę do działalności dydaktycznej w ramach zespołu. Z tych względów do tej ostatniej należy przystępować dopiero po zdobyciu przez szkolonych /oficerów/ określonego zasobu wiedzy /wiadomości, umiejętności/ o charakterze indywidualnym. Tak na przykład w czasie ćwiczeń taktycznych celowe jest zlecać poszczególnym ćwiczącym określone prace do wykonania, a następnie oceniać poziom ich wykonania.

Zasada poglądowości opiera się na znajomości cech fizjologicznych i właściwościach psychicznych człowieka. Najlepsze wyniki w nauczaniu uzyskuje się w wypadku oparcia procesu szkolenia na poznaniu realnej rzeczywistości, konkretnych przedmiotów, zjawisk, procesów lub przynajmniej ich obrazowych przedstawień. Poglądowość ułatwia zrozumienie i utrwalenie wiadomości, gdyż wiąże abstrakcyjne pojęcia, reguły, wyobrażenia z konkretną rzeczywistością lub jej obrazami.

Nieuwzględnienie zasady poglądowości w szkoleniu taktycznym prowadzi do werbalizmu, do wytwarzania się w umysłach szkolonych pojęć - fikcji. Mowa ludzka, słowo, wyjaśnienie instruktora tylko wtedy spełni swoją funkcję, gdy odwołuje się bezpośrednio lub pośrednio do doznań zmysłowych szkolonych, tzn. wrażeń, spostrzeżeń i wyobrażeń.

W szkoleniu taktycznym zasada poglądowości może być stosowana: przy pokazie działania lub czynności, podczas demonstrowania rzeczywistych przedmiotów /sprzętu/, podczas demonstrowania środków zastępczych lub symbolicznych przedstawiających rzeczywistość /map, schematów, wykresów, filmów szkoleniowych, przeźroczy/.

W szkoleniu taktycznym szczególne znaczenie posiadają wszelkiego rodzaju pokazy rzeczywistego działania oraz bezpośrednie posługiwanie się przez żołnierzy konkretnym sprzętem i uzbrojeniem.

Nie wszystkie jednak tematy taktyczne można przerabiać w środowisku naturalnym lub posługując się rzeczywistymi przedmiotami. Znaczna część taktycznego materiału programowego musimy realizować odwołując się do obrazów pamięciowych lub posługując się modelami lub symbolami /np. skutki działania środków ogniowych zwłaszcza amunicji jądrowej/. Doko-

nuje się tego przez stosowanie różnorodnych pomocy poglądowych oraz środków pozoracji.

Zasada wiązania teorii z praktyką. Jest to podstawowa zasada dydaktyczna w szkoleniu w wojsku, a w szkoleniu taktycznym w szczególności. Wiąże się ona z zasadą realizmu. Ma ona na celu wdrażanie przez szkolonych przywojonych wiadomości w praktycznym działaniu. Postępując w myśl zasady wiązania teorii z praktyką dowódcy /instruktorzy/ umożliwiają szkolonym opanowanie nowych treści nie przez zapamiętywanie, ale głównie dzięki analizie myślowej w działalności praktycznej. W zdobywaniu wiedzy i umiejętności taktycznych ma to kapitalne znaczenie. Zasada ta występuje w pełni we wszystkich ćwiczeniach /grupowych, dowódczo-estabowych, z wojskami/. Ponieważ wiąże się ona z zasadą realizmu, która została omówiona w dosyć szerokim aspekcie, ograniczymy się do tych kilku powyższych uwag.

1.3. Metody i formy szkolenia taktycznego wojsk OPK

Pojęcia i klasyfikacja form i metod szkolenia taktycznego.

Wyniki realizacji programu szkolenia w znacznym stopniu są uzależnione od doboru i poprawności metod i form szkolenia. Jak jednak należy rozumieć treść wymienionych pojęć?

Otóż dostosowując do potrzeb terminologii wojskowej analogiczną definicję dotyczącą pojęcia metody nauczania, a obowiązującą w przedmiocie - dydaktyka ogólna, możemy stwierdzić, że przez metody szkolenia należy rozumieć sposoby pracy dowódców i instruktorów wojskowych ze szkolonymi żołnierzami, które umożliwiają im opanowanie wiedzy wraz z umiejętnościami i nawykami stosowania ich w praktyce oraz rozwijania ich zdolności poznawczych i zainteresowań osobistych.

Inaczej mówiąc przez pojęcie: metody szkolenia, rozumiemy drogi postępowania charakteryzujące się oddzielnymi, ściśle ze sobą związanymi czynnościami szkolącego i szkolonych, które umożliwiają osiągnięcie własnych efektów szkoleniowych. Metody odpowiadają na pytania: jak szkolić, jak dobrać czynności i środki, aby uzyskać zamierzone wyniki w szkoleniu?

Z powyższego wynika, że nie istnieje jedna uniwersalna metoda nauczania, jednakowo przydatna dla wszystkich przedmiotów i w każdym dydaktycznym przypadku. Istota procesu szkolenia jest bowiem tak dalece skomplikowana, iż występuje konieczność stosowania różnorodnych sposobów oddziaływania na szkolonych, wynika to również z faktu różnorodności celów szkolenia wojskowego: nie można jednym i tym samym sposobem zarówno zapoznać szkolonych z teorią zagadnienia, uczyć ich posługi-

wania się odnośną teorią w praktycznej działalności, jak też kształtować poszczególne umiejętności i nawyki. Istnienie szerokiego wachlarza metod spowodowane jest również potrzebą uwzględnienia poziomu i możliwości poszczególnych kategorii szkolenych oraz właściwości przedmiotów nauczania. Szczególną różnorodnością odznaczają się metody szkolenia taktycznego, gdyż w ramach tego właśnie szkolenia prowadzi się zarówno indywidualne przygotowanie szkolenych, jak też zgrywanie i doskonalenie zespołów wojskowych; sztabów wojskowych, oddziałów, związków taktycznych i operacyjnych.

Z tych względów wyszczególnienie metod szkolenia stosowanych w przedmiocie taktyka /sztuka operacyjna/ rodzajów sił zbrojnych i wojsk oraz opracowanie odnośnych układów klasyfikacyjnych jest dość skomplikowana, tym bardziej, że w praktyce dydaktycznej stosuje się różnorodne terminy niezbyt ściśle zdefiniowane. I tak w dydaktyce ogólnej najbardziej znany jest układ zakładający podział metod, w zależności od źródła wiedzy, na trzy podstawowe grupy: słowne, poglądowe i praktyczne. W ramach tego układu, w zastosowaniu do specyfiki szkolenia taktycznego, do metod słownych możemy zaliczyć: opis, pogadankę, wykład, dyskusję. W tej grupie metod źródłem wiedzy jest słowo mówione przez instruktora lub wydrukowane w książce. Metody poglądowe polegają na różnych odmianach pokazu, przy czym w szkoleniu taktycznym mogą to być pokazy czynności /np. działań na SD lub działań wojsk i sprzętu/ lub obrazowych przedstawień /np. filmy/. Źródłem wiedzy są w tym wypadku wrażenia i spostrzeżenia zmysłowe /wzrokowe, słuchowe/. Wreszcie do trzeciej grupy metod /praktycznych/ należą metody: działania praktycznego, a więc treningi i ćwiczenia. W tym wypadku zdobywanie wiedzy /umiejętności, nawyków/ odbywa się bezpośrednio poprzez różnego rodzaju czynności /umysłowe i motoryczne działanie/. W szkoleniu taktycznym istotną rolę ma grupa metod praktycznych dotyczących kształtowania umiejętności i nawyków /umysłowych i motorycznych, zarówno indywidualnych, jak i zespołowych/. Szczegółowa charakterystyka wymienionych metod zostanie przedstawiona w dalszej części rozdziału.

Jak to już zostało powiedziane, metody szkolenia odpowiadają na pytanie, jak uczyć - to znaczy w jaki sposób przekazywać szkolonym wiedzę wojskową i jak dobierać czynności i środki. Nie określają one natomiast warunków, w jakich przebiega proces szkolenia. Aby uzewnętrznić i tę stronę działalności dydaktycznej, posługujemy się terminem formy szkolenia. Pojęcie to wyraża zewnętrzną organizacyjną stronę procesu szkolenia.

Formy szkolenia odpowiadają na pytanie: gdzie, kiedy, w jakim czasie, dla kogo, w jakim układzie i w jakim celu organizuje się szkolenie.

Z powyższego wynika, że do form organizacyjnych szkolenia należy zaliczyć wszystkie te przedsięwzięcia szkoleniowe, które są planowane i realizowane w toku szkolenia sztabów i wojsk. Dopiero w ramach określonych form szkolenia występują swoiste dla nich metody szkolenia.

Specyficzną stroną form szkolenia taktycznego jest ich ścisła zależność od struktury organizacyjnej pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych. O ile w szkołach i uczelniach wojskowych względy dydaktyczne decydują w zasadzie o organizacji kursów i grup szkolonych, to w jednostkach liniowych organizacja wojskowa jest czynnikiem nadrzędnym. Z tych też powodów szkolenie odbywa się w ramach sztabów oddziałów i związków operacyjnych, traktowanych w określonych wypadkach /w ćwiczeniach taktycznych/ jako jednolite zespoły szkolne, lub w całości jednostkach w przypadku ćwiczeń z wojskami. Moment ten jest uwzględniany także w uczelniach, gdyż i tam na okres ćwiczeń powołuje się specjalne zespoły ćwiczących, zgodnie ze strukturą organizacyjną sztabów wojskowych, a nie grup szkoleniowych.

Czynniki pozaszkoleniowe wywarły więc istotny wpływ na ukształtowanie w warunkach wojska swobodnego układu form w szkoleniu, odrębnego od systemów opracowanych w szkolnictwie cywilnym. Ta odrębność wyraża się w stosowaniu w praktyce szkoleniowej bogatego repertuaru form organizacyjnych zespołowego szkolenia, tj. różnorodnych ćwiczeń wojskowych i innych złożonych przedsięwzięć szkoleniowych. Układ klasyfikacyjny form szkolenia taktycznego oficerów, sztabów i wojsk jest więc następujący:

1. Audytoryjne - zajęcia^{1/} w salach szkolnych /gabinetach, pracowniach/, takie jak: seminarium, wykład, informacje sztabowe, konsultacje i zajęcia praktyczne.
2. Ćwiczenia taktyczne /operacyjne/ /ćwiczenia grupowe, treningi, ćwiczenia dowodczo-sztabowe i ćwiczenia z wojskami/.

Przytoczony układ form organizacyjnych szkolenia taktycznego jest podziałem ogólnym.

Zgodnie z nim do form audytoryjnych szkolenia taktycznego zostały zaliczone wszystkie przedsięwzięcia szkoleniowe o charakterze teoretycznym lub też teoretyczno-praktycznym, odbywające się w salach szkolnych, gabinetach lub pracowniach.

Forma audytoryjna w przedmiotach taktycznych uwzględniana jest przede wszystkim w szkoleniu oficerów zarówno w szkołach i uczelniach, jak też w sztabach i jednostkach wojskowych. W ramach tych form, a

1/ Przez pojęcie zajęcia - rozumiemy wszelkie przedsięwzięcia szkoleniowe prowadzone pod kierunkiem lub ogólnym nadzorem dowódcy /instruktora, wykładowcy/.

przede wszystkim: wykładów, seminariów, informacji sztabowych, konsultacji, zajęć praktycznych i innych, oficerowie otrzymują określoną wiedzę teoretyczną oraz wprawiają się w opracowaniu konkretnych tematów teoretycznych lub teoretyczno-praktycznych.

W procesie szkolenia sztabów i wojsk zasadnicze znaczenie mają treningi i ćwiczenia taktyczne /operacyjne/. Jest to podstawowa forma organizacyjna praktycznego szkolenia oficerów, sztabów i wojsk w terenie lub pomieszczeniach, podczas którego ćwiczący działają zgodnie z zasadami taktyczno-operacyjnymi, zakładającymi istnienie warunków zbliżonych do rzeczywistości pola walki. W ramach tych przedsięwzięć sztaby i wojska nabywają koniecznych umiejętności i nawyków w zakresie zespołowego działania oraz prowadzenia walki i operacji. Rozróżnia się następujące rodzaje ćwiczeń taktycznych /operacyjnych/: ćwiczenie grupowe, trening, ćwiczenie dowódczo-sztabowe, ćwiczenia z wojskami. W zależności od celów szkoleniowych ćwiczenia dzielą się na: doskonałe, zgrzewające, kontrolne, doświadczalne, metodyczne, pokazowe. Według zakresu tematu rozróżnia się: ćwiczenie epizodyczne i kompleksowe. Ponadto w zależności od ilości szczebli dowodzenia i ilościowo ćwiczących stron ćwiczenia klasyfikuje się jako jedno-dwu lub wieloszczeblowe oraz jedno lub wielostronne. Najwyższą formą szkolenia sztabów i wojsk /pośrednio oficerów/ są kompleksowe, dwustronne ćwiczenia na szczeblu operacyjnym.

Formy i metody dydaktyczne występują w ścisłym związku i wzajemnej zależności, przy czym określonej formie w zasadzie odpowiadają określone metody. W każdym przedsięwzięciu szkoleniowym występuje kilka metod szkolenia, przy czym w formach prostych jedna z tych metod pełni rolę metody głównej, inne zaś mają charakter pomocniczy, spełniając funkcję środków lub czynności metodycznych. Tak np. formie seminarium odpowiada metoda dyskusji, ale ponadto w ramach tegoż zajęcia mogą być uwzględnione inne pomocnicze metody: wykład, pogadanka, omówienie wyników itp.

W formach bardziej złożonych, takich jak ćwiczenia taktyczne, występują natomiast kompleksy metod, przy czym chociaż jedna z nich może spełniać wiodącą rolę, to jednak inne również odgrywają samodzielne funkcje. Tak np. w ćwiczeniu taktycznym zasadnicze znaczenie będzie miała metoda działania praktycznego, jednak oprócz niej może być uwzględniona metoda wykładu, dyskusji lub pokazu.

Należy zaznaczyć, że niektóre formy mają nazwy identyczne z odpowiadającą im metodą. Dotyczy, np. wykładu. Określa się go zarówno jako rodzaj formy audytoryjnej, jak też jako metodę słowną. W pierwszym wypadku przez pojęcie wykładu, jako formy, rozumiemy zajęcia szkoleniowe

jedno- lub kilkugodzinne prowadzone w sali /audytorium/ dla grupy uczniów przez wykładowcę, który zapoznaje słuchaczy z określoną dziedziną /zagadnieniem/ wiedzy. Natomiast wykład jako metoda oznacza, że sposobem pracy wykładowcy jest słowne przedstawienie materiału słuchaczom.

Zarówno metody, jak i formy ulegają ciągłym przeobrażeniom. Przy czym, rzecz znamienna, zmiana dotyczy nie nazwy, która zazwyczaj pozostaje w poprzednim brzmieniu, a treści danego terminu.

Także duże przeobrażenia nastąpiły w treści metody działania praktycznego, zasadniczej metody szkolenia stosowanej w treningach i ćwiczeniach taktycznych /operacyjno-taktycznych/.

W aktualnych warunkach ćwiczenia te prowadzi się z dużą intensywnością i w bardzo skomplikowanej sytuacji operacyjno-taktycznej. Z tych przyczyn oficerowie muszą wykonywać swe zadania w ciągle zmieniającej się sytuacji, w warunkach permanentnie ograniczonego czasu. Wobec tego zakres prac praktycznych realizowanych przez oficerów znacznie się poszerzył i niewspółmiernie wzbogacił. Podobne przeobrażenia jakościowe nastąpiły również w treści innych metod szkolenia.

1.4. Metodyka teoretycznego szkolenia taktycznego wojsk OPK

Dużę znaczenie w szkoleniu taktycznym kadry wojsk OPK odgrywa szkolenie teoretyczne. Nauczanie praktyczne, jako wyższa forma nauczania, jest poprzedzane wiadomościami teoretycznymi, które wprowadzają szkolonych w nowe dziedziny wiedzy i problemy, określają ich pojęcia i definicje oraz umożliwiają i zapewniają przejście do praktycznego szkolenia taktycznego. Natomiast celem szkolenia praktycznego jest ugruntowanie i pogłębienie u szkolonych wiadomości teoretycznych oraz nauczanie ich umiejętnego stosowania nabytej wiedzy w praktyce.

W ramach szkolenia teoretycznego z taktyki i sztuki operacyjnej wojsk OPK należy nauczyć szkolonych ogólnych zasad z zakresu organizacji i prowadzenia współczesnych działań bojowych oraz użycia w nich różnych rodzajów wojsk OPK. Szkolenie teoretyczne ma także utrwalić zasób wiedzy teoretycznej niezbędnej do rozwiązywania zagadnień praktycznych. W szkoleniu teoretycznym z taktyki i sztuki operacyjnej wojsk OPK powinny więc być stosowane różnorodne metody i formy szkolenia, takie które pozwalałyby na gruntowne zapoznanie się z zagadnieniami w zakresie organizacji i prowadzenia działań bojowych. Stąd też powinny one prowadzić do opanowania takiego zasobu wiedzy i umiejętności, który pozwoliłby przejść do wyższych form szkolenia, jakim są różnorakie ćwiczenia /treningi/ bez udziału i z udziałem wojsk. W dalszej części omówione zostaną te formy i metody teoretycznego szkolenia tak-

tycznego /taktyczno-operacyjnego/, które są najczęściej stosowane. Obok nich mogą występować jeszcze inne lub w niektórych przedsięwzięciach szkolenia teoretycznego może wystąpić ich kilka /np. wykład, opie, pokaz/.

wykład

Wykład może być traktowany jako forma szkolenia, gdy chodzi nam o organizacyjną stronę procesu szkolenia, oraz jako metoda szkolenia, gdy chodzi nam o sposób przekazywania wiadomości. Wykład rozumiany jako forma szkolenia jest po prostu nazwą przedsięwzięcia dydaktycznego. Z wewnętrznej strony wykład charakteryzuje się tym, że szkolący w ramach przeznaczonego czasu ustnie przekazuje szkolonym określony materiał szkoleniowy.

Wykłady są najpoważniejszą formą teoretycznego szkolenia taktycznego i są jego głównym elementem. Służą one przekazywaniu wiedzy, rozwijaniu zdolności poznawczych u szkolonych i ich samodzielności oraz stanowią podstawę do dalszej samodzielnej pracy szkolonych. Zazwyczaj rozróżniamy dwa rodzaje wykładów^{x/}: systematyczny, który w sposób uporządkowany podaje całościowy kurs jakiejś gałęzi wiedzy oraz wykład monograficzny, poświęcony dokładnemu przedstawieniu zagadnienia szczegółowego.

Wykład systematyczny podaje wiadomości podstawowe, logicznie powiązane w jedną nierozzerwalną całość, bez zagłębiania się w szczegóły. Każdy taki wykład wiąże się nierozzerwalnie z poprzednim i stanowi przygotowanie się do następnego. Wykłady monograficzne posiadają charakter referatu naukowo-badawczego i odsłaniają przed szkolonymi całe bogactwo i złożoność problematyki wykładanego tematu. W związku z tym stosuje się je w przypadkach, gdy szkoleni opanowali już właściwą terminologię i podstawową problematykę z danej dyscypliny.

Poza tym w szkoleniu operacyjno-taktycznym stosuje się wykłady prze-głędowe, które mają na celu uzupełnienie materiałów nowymi danymi, zapoznanie z nową literaturą, oraz wykłady podsumowujące, mające na celu uogólnienie wykładanego materiału i podanie perspektyw rozwoju danej problematyki. Będą one miały charakter wykładu problemowego.

Wymagania dotyczące treści wykładów i sposobu ich wygłaszania można by pokrótce przedstawić w sposób następujący. W metodzie wykładu odnależć można głównie cechy metody podającej, a ponadto i poszukującej. Zależy to od rodzaju wykładu i szczebla szkolenia. Każdy wykład z reguły po-

x/ Dla uproszczenia przyjęto dwa rodzaje wykładów. Literatura dydaktyczna prezentuje kilka innych rodzajów wykładów np. problemowe. Są to w gruncie rzeczy także wykłady systematyczne lub monograficzne różniące się głównie treścią.

winien stanowić pewną zamkniętą, logicznie zakończoną całość, pewną wyraźnie wyodrębnioną część materiału wykładanego przedmiotu, rozwijającą określoną ideę, określony temat. W związku z tym treść wykładu w zasadzie powinna obejmować krótki wstęp, nawiązujący do poprzednio wyłożonego materiału, czy też ogólnie określający /wyróżniający/ istotę samego tematu, rozwinięcia tematu oraz jego podsumowanie lub zakończenie. Treść rozwinięcia należy dostosowywać nie tylko do tematu, lecz i do rodzaju wykładu.

Treść każdego wykładu powinna w określonej, naukowej i logicznej kolejności obejmować główne zagadnienia danego tematu, bez zbędnych szczegółów, wprowadzać szkolonego w konkretną naukową dziedzinę, wyjaśniając metodologię zagadnienia, zaznajamiać z podstawowymi kierunkami rozwoju nauki. Ponadto w czasie wykładu należy wyjaśnić określone pojęcia, prawa, reguły, zasady, wzory, normy oraz fakty i ich uogólnienia. Treść wykładu nie powinna:

- dublować podręczników, regulaminów lecz rozwijać i pogłębiać zagadnienia w nich zawarte /można od tego odstąpić w wypadku braku aktualnych materiałów/;
- podawać materiału do mechanicznego zapamiętania przez szkolonych, lecz wzbudzać zainteresowanie i chęć pogłębienia tematu poprzez samodzielne studiowanie.

W treści tematu należy szeroko uwzględniać nie tylko doświadczenia minionych wojen, ale również powojenny rozwój nauki wojennej, środków uzbrojenia oraz wszystko to, co ma wpływ na dalszy rozwój nauki i techniki wojskowej.

Sposób wykładania powinien być dostosowany do poziomu szkolonych, a treść powinna być podana zrozumiale, jasno, prosto i ciekawie. Należy unikać nadmiaru górnolotnych wyrażeń, obcych słów, posługiwać się ogólnie przyjętą terminologią, a gdzie to konieczne - zwalniać tempo wykładu, aby umożliwić szkolonym sporządzenie notatek. Spotykane w treści wykładu nowe terminy oraz wyrazy obcego pochodzenia, jak również kalkulacje itp. należy dokładnie wyjaśniać, wykorzystując przy tym tablice oraz inne pomoce naukowe /schematy, wykresy, obrazy itp./. W czasie wykładania należy stożować z góry przemyślane gesty i mimikę, lecz w ten sposób, aby nie rozpraszać uwagi szkolonych. Miejsce, z którego wygłasza się wykład, powinno zapewniać widoczność całego audytorium.

Pozostaje jeszcze kwestia, jak wygłaszać wykład: z pamięci /lub z luźnych tez - notatek/, czy też odczytywać pełny tekst. Zależy to w dużym stopniu od indywidualnej predyspozycji wykładającego. Z dotychczasowych jednak doświadczeń wynika, że najmniej pożądanym sposobem

przekazywania treści wykładu jest odczytywanie gotowego tekstu, ponieważ pozbawia to wykładającego utrzymania bezpośredniego kontaktu ze szkolonymi.

Jak więc z powyższego wynika poprawność gramatyczna, stylistyczna powinna być u szkolącego połączona z odpowiednią dykcją, techniką mówienia oraz korzystania z pomocy naukowych.

Informacja sztabowa

Informacja sztabowa jest jedną z form szkolenia operacyjno-taktycznego wojsk OPK. Przed pojęciem: informacja sztabowa, należy rozumieć przedsięwzięcie dydaktyczne mające na celu zapoznanie oficerów lub poszczególnych grup specjalistycznych /personel latający, techniczny, oficerowie sztabu/ z najnowszymi zagadnieniami z dziedziny taktyki /sztuki operacyjnej/ i nowego sprzętu bojowego, wprowadzonego do uzbrojenia wojsk własnych, jak również wojsk armii obcych. Istnieje bowiem zasada, że to, co obowiązywało wczoraj, dziś przestaje być aktualne. W takiej sytuacji istotnego znaczenia nabiera sprawa systematycznego uzupełniania wiedzy kadry oficerskiej wojsk OPK w celu wykorzystania jej w praktycznej działalności. Informacja sztabowa spełni swój cel, jeżeli będzie zrozumiała i komunikatywna.

W porównaniu z innymi formami teoretycznego szkolenia taktycznego /operacyjno-taktycznego/, informacja sztabowa stanowi jedną z najbardziej dowolnych form szkolenia. Jest ona przeprowadzana okresowo, w zależności od potrzeb. Nie posiada z góry zaplanowanych tematów ani nie przewiduje z góry określonego czasu. Nie wymaga też stałego lektora, gdyż może być prowadzona przez dobrze przygotowanych różnych specjalistów w zależności od tematów /zagadnień/ stanowiących przedmiot informacji. Informacja sztabowa jest prowadzona metodą wykładu/opisu, pogadanki/. Ważnym elementem informacji jest przede wszystkim aktualność /nowość/ wykładanego materiału, ciekawe ujęcie zagadnień oraz zastosowanie pogłębowości /schematy, rysunki, zdjęcia, przeźrocza, filmy, stoły plastyczne itp./.

Aktualność wykładanego materiału w informacji sztabowej osiąga się dzięki śledzeniu i gromadzeniu w sztabach różnych aktualnych zagadnień, jakie ukazują się w druku. Materiał ten musi być opracowany i podany w formie najbardziej przystępnej dla słuchaczy. Prowadzący zajęcia musi dokładnie opanować wykładany materiał, aby móc nie tylko podać /odczytać/ dany problem, ale także umieć go rozwinąć i odpowiedzieć na zadane mu w tej dziedzinie pytania. Aktualność polega również na umiejętności wykazania istoty podanej nowości, w czym ona tkwi, czym różni się od dotychczasowych pojęć istniejących w tym zakresie, jakie powoduje zmiany

w zagadnieniach współzależnych, jakie istnieją możliwości przeciw-
érodków itp. Pożądane jest, aby nowe zagadnienia docierały do szkolo-
nych właśnie drogą informacji sztabowej, daje to bowiem możliwość wy-
robienia wśród słuchaczy właściwego poglądu na nowo ukazujące się za-
gadnienia.

Pogadanka

Pogadanka jest metodą, która oparta jest na dialogu szkolącego ze
szkolonymi. Można by ją nazwać również metodą pytań i odpowiedzi.
Istota pogadanki polega na tym, że za pomocą odpowiednich pytań dowód-
ca /instruktor/ wskazuje drogę szkolonym do wykrycia nowych pojęć i w
ten sposób ułatwia im zdobywanie wiedzy. W pogadance mamy do czynienia
z dociekaniem prawdy, gdzie występuje wspólna praca myślowa - wykła-
dowcy /instruktora/ i szkolącego. Stawiając szkolonym pobudzające do
myślenia pytania, które zmuszają do uzyskania świadomych, przemyśla-
nych i znanych jemu odpowiedzi, szkolący /instruktor/ zmusza szkolonych
do formułowania wniosków z poznanego materiału.

Pogadankę w szkoleniu wojskowym stosuje się w celu pogłębienia,
utrwalenia, a niekiedy i sprawdzenia wiadomości. Tę metodę stosuje się
też na niższych szczeblach szkolenia, gdzie szkoleni mają słabe przygo-
towanie wojskowe.

Należy pamiętać, aby pogadanka była prowadzona w sposób żywy, pyta-
nia należy formułować w sposób jednoznaczny, zmuszający do myślenia,
kierować je do całej grupy szkoleniowej.

Ze względu na cele i zadania szkoleniowe oraz rolę dydaktyczną moż-
na wyróżnić trzy rodzaje pogadanki: pogadankę wstępną, pogadankę słu-
żącą do podawania nowych wiadomości oraz pogadankę utrwalającą.

Celem pogadanki wstępnej jest przygotowanie szeregowych do opanowa-
nia określonego zasobu wiedzy. Polegać ona może na wyjaśnieniu nowych
pojęć, których poznanie jest konieczne dla zrozumienia całości materia-
łu, oraz na przypomnieniu i odświeżeniu wiadomości przywojonych uprzed-
nio, a niezbędnych do opanowania nowych treści.

Pogadanka służąca do podawania nowych wiadomości polega na rozwiązy-
waniu przez szkolonych różnych problemów teoretycznych i praktycznych
drogą rozumowań kierowanych przy pomocy pytań wykładowcy /instruktora/.
Ważne jest przy tym, aby szkolony przejawiał w tym rozumowaniu możliwie
dużą samodzielność, tak aby sam potrafił określić sposób prawidłowego
rozstrzygnięcia danego zagadnienia. Nie chodzi przy tym o to, aby szko-
lony zdobywał samodzielnie całość nowej wiedzy zawartej w pogadance.
Takie szkolenie byłoby zbyt długotrwałe i mało ekonomiczne. Niemniej
jednak opanowanie przez szkolonych niektórych fragmentów wiedzy /pojęć,

zasad, reguł/ własnym wysiłkiem umysłowym zapewnia głębokie zrozumienie i trwałe przywojenie danego wycinka rzeczywistości, jest warunkiem skutecznego szkolenia. W tym wypadku bowiem szkolony dokonuje twórczego aktu poznania, a zdefiniowane pojęcia, wykryte zasady stają się jakby jego osobistym dorobkiem.

Istotą pogadanki mającej na celu utrwalenie przerobionego materiału jest przede wszystkim powtórzenie materiału. Taką metodę nauczania stosuje się w wypadku konieczności utrwalenia w pamięci szkolonych określonego materiału szkoleniowego, np. postanowień i zasad zawartych w regulaminach i instrukcjach taktycznych /przepisy, ważniejsze normy i dane, pojęcia, reguły, prawidłowości/.

O p i s

Opis stanowi zestawienie i przekazanie cech przedmiotu lub zjawiska w pewnym określonym porządku. W opisie przedstawia się cechy opisywanych przedmiotów oraz wyszczególnia się ich części składowe. W analogiczny sposób podaje się właściwości i cechy jakiegoś zjawiska, procesu. Opis jest najprostszą metodą przedstawiania otaczającej nas rzeczywistości za pomocą słowa /mówionego i pisanego/. Metoda opisu w szkoleniu wojskowym nie występuje sama, lecz w połączeniu z wykładem i pokazem jest głównie stosowana w nauce o broni, sprzęcie bojowym.

Opis może mieć dwoisty charakter - może spełniać rolę metody podającej, gdy stosowany jest tylko przez szkolącego, oraz metody poszukującej, gdy będzie to opis zbiorowy, podczas którego każdy z uczestników szkolenia dołącza swoje spostrzeżenia i uwagi dotyczące opisywanego przedmiotu lub zjawiska. Zawsze należy dążyć, aby opis był jasny i zrozumiały, barwny, żywy i pobudzał wyobraźnię szkolonych. Jego konstrukcja powinna wywoływać obraz tego, co się opisuje. Dodatkowo strony opisu to obiektywne przedstawianie rzeczy i zjawisk, ujemne to fakt występowania dużej rozpiętości aktywności szkolonych i szkolącego, szczególnie gdy opis występuje wyłącznie jako metoda podająca.

Seminarium /dyskusja/

Seminarium /dyskusja/ jest jedną z podstawowych poszukujących metod szkolenia taktycznego. Jako metoda dyskusja pozwala wyzwolić aktywną postawę szkolącego, który jest poprzez udział w niej aktywnym współtwórcą procesu poznawczego.

Dyskusja ma na celu pogłębienie i rozszerzenie przyswojonego materiału szkoleniowego oraz rozwijanie samodzielności szkolonych poprzez szeroką wymianę poglądów, wskazywanie najlepszych metod rozumowania i najważniejszych sposobów rozwiązywania poszczególnych problemów. Cel dyskusji osiąga się głównie poprzez wymianę poglądów, którą należy

skrupulatnie przygotować i właściwie prowadzić. Dyskusje są umiejscowione w programach szkoleniowych po wykładach lub po ćwiczeniach i dotyczą dobrze zaawansowanych zespołów szkoleniowych.

Dyskusja polega na wzajemnej wymianie poglądów w zakresie zagadnień będących przedmiotem rozważań, prowadzenie jej wymaga dużej znajomości rzeczy, samodzielności w stawianiu i rozwiązywaniu zagadnień.

W szkoleniu taktycznym metoda dyskusji ma istotne znaczenie; stosuje się ją w szerokim zakresie w ramach seminariów, różnego rodzaju sesjach, naradach i konferencjach naukowych. Jej elementy mogą występować również we wszystkich innych formach szkolenia, w tych jednak wypadkach spełniają one rolę środka metodycznego.

Tematem dyskusji powinny być podstawowe teoretyczne zagadnienia taktyczno-operacyjne: np. ogólne zasady taktyki i sztuki operacyjnej, problemy organizacji, zabezpieczenia i prowadzenia działań bojowych, możliwości i zasady użycia rodzajów wojsk i służb, kwestie współdziałania, zagadnienia organizacji wojsk własnych i przeciwnika.

Treścią seminarium /dyskusji/ nie może być wiedza wymagająca wyłącznie pamięciowego opanowania lub obszernie wyłożone w dostępnych materiałach. Muszą to być zagadnienia kontrowersyjne, polemiczne, wymagające doskonałej znajomości szeregu pokrewnych lub zbliżonych dziedzin wiedzy oraz umiejętności analitycznego i syntetycznego myślenia. Metoda dyskusji umożliwia skonfrontowanie stanowisk i przez starcie poglądów znalezienie najwłaściwszego rozwiązania.

Treścią seminarium /dyskusji/ są zwykle wybrane zagadnienia problemowe, które powinny być przedyskutowane i rozwiązane w czasie dyskusji przez samych szkolonych pod kierownictwem szkolącego. Mogą to być zagadnienia dyskusyjne lub niedostatecznie naświetlone w dostępnej literaturze fachowej. Do dyskusji przygotowują się wszyscy uczestnicy szkolenia na podstawie wcześniej wydanych zagadnień i na podstawie wskazanej literatury. Niezależnie od tego szkolący może wyznaczać wcześniej głównych referentów. Dyskusję kontynuuje się w zasadzie po każdym kolejno zreferowanym zagadnieniu lub po zagajeniu dyskusji.

Szkołący może sam dokonać zagajenia dyskusji lub wyznaczyć referenta w celu naświetlenia jakiegoś problemu. Ten pierwszy sposób stosuje się zazwyczaj na niższych szczeblach i w początkowym okresie szkolenia.

Dyskusję należy kierować w taki sposób, aby szkolonych nastawić na rozwiązanie zagadnień, które nie znalazły swego odbicia w wystąpieniu referenta, lub wynikały w toku dyskusji, nie naruszając jednak swobody dyskusji.

Dyskusja nad poszczególnymi zagadnieniami powinna być podsumowana przez szkolącego. Nie wyznacza się do niej szkolonych i nie wyetawia się ocen za odpowiedzi.

Podsumowanie dyskusji jest uogólnieniem poglądu całego kolektywu w sprawie diskutowanego problemu. Wynik dyskusji zależy więc od wielu różnorodnych czynników, które powinny być każdorazowo uwzględniane przed dyskusją i w czasie jej trwania.

Aby zapewnić więc jak najlepsze rezultaty seminarium /dyskusji/, trzeba:

- dobrać skład dyskutantów; kryteria tego doboru mogą być różnorodne, jak np. wg grup szkoleniowych, przygotowania pokrewnych specjalności, zainteresowania itp.;

- zawniasu sprecyzować temat i cel dyskusji oraz jej problematykę;
- ustalić jednoznaczność różnych pojęć i terminów, które będą punktem wyjścia w dyskusji bądź będą się przewijać w całej dyskusji;
- określić istotę sporu w dyskusji naukowej, istotę rozbieżności, aby tym samym uniknąć bezpłodnej wymiany zdań w toku dyskusji.

Podczas seminarium /dyskusji/ każdy jej uczestnik powinien:

- wysłuchać cierpliwie innych i nie przerywać ich wypowiedzi /każdy ma prawo wypowiedzania się/, naturalnie w granicach ustalonego z góry limitu czasu;

- przestrzegać kolejności w zabieraniu głosu, tzn. czekać na udzielenie głosu przez prowadzącego dyskusję;

- troszczyć się o wykrycie obiektywnej prawdy;

- być lojalnym wobec wypowiedzi współdyskutantów, nawet wówczas gdy podważane są wywody /często zdarza się, że dyskutanci kierują się względami osobistymi lub zasłaniają się swym stanowiskiem i autorytetem/;

- pamiętać, że czas każdego jest bardzo drogi, z tego względu trzeba mówić krótko, zwięźle i rzeczowo.

Jak z tego wynika, istota dyskusji polega na nieskrępowanej, lecz zorganizowanej wymianie poglądów szkolonych na zagadnienia /problemy/ studiowanego tematu, jest więc wspólnym omówieniem i rozwinięciem, a niejednokrotnie opracowaniem /rozwinięciem, nowego zagadnienia problemu/ przez cały zespół szkolonych.

Pokaz

Metoda ta zaznajamia szkolonych z przedmiotami lub zjawiskami. Stosuje się ją:

- gdy szkoleni nie zetknęli się z przedmiotem;
- gdy mają dokonać szczegółowej obserwacji.

W szkoleniu wojskowym stosujemy:

- pokaz broni i sprzętu;
- pokaz modeli;
- pokaz obrazów map, echematów, rysunków, doświadczeń, czynności.

Stosując pokaz, należy:

- prezentować przedmioty w naturalnej wielkości /np. broń/;
- przedstawiać przekroje działające;
- pojedyncze przedmioty rozdzielać i dać szkolonym do oglądu;
- przedmiot umieszczać tak, aby wszyscy go dokładnie widzieli.

W wypadku braku naturalnych przedmiotów w pokazie można stosować modele, nakleiki, obrazy itp. W ramach pokazu można stosować również film i wyświetlane obrazy statyczne. Jeżeli przedmioty pokazywane stosuje się jako ilustrację, to spełniają one rolę środka metodycznego. Trzeba przy tym pamiętać, aby:

- nie wywieszać pomocy naukowych przed zajęciami;
- zdejmować pomoce naukowe, np. schematy, po wykorzystaniu.

W pokazie w szkoleniu taktycznym można też demonstrować różnego rodzaju dokumenty bojowe /rozkazy, zarządzenia, meldunki/; mogą też być stosowane ćwiczenia pokazowe - chodzi w tym wypadku głównie o pokazanie strony organizacyjnej i metodycznej różnego rodzaju ćwiczeń.

Każdy pokaz musi być przygotowany, sprawdzony i zabezpieczony od strony materiałowej.

Konsultacje

Konsultacja należy do jednej z form teoretycznego szkolenia operacyjno-taktycznego, stosowanych w wojskach OPK. Jest to przedsięwzięcie dydaktyczne polegające na indywidualnym udzielaniu poszczególnym słuchaczom wyjaśnień, rad i wskazówek odnoszących się do różnych zagadnień. Konsultacje mogą być indywidualne i grupowe.

Jak wykazują doświadczenia, lepsze rezultaty daje konsultacja indywidualna. Stwarza ona takie warunki, w których kierownik szkolenia może w pełnym zakresie udzielić odpowiedzi na pytania szkolonego. Może także udzielić mu niezbędnych wyjaśnień i rad oraz okazać pomoc w pracy samodzielnej, uwzględniając charakter i stopień jego przygotowania. Konsultacje grupowe z reguły przeprowadza się w celu przygotowania słuchaczy do seminarium, kolokwium, egzaminu lub przed rozpoczęciem ćwiczeń.

Konsultacje organizuje się nie tylko w celu zrozumienia, pogłębienia i ugruntowania wiadomości z poszczególnych zagadnień taktycznych, ale również w celu okazania metodycznej pomocy w poszukiwaniu właściwych metod samodzielnej pracy, wykazania słabo opanowanych zagadnień

oraz zwrócenia uwagi na sposoby usunięcia niedociągnięć.

W czasie przygotowania się do konsultacji, prowadzący ją powinien zwrócić uwagę:

- na właściwe zrozumienie celu szkoleniowego i opanowanie wymogów programu zgodnie z tematem konsultacji;
- zapoznanie się z treścią wykładu /cyklem wykładów/ i literaturą zalecaną programem szkolenia;
- wyjaśnienie zagadnień, które wymagają pogłębiania w związku z rozwojem danej dziedziny nauki, ukazaniem się nowych regulaminów, instrukcji, rozkazów itp.

W niektórych wypadkach /np. w czasie konsultacji na temat materiału całego programu/ przed rozpoczęciem konsultacji należy spowodować przedstawienie przez szkolonych pytań, wymagających udzielenia na nie odpowiedzi. Do przeprowadzenia konsultacji należy także przygotować pomoce poglądowe. Jeżeli przeprowadza się ją przed rozpoczęciem ćwiczeń, należy dobierać odpowiednią sytuację taktyczną różniącą się od tej, która jest przedmiotem konsultacji, aby nie dopuścić do ujawnienia możliwych decyzji w czasie ćwiczeń.

Prowadzący konsultację powinien być przygotowany do wyjaśnienia różnych zagadnień z danego tematu lub programu. Nie znaczy to, że musi on natychmiast odpowiadać na wszystkie pytania. Zdarza się bowiem, że w czasie konsultacji słuchacze zadają pytania, na które odpowiedzi mogą być nie w pełni znane prowadzącemu. W takiej sytuacji jest on obowiązany odpowiedzieć na te pytania w czasie następnej konsultacji.

Podczas prowadzenia konsultacji należy szkolonym podać tę literaturę szkoleniową, w której mogą oni znaleźć odpowiedzi na interesujące ich zagadnienia. Konsultacja wymaga wysokich kwalifikacji fachowych prowadzącego, dlatego też szczególnego znaczenia nabiera dobór właściwych konsultantów. Praktycznie konsultacje dotyczące poszczególnych zagadnień z zakresu różnych dyscyplin powinni prowadzić odpowiedni specjaliści. Zawsze należy pamiętać, że konsultacja nie może zastąpić samodzielnej, twórczej i systematycznej pracy szkolonych.

Szkoleni powinni przede wszystkim dążyć do samodzielnego rozwiązywania nawet bardzo skomplikowanych zagadnień, w oparciu o samodzielne studia różnego rodzaju literatury szkoleniowej. Bywają jednak wypadki, kiedy jest niezbędna konsultacja, mająca na celu udzielenie pomocy szkolonym w zrozumieniu i rozwiązywaniu jakiegoś szczególnie trudnego problemu, który nie jest dostatecznie naświetlony w literaturze fachowej. Konsultacja taka powinna wynikać zawsze z inicjatywy szkolonych i tylko wtedy, kiedy jest ona rzeczywiście potrzebna. Inicjatywa ta

powinna wystąpić dopiero wtedy, kiedy szkoleni wyczerpali wszystko możliwe środki i sposoby do samodzielnego zrozumienia i rozwiązania danego problemu.

Forma wyjaśnienia poszczególnych zagadnień nie powinna stanowić odpowiedzi wprost na niezrozumiałe zagadnienia. W czasie konsultacji należy doprowadzić do tego, aby szkoleni przy pomocy wskazówek szkolącego zrozumieli interesujące ich zagadnienia. Taki sposób udzielania konsultacji zapewni nienaruszalność zasady samodzielności w rozwiązywaniu problemów przez szkolonych.

1.5. Konieczność stosowania różnych form i metod w szkoleniu taktycznym

Konieczność stosowania różnorodnych form i metod w szkoleniu taktycznym podyktowana jest wieloma względami. W pierwszym rzędzie uwarunkowane to jest tym, że proces szkolenia taktycznego jest bardzo obszerny i wielostronny, ponadto proces szkolenia taktycznego realizowany jest w wielu różnorodnych pionach oraz na wielu poziomach /szczeblach/. Wynika to z tego, że szkolenie taktyczne obejmuje całe siły zbrojne i różnego rodzaju wojska.

W procesie szkolenia taktycznego ujawnia się specyfika poszczególnych rodzajów wojsk, a nawet poszczególnych specjalności w ramach jednego określonego rodzaju wojsk, która znowu zmusza do stosowania różnych form i metod szkolenia. Ta specyfika poszczególnych rodzajów wojsk czy specjalności jest także powodem kształtowania się różnych odrębnych najbardziej dla nich przydatnych form i metod szkolenia.

W procesie szkolenia wojsk dowódcy /wykładowcy i instruktorzy/, których nazwaliśmy umownie szkolącymi, mają zdążyć do wytkniętego celu i realizować określone zadania dydaktyczne. W ramach tego procesu mają przekazywać szkolonym określoną wiedzę taktyczno-operacyjną. Wreszcie szkolący zobowiązani są kształtować u szkolonych umiejętności i nawyki oraz kontrolować i oceniać wynik tego szkolenia. A więc w ramach procesu szkolenia realizuje się określone cele i zadania dydaktyczne, posługując się przy tym różnymi formami i metodami szkolenia. Skoro więc szkolący mają realizować w procesie szkolenia określone cele i zadania dydaktyczne, w związku z tym zachodzi również potrzeba stosowania różnych form i metod szkolenia. Tym bardziej, że każda z form i metod szkolenia ma w zasadzie swoje określone przeznaczenie i że może być stosowana tylko w określonych warunkach. Nie ma bowiem metod uniwersalnych, które by odpowiadały wszystkim warunkom. Ta sama forma /metoda/ w jednych warunkach może być bardzo dobra, natomiast w innych może być nieodpowiednia, wręcz zła i nieprzydatna.

Żadna z metod szkolenia nie występuje w procesie szkolenia taktycznego w czystej postaci. Można tylko spotkać przewagę jednej metody nad innymi, które wchodzi z nią w różne połączenia /kombinacje/. Z powyższego wynika, że raczej mamy do czynienia ze spletem, wzajemnym łączeniem oraz dopełnieniem się poszczególnych metod szkolenia.

Każda metoda szkolenia ma również swoje dodatnie i ujemne strony. Np.: stroną dodatnią metod podających jest to, że przy ich zastosowaniu w stosunkowo krótkim czasie można przekazać duży zasób wiadomości większym grupowym szkolonym. Natomiast ujemną cechą tych metod jest to, że przy ich stosowaniu szkoleni biernie i bezkrytycznie przyjmują gotowe efekty cudzej pracy, a to hamuje rozwój zdolności intelektualnej i nie sprzyja rozwojowi ich samodzielności myślenia.

Potrzeba stosowania różnych metod wynika także z konieczności urozmaicenia szkolenia. Stosowanie w każdym szkoleniu tych samych form i metod /stereotypów/ jest dla szkolonego bardzo uciążliwe, nudne i męczące. Dlatego jest celowe, aby do każdego przedsięwzięcia dydaktycznego wprowadzać nieoczekiwane zmiany, które to przerywają obojętność i dodają bodźca do wytężonej pracy. Już sama zmiana środków szkolenia jest środkiem urozmaicenia. Lecz nie można tym tym poprzestawać. Dlatego jest celowe, aby do podstawowej formy wplatać różnorodne środki metodyczne.

Urozmaicenie szkolenia szkolący może osiągnąć również poprzez odpowiedni dobór treści, jak również poprzez nowy sposób jej przedstawienia, poprzez nawiązanie do aktualnego zdarzenia, do nowych faktów itp.

Wprowadzając różne sposoby urozmaicenia szkolenia należy pamiętać o tym, że dadzą one odpowiednie rezultaty tylko wtedy, jeżeli potrafimy nimi zaangażować szkolonego do aktywnej pracy. W czasie szkolenia jest również celowe wprowadzenie pewnego odprężenia umysłowego. Oprócz z góry przewidzianych przerw można np.: w czasie trudnego wykładu opowiedzieć jakąś anegdotę, która ma na celu przerwać jednostajność, dać wytchnienie i lepiej usposobić do dalszej pracy.

Rozdział II

KLASYFIKACJA I CHARAKTERYSTYKA ĆWICZEŃ OPERACYJNO-TAKTYCZNYCH WYSTĘPUJĄCYCH W WOJSKACH OPK

2.1. Podział ćwiczeń operacyjno-taktycznych występujących w wojskach OPK

Ćwiczenia operacyjno-taktyczne stanowią zasadniczą formę szkolenia wojsk w warunkach maksymalnie zbliżonych do warunków współczesnego pola walki i zmuszających wojska do pełnego wykorzystania umiejętności oraz walorów sprzętu bojowego w wykonywaniu postawionych zadań. Organizują i prowadzą je bezpośredni przełożeni dowódców ZT i oddziałów /pododdziałów/ ćwiczących na danym szczeblu, zgodnie z ustaleniami zawartymi w rozkazie ministra obrony narodowej do szkolenia i wytycznych organizacyjno-szkoleniowych dla sił zbrojnych na dany rok.

Ćwiczenia operacyjno-taktyczne mają na celu:

- zgrywanie związków operacyjno-taktycznych /taktycznych/ i oddziałów /pododdziałów/ do prowadzenia zdecydowanych i skomplikowanych działań bojowych;
- doskonalenie umiejętności dowódców i sztabów w organizowaniu walki, zabezpieczeniu działań bojowych oraz w utrzymaniu ciągłości dowodzenia i współdziałania;
- doskonalenie organizacji walki z przeciwnikiem powietrznym poszczególnych rodzajów wojsk i kierowania nimi w walce;
- doskonalenie dowódców w umiejętności organizowania właściwego ugrupowania bojowego oraz maksymalnego wykorzystania właściwości taktyczno-technicznych sprzętu bojowego i uzbrojenia;
- sprawdzenia stopnia gotowości sztabów i wojsk do wykonywania zadań w różnych warunkach meteorologicznych i terenowych;
- doskonalenie form i metod działania aparatu partyjno-politycznego w mobilizowaniu stanu osobowego do pełnego wykonywania zadań szkoleniowych;
- badanie nowej problematyki taktycznej i organizacyjnej wojsk oraz wypracowanie zasad wykorzystania nowego sprzętu bojowego, a także - zależnie od potrzeb - sprawdzenie projektów regulaminów, instrukcji i podręczników.

W szkoleniu operacyjno-taktycznym żołnierzy /oficerów/, sztabów i wojsk OPK rozróżnia się - w zależności od stopnia zbliżenia ćwiczebnych działań bojowych do rzeczywistej walki - następujące główne formy /rodzaje/ ćwiczeń:

1. Ćwiczenia bez udziału wojsk:
  - a/ ćwiczenia grupowe;
  - b/ treningi sztabowe;
  - c/ treningi systemu dowodzenia OPK;
  - d/ ćwiczenia dowódczo-sztabowe.
2. Ćwiczenia z udziałem wojsk:
  - a/ ćwiczenia taktyczno-bojowe;
  - b/ treningi systemu OPK;
  - c/ ćwiczenia z wojskami.

Ponadto ćwiczenia te można podzielić również wg następujących kryteriów: celów szkoleniowych, zakresu tematu, liczby szereblu ćwiczących, liczby stron ćwiczących. Podział ten przedstawia się następująco /tabela 1/:

2.1.1. Ćwiczenia grupowe

Ćwiczenie grupowe jest rodzajem ćwiczenia taktycznego stosowanego w indywidualnym szkoleniu taktycznym oficerów. Jego istota jest związana z tym, że wszyscy szkoleni występują jednocześnie w określonej roli /np. dowódcy, szefa sztabu, szefa służby, oficera sztabu/, rozwiązując te same zadania na tle jednolitej dla wszystkich uczestników zajęcia sytuacji taktycznej.

W ramach ćwiczenia grupowego szkoleni /oficerowie/ opanowują wstępne umiejętności z zakresu rozwiązywania zadań bojowych i wykonywania określonych czynności dowódczych oraz pogłębiają i ugruntowują wiedzę taktyczną wcześniej nabytą. Kierownik ćwiczenia występuje w dowolnej roli /dowódcy, sędziada itp./ w zależności od rodzaju zajęcia. Ćwiczenia te dzieli się na kilka lub kilkanaście zajęć programowych, które mogą być rozłożone w dłuższym czasie.

W ćwiczeniach grupowych wykorzystuje się różnorodne metody szkolenia. Główną rolę spełniają metody działania praktycznego oraz dyskusji. Przed rozpoczęciem zajęć szkoleni /oficerowie/ przygotowują samodzielnie rozwiązania /zgodnie z wytycznymi kierownika/ zadania taktycznego lub opracowują odpowiednie dokumenty sztabowe. W trakcie zajęć referują swoje rozwiązania, co dla kierownika /wykładowcy/ może stanowić podstawę do zainicjowania dyskusji. Szerokie zastosowanie w ćwiczeniach grupowych znajduje metoda sytuacyjna, która umożliwia realne i obiektywne przedstawienie umownego położenia wyjściowego wojsk własnych i obcych, a następnie pokazywania zmian jakie zachodzą w toku rozwijającej się sytuacji ćwiczenia. Należy do nich wprowadzać elementy metody problemowej, wymaga to jednak odpowiedniego poziomu przygotowania taktycznego szkolonych.

Tabela 1

GŁÓWNE RODZAJE ĆWICZEŃ OPERACYJNO-TAKTYCZNYCH	kryteria										podział		
	według celów szkoleniowych					wg zakresu tematów	wg liczby ćwiczących	wg liczby stron ćwiczących	wg liczby stron ćwiczących	wg liczby stron ćwiczących	wg liczby stron ćwiczących	wg liczby stron ćwiczących	wg liczby stron ćwiczących
	metodyczna	dokona- łyce	zgrzywające	kontrolne	dowład- czalne	pokazowe	epizodycz- ne	komplek- sowe	Jedno- szczeblowe	dwuszczebl- owe/wielo- szczeblowe	Jedno- stronne	dwustron- ne	
Ćwiczenie grupowe	x	x		x		x	x	x					
Trening sztabowy	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x		
Treningi systemu dowo- dzenia OPK		x	x	x	x	x		x	x			x	
Ćwiczenia dowódczo- sztabowe		x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	
Ćwiczenia szkoletowe		x	x	x	x			x	x	x	x	x	
Ćwiczenia taktyczno-bojowe	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	
Treningi systemu OPK		x	x	x	x			x	x	x	x	x	
Ćwiczenia z wojskami	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x	

2. wydział 102 10/15

Ćwiczenia grupowe nie nastroczą trudności pod względem organizacyjnym i nie wymagają lub w małym stopniu wymagają zabezpieczenia materiałowego.

Szczególnie przydatne są one w szkoleniu taktycznym słuchaczy akademii wojskowych i wyższych szkół oficerskich, mniej natomiast w szkoleniu oficerów jednostek wojskowych.

Do właściwości ćwiczeń grupowych zaliczyć należy:

- możliwość praktycznego stosowania nabytych wiadomości teoretycznych w konkretnej sytuacji operacyjno-taktycznej;
- możliwość dokładnego rozwiązywania poszczególnych problemów operacyjno-taktycznych i sztabowych /nie limitowany czas operacyjny/;
- możliwość wywierania przez kierownika /wykładowcę/ ciągłego wpływu na pracę słuchaczy /wprowadzanie nowych danych do rozpatrywanej sytuacji/;
- wskazywanie sposobów umożliwiających powzięcie prawidłowej decyzji itp.;
- duża umowność ćwiczebnych sytuacji operacyjno-taktycznych /w porównaniu do innych ćwiczeń/ nie zmusza słuchaczy do szybkiego rozwiązywania skomplikowanych problemów.

2.1.2. Treningi sztabowe

Trening sztabowy jest rodzajem ćwiczenia taktycznego stosowanego w praktycznym szkoleniu oficerów sztabów, w ramach którego ćwiczący /oficerowie/ doskonalą swoje umiejętności i nawyki w wykonywaniu określonych czynności funkcyjnych. Trening sztabowy pozwala ponadto na: usprawnianie pracy zespołowej wewnątrz poszczególnych komórek organów sztabu oraz zgrywanie działalności całego sztabu przez wykonywanie praktycznych zadań sztabowych na tle określonej sytuacji taktycznej. Treści treningów sztabowych mogą być: zbieranie, studiowanie i analizowanie danych do decyzji dowódcy, przeprowadzanie kalkulacji taktycznych, opracowywanie dokumentacji bojowej lub jej fragmentów, doskonalenie pracy na mapach, zgrywanie sztabu w realizowaniu sygnałów alarmowych, sprawy ochrony i obrony oraz dowodzenia siłami i środkami obrony powietrznej. Ze względu na zakres przerabianej problematyki treningi sztabowe można podzielić na szczegółowe i ogólne.

Szczegółowy trening sztabowy przeprowadza się w poszczególnych pionach danego sztabu lub z określoną kategorią oficerów sztabu /szefami wydziałów, szefami rodzajów wojsk, szefami służb itp./. Jego celem jest doskonalenie oficerów w wykonywaniu zadań służbowych lub pełnieniu funkcji zastępczych oraz w działaniu zespołowym.

Ogólny trening sztabowy organizuje się pod jednym kierownictwem dla

całego dowództwa lub sztabu danego związku taktycznego /oddziału/. Jego celem jest przede wszystkim zgranie sztabów jednostek, przygotowanie ich do ćwiczeń dowódczo-sztabowych lub ćwiczeń z wojskami. W ramach przygotowywania oficerów sztabów do tych ćwiczeń, nowych tematycznie, wskazane jest zorganizowanie i przeprowadzenie szczegółowych treningów w różnych komórkach danego sztabu, a także zorganizowanie w następnej kolejności treningu ogólnego z całością sztabu.

W zależności od tematu i założonych celów szkoleniowych treningi sztabowe mogą być prowadzone w pomieszczeniach /salach wykładowych/ lub w terenie.

Przed treningiem sztabowym stawia się następujące cele szkoleniowe:

- przygotowanie oficerów sztabu do udziału w wyższych formach szkolenia operacyjno-taktycznego;
- doskonalenie oficerów sztabu w opracowywaniu dokumentacji bojowej;
- doskonalenie praktycznych nawyków i umiejętności oficerów w wykonywaniu swoich obowiązków funkcyjnych podczas organizacji i prowadzenia działań bojowych;
- zgrywanie poszczególnych sztabów i składów bojowych stanowisk dowodzenia jako jednolitych organów dowodzenia dowódcy danego szczebla.

Treningi, o których mowa jako nieskomplikowana forma szkolenia taktycznego nie wymagają większego zabezpieczenia materiałowego.

2.1.3. Treningi system dowodzenia OPK

Trening system dowodzenia wojsk OPK jest jedną z form praktycznego przygotowania stanów osobowych stanowisk dowodzenia oraz dowództw związków taktycznych i oddziałów /grup operacyjnych/ WOPK do wykonywania obowiązków funkcyjnych w trakcie prowadzenia działań bojowych. Trening systemu dowodzenia OPK może być realizowany tylko na stanowiskach dowodzenia WOPK; należy przeprowadzać go w warunkach możliwie zbliżonych do bojowych.

Celem treningu systemu dowodzenia wojsk OPK może być:

- przygotowanie grup operacyjnych i zmian bojowych stanowisk dowodzenia do dowodzenia działaniami bojowymi związków taktycznych /oddziałów/ WOPK;
- doskonalenie zasad i form stawiania zadań bojowych i dowodzenia siłami i środkami podczas odpierania zmasowanych uderzeń ŚNP nieprzyjaciela;
- doskonalenie systemu obiegu informacji o sytuacji powietrznej;

- doskonalenie zasad współdziałania poszczególnych rodzajów wojsk OPK;
  - doskonalenie dowodzenia podległymi siłami i środkami przy wykorzystaniu łączności radiowej;
  - doskonalenie dowodzenia podległymi siłami i środkami z zapasowych stanowisk dowodzenia;
  - doskonalenie prowadzenia działań bojowych w różnych warunkach atmosferycznych w dzień i w nocy;
  - zgrywanie pracy grup operacyjnych i zmian bojowych stanowisk dowodzenia w warunkach szybko zmieniającej się sytuacji bojowej w zakresie szybkiej oceny sytuacji powietrznej.
- Treningi systemu dowodzenia nie wymagają większego zabezpieczenia materiałowo-technicznego.

2.1.4. Ćwiczenia dowódczo-sztabowe

Ćwiczenie dowódczo-sztabowe jest to rodzaj ćwiczenia taktycznego /operacyjnego/ stosowanego w szkoleniu oficerów dowództw i sztabów. Jego istota wyraża się tym, że zespół ćwiczący stanowi jednolity w swej strukturze organ dowodzenia wojskami, który w czasie ćwiczenia doskonali swą pracę, przy czym każdy z ćwiczących pełni inną funkcję - zgodnie z zajmowanym przez niego stanowiskiem służbowym lub rolę wyznaczoną mu na okres ćwiczenia.

Celem ćwiczenia może być: doskonalenie dowództw i sztabów w zespołowym działaniu oraz podnoszenie ich umiejętności w zakresie dowodzenia, organizacji współdziałania, sprawdzenia słuszności założeń teoretycznych różnych wariantów organizowania i prowadzenia działań bojowych. Czas trwania ćwiczenia zależy od zakładanych celów szkoleniowych i tematu ćwiczenia.

W ćwiczeniach dowódczo-sztabowych wyróżniamy: ćwiczenia na mapach /gry wojenne/ i ćwiczenia szkieletowe.

2.1.4.1. Ćwiczenia na mapach /gry wojenne/

Ćwiczenia na mapach /gra wojenna/ jest formą praktycznego szkolenia operacyjno-taktycznego. Istotą ćwiczenia na mapach jest umowne /bez uwzględnienia ćwiczebnej sytuacji taktycznej/ rozmieszczenie ćwiczących dowództw i sztabów. Gry wojenne odbywają się w salach; podczas tych ćwiczeń wszystkie działania wojsk i sztabów są rozgrywane na mapach. W ćwiczeniu na mapach każdy szkolony posiada określone stanowisko służbowe i zgodnie z tym wykonuje swoje obowiązki w czasie całego ćwiczenia. Kierownictwo i aparat rozjemczy występują na dowolnych sta-

nowiskach szczebla nadrzędnego. Ćwiczenia mogą być organizowane z zastosowaniem środków łączności lub bez ich zastosowania. Ich treścią są przede wszystkim szkoleniowe zagadnienia taktyczne z zakresu organizowania i prowadzenia działań bojowych, które - w ćwiczeniu - można usytuować w dowolnym miejscu.

Cele szkoleniowe w ćwiczeniach na mapach mogą być następujące:

- doskonalenie nawyków oficerów, zajmujących określone stanowiska służbowe, w wykonywaniu obowiązków funkcyjnych w okresie organizacji i prowadzenia działań bojowych w różnych warunkach sytuacji operacyjno-taktycznej;
- szkolenie oficerów w umiejętności zastosowania teoretycznych wiadomości w praktyce, szczególnie podczas organizacji i prowadzenia działań bojowych, organizacji współdziałania i dowodzenia działaniami bojowymi;
- poszukiwania nowych sposobów działań bojowych, nowych form kierowania nimi w warunkach szybkich zmian sytuacji bojowej;
- zgrywanie dowództw i sztabów jako organów dowodzenia działaniami bojowymi.

W ćwiczeniu szerokie zastosowanie mają następujące metody szkolenia: sytuacyjne i praktycznego działania, wyrabiające w ćwiczących umiejętności o charakterze umysłowym. W całej pełni wykorzystywana powinna być także metoda problemowa. Właśnie w tego rodzaju ćwiczeniach istnieją warunki szczególnie szerokie możliwości kształtowania wyobraźni operacyjno-taktycznej i zdolności przewidywania poprzez rozwiązywanie skomplikowanych problemowych sytuacji operacyjno-taktycznych z uwzględnieniem złożoności warunków przyzłego pola walki.

W zależności od liczby ćwiczących stron rozróżnia się jednostronne i dwustronne ćwiczenia na mapach.

Jednostronne ćwiczenia na mapach to takie, w których szkoleni występują w roli jednej tylko strony, a działania przeciwnika są podgrywane przez kierownictwo i aparat rozjemczy. Ćwiczenie to jest proste pod względem organizacyjnym i łatwo nim kierować.

Dwustronne ćwiczenia na mapach to takie, w których szkoleni prowadzą przeciwko sobie unowne działania bojowe. Jedna ze stron kieruje się przy tym zasadami obowiązującymi w wojskach OPK, druga działa zgodnie z organizacją i taktyką przewidywanego przeciwnika powietrznego. Organizacja dwustronnej gry wojennej jest dość skomplikowana. Jest ona jednak bardzo pouczająca. Wprowadza do ćwiczenia elementy rywalizacji, stwarza lepsze warunki do zwiększenia samodzielności myślenia i inicjatywy oraz kształtowania wyobraźni operacyjno-taktycznej ćwiczących.

Z punktu widzenia liczby szczebli dowodzenia biorących udział w ćwiczeniu na mapach wyróżnia się jednoszczeblowe i wieloszczeblowe.

Ćwiczenia jednoszczeblowe to te, w których występuje tylko jeden szczebel dowodzenia. W ćwiczeniach wieloszczeblowych występują dwa - lub więcej - szczeble dowodzenia.

Organizując i prowadząc ćwiczenia na mapach, szczególną uwagę należy zwrócić na doskonalenie istniejących i wprowadzanie nowych sposobów dowodzenia działaniami bojowymi. W każdym z tych ćwiczeń należy stwarzać sytuację trudną /problemową/, wymagającą od ćwiczących zwiększonego wysiłku psychicznego i fizycznego.

2.1.4.2. Ćwiczenia szkieletowe

Ćwiczenia szkieletowe przeprowadza się wyłącznie w terenie; w czasie ich trwania wszystkie czynności dowódców i sztabów w zakresie organizowania i prowadzenia walki wykonywane są na ćwiczebnym polu walki. Istotą tych ćwiczeń wiąże się z tym, że ćwiczące dowództwa i sztaby rozmieszczone są w terenie zgodnie z umowną sytuacją taktyczną. Ćwiczenia realizuje się z wykorzystaniem środków łączności i transportu. Mogą brać w nich również udział pododdziały, oddziały, a nawet związki taktyczne w celu przerobienia jednego, kilku /ale nie wszystkich/ etapów lub zagadnień szkoleniowych. Podobnie jak gry wojenne mogą być one jednostronne lub dwustronne, kontrolne lub doświadczalne.

2.1.5. Ćwiczenia taktyczno-bojowe

Ćwiczenie taktyczno-bojowe jest podstawową formą praktycznego szkolenia z udziałem wojsk. Ćwiczenia te organizowane w oddziałach, związkach taktycznych i pododdziałach wojsk OPK przeprowadza się na bazie PłSD.

Ćwiczenia taktyczno-bojowe realizuje się w celu:

- doskonalenia nawyków dowódców związków taktycznych, oddziałów, pododdziałów w dowodzeniu działaniami bojowymi;
- doskonalenia osiągnięcia wyższych stopni gotowości bojowej i zabezpieczenia działań bojowych;
- zgrzywania dowództw i zmian bojowych ZT, oddziałów i pododdziałów w prowadzeniu działań bojowych;
- doskonalenia prowadzenia działań bojowych w warunkach stosowania przez nieprzyjaciela broni jądrowej i chemicznej z uwzględnieniem likwidacji skutków uderzeń jądrowych;
- doskonalenia form ochrony i obrony pododdziałów.

W procesie przygotowywania poszczególnych tematów szkoleniowych tych

ćwiczeń dążyć należy do przestrzegania zasady jednolitego szkolenia sztabów wchodzących w skład danego PłSD w zakresie organizacji działań, wypracowania danych do kolejnych decyzji, jak również opracowywania dokumentów bojowych.

2.1.6. Treningi systemu OPK

Trening systemu OPK to taka forma szkolenia operacyjno-taktycznego, w której dowództwa ZT, oddziałów i pododdziałów oraz personel stanowisk dowodzenia wojsk OPK praktycznie dowodzą tymi jednostkami podczas ćwiczenia z udziałem samolotów, pozorujących naloty przeciwnika powietrznego. W trakcie treningów doskonalą się wszystkie rodzaje wojsk OPK i elementy systemu dowodzenia wojsk OPK w ich wzajemnym powiązaniu i współdziałaniu podczas zwalczania celów powietrznych.

Mają one na celu:

- przygotowania wojsk OPK do odpierania nalotów środków napadu powietrznego przeciwnika w różnych warunkach sytuacji powietrznej, atmosferycznej i pory doby;
- doskonalenie systemu OPK w sprawnym naprowadzaniu lotnictwa myśliwskiego na ŚNP;
- doskonalenie systemu OPK w sprawnym wskazywaniu dywizjom rakietowym celów do zwalczania i zwalczaniu ich;
- doskonalenie i zgrywanie pracy sztabów i zmian bojowych SD w dowodzeniu podległymi siłami i środkami OPK;
- doskonalenie organizacji i realizacji współdziałania pomiędzy rodzajami wojsk OPK oraz sąsiednimi systemami OPK i OPL wojsk operacyjnych;
- doskonalenie pracy dowództw i sztabów w dowodzeniu podległymi wojskami w warunkach stosowania przez nieprzyjaciela zakłóceń radioelektronicznych;
- doskonalenie stanów osobowych jednostek /obsług sprzętu/ w walce z zakłóceniami radioelektronicznymi;
- doskonalenie systemu meldowania o uderzeniach przeciwnika, prognozowania skażeń oraz powiadamiania o nich wojsk.

Ze względu na szeroki zakres i złożoność wyżej wymienione cele nie mogą być realizowane w jednym treningu, lecz w kilku kolejnych. W zależności od przeznaczenia, zakresu działania, zadań i celów założonych w treningach oraz ilości wojsk biorących w nich udział wyróżnić można:

- treningi korpusów OPK - organizowane przez dowództwo korpusu OPK i przeprowadzenie dla wojsk korpusu OPK wg decyzji dowódcy danego korpusu;

- treningi centralne systemu OPK - organizowane przez Dowództwo Wojsk OPK, Sztab Generalny WP lub Dowództwo Zjednoczonych Sił Zbrojnych Państw Stron Układu Warszawskiego.

Ze względu na charakter działań, przeznaczenie i cele szkoleniowe wszystkie treningi systemu OPK podzielić można na:

- treningi doskonalące, mające na celu doskonalenie ZT, oddziałów, pododdziałów wojsk OPK w wykonywaniu postawionych przed nimi zadań oraz doskonalenie współdziałania i dowodzenia;

- treningi sprawdzające /kontrolne/, mające na celu sprawdzenie gotowości bojowej sił i środków OPK, organizacji dowodzenia, współdziałania podczas odpierania uderzeń ŚNP przeciwnika;

- treningi doświadczalne, mające na celu wypróbowanie nowych sposobów działań bojowych, sposobów zwalczania ŚNP nieprzyjaciela, form współdziałania, nowych metod wykrywania i naprowadzania przy zastosowaniu nowej techniki bojowej itp.

Ze względu na porę doby i warunki atmosferyczne wyróżnia się treningi:

- dzienne w zwykłych warunkach atmosferycznych lub trudnych warunkach atmosferycznych;

- nocne w zwykłych lub trudnych warunkach atmosferycznych;

- dziennie-nocne w zwykłych lub trudnych warunkach atmosferycznych.

Ponadto mogą być treningi:

- wewnętrzne, organizowane przez jeden szczebel organizacyjny i wykonywane w ramach jego granic terytorialnych /trening organizowany przez korpus OPK dla podległych sił i środków/;

- na współdziałanie, organizowane przez dwa - lub więcej - współdziałające ze sobą szczeble organizacyjne /dowodzenia/ i wykonywane w ramach ich granic terytorialnych i powietrznych /np. dwa korpusy OPK/. Treningi na współdziałanie mogą być organizowane również w skali międzynarodowej w ramach Układu Warszawskiego. Mogą to być treningi operacyjne lub taktyczne.

Każdy z treningów systemu OPK niezależnie od szczebla organizacyjnego i założonych celów szkoleniowych może składać się z jednego, dwóch i więcej etapów szkoleniowych.

2.1.7. Ćwiczenia z wojskami

Ćwiczenia z wojskami są najwyższą formą szkolenia operacyjno-taktycznego wojsk OPK, mającą na celu przygotowanie wojsk do działań na współczesnym polu walki oraz utrzymanie ich wysokiej gotowości bojowej. Ćwiczenia te zmuszają jednostki do pełnego wykorzystania swoich umiejętności oraz walorów sprzętu bojowego w wykonywaniu postawionych zadań.

Ćwiczenie z wojskami może mieć jednocześnie kilka różnych celów szkoleniowych, a mianowicie:

- zgrzywanie związków taktycznych, oddziałów, pododdziałów w prowadzeniu zdecydowanych, ciągłych, skomplikowanych i dynamicznych działań bojowych;

- doskonalenie umiejętności dowódców i sztabów w organizowaniu walki, zabezpieczaniu działań bojowych, utrzymaniu ciągłości dowodzenia i współdziałania;

- doskonalenie organizacji walki z przeciwnikiem powietrznym w różnych warunkach atmosferycznych i w warunkach stosowania przez nieprzyjaciela zakłóceń radioelektronicznych;

- sprawdzenie gotowości bojowej i alarmowej oraz umiejętności skrytego osiągnięcia wyższych stanów i stopni gotowości bojowej;

- doskonalenie form i metod działań aparatu partyjno-politycznego w mobilizowaniu stanów osobowych do pełnego wykonywania zadań szkoleniowych;

- badanie nowej problematyki taktycznej i organizacyjnej wojsk OPK oraz wypracowanie zasad wykorzystania nowych wzorów uzbrojenia i sprzętu bojowego, a także - zależnie od potrzeb - sprawdzenie projektów regulaminów, instrukcji i podręczników.

W ćwiczeniach z wojskami stosuje się całą gamę różnorodnych metod szkolenia. Zasadnicze z nich to: metoda działania praktycznego, metoda problemowa, metoda sytuacyjna oraz metoda inscenizacji. Do pomocniczych, stosowanych w tych ćwiczeniach, należy zaliczyć metody: treningu, pokazu, instruktażu, a w czasie omawiania ćwiczenia - metodę wykładu.

W zależności od głównego celu, jaki w danym ćwiczeniu pragniemy osiągnąć, wyróżnić możemy następujące rodzaje ćwiczeń z wojskami:

- ćwiczenia doskonalące - mające na celu doskonalenie dowództw, sztabów i wojsk OPK w organizowaniu i prowadzeniu działań bojowych;

- ćwiczenia inspekcyjne - mające na celu kontrolę umiejętności dowództw, sztabów i wojsk OPK w organizowaniu i prowadzeniu działań bojowych;

- ćwiczenia doświadczalne - mające na celu sprawdzenie nowych założeń, taktycznych, organizacyjnych oraz sprawdzenie efektywności i przydatności nowego sprzętu i uzbrojenia.

W ćwiczeniach bierze udział całość sił i środków danego szczebla dowodzenia /organizacyjnego/ wojsk OPK, dla którego dane ćwiczenie jest organizowane i realizowane /przez szczebel nadrzędny/. W zależności od szczebla organizacyjnego ćwiczenia z wojskami można podzielić następująco:

Szczębel organizujący ćwiczenia	Szczębel ćwiczący	Siły i środki innych RSZ uczestniczących w ćwiczeniu
Dowództwo jednolitego systemu OPK państw stron Układu Warszawskiego	Jeden lub kilka systemów narodowych państw członków Układu Warszawskiego	lotnictwo operacyjne wojska OPL
Sztab Generalny	wojska OPK	lotnictwo WL wojska OPL marynarka wojenna
Dowództwo Wojsk OPK	wojska korpusów OPK	lotnictwo WL wojska OPL /marynarka wojenna/
Dowództwo korpusu OPK	ZT, oddziały, pododdziały danego korpusu OPK	lotnictwo WL wojska OPL /współdziałające z tymi ZT i oddziałami/

Ćwiczenia z wojskami OPK mogą być prowadzone jako ćwiczenia jednostronne lub dwustronne. Z reguły realizowane są ćwiczenia jednostronne, z pozorowanym nieprzyjacielem powietrznym, pozorowanymi grupami dywersyjno-rozpoznawczymi itd.

Ćwiczenia te prowadzone są jako kompleksowe oraz wieloszczęblowe, obejmujące wszystkie rodzaje wojsk OPK.

Rozdział III

METODYKA ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ OPERACYJNO-TAKTYCZNYCH BEZ UDZIAŁU WOJSK

3.1. Ćwiczenie grupowe

Metodyka przygotowania ćwiczenia grupowego ma na celu zapewnienie osiągnięcia jak najlepszych wyników podczas zajęć, chronologiczne przeprowadzenie wszystkich zagadnień szkoleniowych i osiągnięcie założonych celów szkoleniowych danego tematu. Zasadniczym warunkiem, zapewniającym przeprowadzenie ćwiczenia na odpowiednim poziomie metodycznym i merytorycznym, jest należyte przygotowanie operacyjno-taktyczne i metodyczne kierownika ćwiczenia oraz właściwe opracowanie materiałów szkoleniowo-metodycznych. Ćwiczenie grupowe opracowuje się na jednym tle taktycznym i dzieli się na kilka /kilkanaście/ zajęć dwu-,cztero- lub sześciogodzinnych. Prowadzi się je w pomieszczeniach stałych i wyjątkowo w terenie.

Przed ćwiczeniem /poszczególnymi zajęciami/ lub w czasie jego trwania kierownik ćwiczenia /wykładowca/ ustala, role w jakich mają występować szkoleni, a następnie w określonym układzie na kolejnych zajęciach przerabia z nimi poszczególnie zagadnienia wchodzące w zakres danego ćwiczenia.

3.1.1. Podstawowe dokumenty szkoleniowo-metodyczne opracowywane do ćwiczenia grupowego

Do ćwiczenia grupowego przygotowuje się następujące podstawowe dokumenty szkoleniowo-metodyczne: zamiar ćwiczenia, założenie wraz z niezbędnymi załącznikami, opracowania metodyczne zajęć.

Zamiar ćwiczenia powinien składać się z: części opisowej i części graficznej wykonanej na mapie. Część opisowa zamiaru składa się z dwóch elementów:

I Części organizacyjno-metodycznej

II części operacyjno-taktycznej.

I. Część organizacyjno-metodyczna obejmuje:

1. Temat

2. Cele szkoleniowe

3. Strukturę ćwiczenia /ujęty w tabeli/:

Nr zajęcia	Temat zajęcia /zagadnienia szkoleniowe/	Liczba godzin	Prowadzący /miejsce/	Uwagi

4. Wekazówki organizacyjno-metodyczne /dotyczące rozpoczęcia/ prowadzenia i zakończenia ćwiczenia jako całości/.

5. Literaturę /zawierającą teoretyczną stronę danego ćwiczenia/.

- II. Część operacyjno-taktyczna obejmuje:

1. Warunki prowadzenia ćwiczenia /rozpoczęcia/ /ćwiczenie rozpoczyna się i jest prowadzone w okresie pokojowym lub wojennym, z użyciem broni konwencjonalnej lub jądrowej, ćwiczące jednostki znajdują się w danym stanie /stopniu/ gotowości bojowej, pora roku, pora doby, warunki atmosferyczne - pogoda/.

2. Zamiar stron /przebieg działania stron/

A. ZACHODNI /przeciwnik - skład, zadania, decyzje/.

B. WSCHODNI /wojska własne - skład, zadania, zamiar przełożonego, zadania i ramowa decyzja ćwiczącej jednostki/.

Zamiar ćwiczenia podpisuje główny autor ćwiczenia, a zatwierdza dowódca organizujący dane ćwiczenie. Ramowy układ zamiaru ćwiczenia wraz ze stroną tytułową i podpisami pokazuje załącznik 11/.

W akademiach wojskowych i WSO zamiar ćwiczenia podpisuje autor, a zatwierdzają osoby kompetentne, zgodnie z ustaleniami obowiązującymi w danej uczelni.

Część graficzna na mapie, będąca /zgodnie z przepisami o prowadzeniu biurowości w wojsku/ załącznikiem do części opisowej, powinna zawierać:

- sytuację wyjściową;
- zadania bojowe szczebla nadrzędnego;
- zadania ćwiczących stron do czasu rozpoczęcia ćwiczenia;
- zadania bojowe ćwiczących związków taktycznych, oddziałów, pododdziałów oraz sąsiadów;
- zarys dynamiki walki ćwiczących stron;
- rozmieszczenie SD oraz organizację łączności.

Przedstawiona na mapie sytuacja operacyjno-taktyczna może być uzupełniona schematami, szkicami oraz legendą. Opis i treść mapy przed-

stawia załącznik 4, a wielkość liter powinna być zgodna z "Instrukcją pracy na mapie".

Po opracowaniu i zatwierdzeniu zamiaru ćwiczenia autor /zespół autor-
ski/ opracowuje pozostałe dokumenty do ćwiczenia grupowego, a miano-
wicie: założenie z niezbędnymi załącznikami oraz opracowanie metodycz-
ne zajęć.

Założenie ma na celu dostarczenie ćwiczącym niezbędnych danych wyj-
ściowych o sytuacji wojsk własnych i nieprzyjaciela. Pozwala ono szko-
lonym uzmysłwić sobie warunki, w jakich odbywać się będzie organiza-
cja i prowadzenie działań bojowych. Stanowi ono podstawę przygotowania
się szkolonych do ćwiczenia. Założenie zawiera także zadanie bojowe
dla ćwiczącej jednostki. Opracowuje się je na podstawie zamiaru cwi-
czenia, a w szczególności na podstawie sytuacji wyjściowej wojsk
/stron/.

Założenie zawiera następujące rozdziały:

rozdział I

- sytuacja ogólna wojsk nieprzyjaciela
- sytuacja ogólna wojsk własnych

rozdział II

- sytuacja szczegółowa wojsk nieprzyjaciela
- sytuacja szczegółowa wojsk własnych

/na zakończenie zadania dla ćwiczącej jednostki/

rozdział III

- dane dodatkowe /informacyjno/

rozdział IV

- zadania organizacyjne dla ćwiczących /szkolonych/

rozdział V

- wyszczególnienie literatury i pomocy szkoleniowych.

/Załączniki wg potrzeb wykonuje się w wypadku konieczności szerszego
przedstawienia sytuacji tyłowej, nawigacyjnej, łączności, komunikatu
rozpoznawczego itd./.

Założenie podpisuje kierownik ćwiczenia /autor/. Przykładową formę
i strukturę założenia przedstawia załącznik 5.

Opracowanie metodyczne zajęć. Dla przeprowadzenia na odpowiednim
poziomie poszczególnych zajęć, jak również utrzymania ciągłości i
obrony koncepcji ćwiczenia, w ćwiczeniu grupowym opracowuje się rozwią-
zania metodyczne poszczególnych zajęć wg ustalonego wzoru:

ZAJĘCIE nr ...

I. Temat zajęcia

II. Cele szkoleniowe zajęcia

III. Zagadnienia szkoleniowe i podział czasu /tekstowo lub w tabeli/

IV. Wskazówki organizacyjno-metodyczne

a/ przygotowanie zajęcia: dane dotyczące organizacji zajęcia, osobistego przygotowania się kierownika /wykładowcy/, zapoznanie z literaturą, praca do wykonania przez szkolonych w ramach przygotowania się do zajęcia, instruktaże dla szkolonych.

b/ przeprowadzenie zajęcia: sposób przeprowadzenia zajęcia, jego zakończenie i podsumowanie.

V. Przebieg zajęcia:

1. Wstęp /sprawdzenie obecności, podanie tematu i celu zajęć, literatura, sprawdzenie przygotowania się do zajęć/

2. Zagadnienia szkoleniowe /realizacja w zaplanowanym czasie zgodnie z koncepcją autora/

3. Proponowane rozwiązanie^{x/}

4. Podsumowanie zajęcia /omówienie zajęcia/

- omówienie przebiegu zajęcia ze szczególnym zwróceniem uwagi na błędy merytoryczne i niedociągnięcia metodyczne, jakie stwierdzone zostały przez wykładowcę

- udzielenie wytycznych odnośnie do przygotowania się słuchaczy do następnego zajęcia .

Opracowanie metodyczne poszczególnych zajęć podpisuje kierownik ćwiczenia /autor/.

3.1.2. Metodyka przeprowadzenia ćwiczenia grupowego

Przez pojęcie "metodyka przeprowadzenia ćwiczenia grupowego" należy rozumieć metodyczny zbiór zasad i sposobów stosowanych podczas ćwiczeń przez kierownika ćwiczenia /wykładowcę/. Ma ona na celu zapewnienie kolejnego i sprawnego przeprowadzenia zajęć i przerobienia zaplanowanych zagadnień szkoleniowych.

Metodykę przeprowadzenia ćwiczenia grupowego regulują następujące zasady:

1. Ćwiczenie grupowe powinno być prowadzone zgodnie z planem, który jednak nie powinien całkowicie krępować inicjatywy kierownika ćwiczenia /wykładowcy/ w zakresie sposobu przerabiania zagadnień szkoleniowych i odpowiedniego regulowania czasu przewidzianego na ćwiczenie.

x/ Jeżeli rozwiązaniem jest dokument normatywny /np. rozkaz bojowy, decyzja dowódcy/, wykonuje się go w postaci załącznika do opracowania metodycznego.

2. Kierownik ćwiczenia /wykładowca/ powinien przestrzegać przedstawionych zasad dotyczących metodyki przygotowania taktycznego, uwzględniając właściwości ćwiczenia grupowego jako formy szkolenia, specyfikę przerabianego tematu i poziom wyszkolenia taktycznego i specjalistycznego ćwiczących.

3. W ćwiczeniu grupowym kierownik ćwiczenia /wykładowca/ powinien uczyć i doskonalić ćwiczących w samodzielnym podejmowaniu taktycznie uzasadnionych decyzji.

4. Kierownik ćwiczenia /wykładowca/ może - w celu zbliżenia ćwiczących do warunków rzeczywistej sytuacji bojowej - wprowadzić elementy ćwiczenia na mapach przy przerabianiu poszczególnych zagadnień ćwiczenia.

5. Zagadnienia związane z dowodzeniem podległymi siłami i środkami powinny być przerabiane wyłącznie na stanowiskach dowodzenia.

6. Ćwiczenie grupowe nie może przekształcić się w seminarium, repetytorium lub wykład.

Każde zajęcie ćwiczenia grupowego rozpoczyna kierownik ćwiczenia /wykładowca/, który podaje temat, cel oraz kolejność przeprowadzenia poszczególnych zagadnień. Następnie kierownik ćwiczenia /wykładowca/ sprawdza przygotowanie się szkolonych do zajęcia. Podczas kontroli przygotowania się szkolonych prowadzący zajęcia sprawdza sposób i dokładność wykonania nakazanych prac /np. stopień znajomości treści założenia do ćwiczenia, wrysowanie sytuacji wyjściowej na mapy itp./. Dużą korzyść przynosi sprawdzenie teoretycznych wiadomości szkolonych. Powtórzenie wiadomości teoretycznych na początku, a także w toku prowadzenia zajęcia sprzyja pełniejszemu osiągnięciu celów szkoleniowych. Sprawdzenie przygotowania szkolonych nie powinno trwać dłużej niż 10-15 min. Dlatego też w zależności od skali ćwiczenia grupowego i stopnia wyszkolenia oficerów sprawdzenie to może obejmować tylko niektóre z wyżej wymienionych zagadnień. Po sprawdzeniu przygotowania szkolonych prowadzący zajęcia przystępuje do realizacji poszczególnych zagadnień, dokonuje krótkiego wprowadzenia, zapoznaje szkolonych z aktualną sytuacją, podaje czas operacyjny zapisując go na tablicy lub oznaczając godzinę na zegarze ćwiczebnym oraz określa rolę, w jakiej szkoleni będą występować na zajęciu.

Sposób realizacji poszczególnych zagadnień uzależniony będzie od tematu i celu danego zajęcia.

Najogólniej biorąc można go przedstawić następująco: kilku szkolonych /2-4/ referuje swoje propozycje /rozwiązania, decyzje/, a następnie w dyskusji zostaje dokonana ocena i uzupełnienie przedstawionych

propozycji oraz określenie /wybór/ najlepszego rozwiązania. Jeżeli zajęcie grupowe prowadzi się w terenie, pracę na każdym punkcie należy rozpoczynać od orientacji topograficznej i taktycznej.

W celu stworzenia warunków bardziej zbliżonych do warunków rzeczywistego pola walki można wprowadzać do poszczególnych zajęć ćwiczenia grupowego elementy ćwiczenia dowódczo-sztabowego. W czasie ćwiczenia zawierającego te elementy kierownik ćwiczenia /wykładowca/ wyznacza ćwiczącego dowódcę oraz inne niezbędne osoby funkcyjne dowództwa i sztabu.

Jednym z bardziej skomplikowanych zadań wykonywanych przez kierownika ćwiczenia /wykładowcę/ jest uczenie szkolonych /oficerów/ podejmowania właściwych /słusznych/ i uzasadnionych decyzji. W trakcie ćwiczenia grupowego nie należy narzucać szkolonym decyzji autora danego opracowania metodycznego. Jeśli decyzje szkolonych nie są w całości do przyjęcia, ponieważ nie odpowiadają /nie uwzględniają/ istniejącej sytuacji lub są sprzeczne z zasadami taktyki i sztuki operacyjnej i nie zapewniają realizacji celów szkoleniowych ćwiczenia, kierownik ćwiczenia /wykładowca/ powinien umiejętnie i taktownie je korygować. Można również zażądać od referującego uzasadnienia decyzji, a następnie przez zadawanie dodatkowych pytań lub podawanie nowych wiadomości doprowadzić do powzięcia nowej, właściwej decyzji. Inną metodą osiągnięcia tego celu jest wysłuchanie decyzji innych oficerów i wykazanie na tej podstawie popełnionych przez poprzednika błędów. Jeżeli większość szkolonych podejmie niewłaściwe decyzje, kierownik ćwiczenia /wykładowca/ prowadzący zajęcia w roli przełożonego wskazuje błędy, a następnie podaje prawidłowe rozwiązanie.

W ćwiczeniu grupowym niekiedy może być stosowana również metoda problemowa, jednak wymaga ona dobrego przygotowania szkolonych do ćwiczeń. W takich wypadkach kierownik ćwiczenia /wykładowca/ obowiązany jest nadawać prawidłowy kierunek dyskusji, drogą uważnego wysłuchiwania przeciwstawnych punktów widzenia w zakresie zagadnień problemowych, oraz podsumować wyniki z podkreśleniem nowych i ciekawych myśli i rozwiązań.

Po zrealizowaniu wszystkich zagadnień szkoleniowych ujętych w temacie zajęcia grupowego kierownik ćwiczenia /wykładowca/ dokonuje oceny przerabianego tematu i osiągniętych rezultatów. W razie konieczności podaje odnośne fragmenty teorii danego zagadnienia oraz wskazuje drogi i sposoby usunięcia niedociągnięć i braków.

W czasie przeprowadzenia ćwiczenia grupowego mogą występować następujące zasadnicze niedociągnięcia:

- w trakcie sprawdzania stopnia przygotowania się ćwiczących do zajęcia kierownik ćwiczenia /wykładowca/ zadaje im pytania kontrolne posiadające drugorzędne znaczenie dla przerabianego tematu. W efekcie kierownik ćwiczenia /wykładowca/ nie jest w stanie prawidłowo ocenić stopnia przygotowania się szkolonych, co może mieć poważny wpływ na przebieg całego zajęcia;

- podczas prowadzenia zajęcia zbyt częste podawanie wprowadzeń niejednokrotnie zbyt ogólnikowych i niezrozumiałych może doprowadzić do powstania sytuacji różnie rozumianych i interpretowanych przez poszczególne ćwiczących. W takich warunkach ćwiczący nie są w stanie prawidłowo ocenić sytuacji i podejmować faktycznie uzasadnionych decyzji;

- podczas wysłuchiwanie odpowiedzi ćwiczących kierownik ćwiczenia /wykładowca/ dopuszcza do ogólnych rozważań bez skupiania się na zasadniczym temacie i nie poprawia natychmiast niewłaściwej terminologii wojskowej i niedopuszczalnych skrótów;

- kierownik ćwiczenia /wykładowca/ ingeruje niepotrzebnie w odpowiedzi ćwiczących, pozbawiając ich możliwości samodzielnego i chronologicznego referowania swych propozycji /decyzji/;

- kierownik ćwiczenia /wykładowca/ całkowicie odrzuca decyzje podejmowane przez ćwiczących, naprowadzając ich na decyzje przewidziane w zamiarze ćwiczenia, co jest sprzeczne z podstawowymi zasadami metodyki szkolenia taktycznego;

- w trakcie omawiania wyników poszczególnych zajęć ćwiczenia grupowego kierownik ćwiczenia /wykładowca/ nadmiernie chwali lub gani możliwości i wiedzę szkolonych, co - zarówno jedno, jak i drugie - destrukcyjnie wpływa na dalszy przebieg ćwiczenia.

3.2. Trening sztabowy

W celu kształtowania praktycznych nawyków oraz doskonalenia umiejętności wykonywania określonych obowiązków funkcyjnych przez oficerów dowództw i sztabów wykorzystuje się jedną z form praktycznego szkolenia taktycznego, jakim jest trening sztabowy. Dobre przeprowadzenie treningu sztabowego zależy w dużym stopniu od właściwego przygotowania materiałów szkoleniowych. Materiały szkoleniowe do treningu sztabowego przygotowuje zespół autorski lub autor wyznaczony przez dowódcę /szefa sztabu/ organizującego trening sztabowy.

3.2.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do treningu sztabowego

Podstawowymi dokumentami opracowywanymi do treningu sztabowego są: plan przeprowadzania treningu sztabowego, założenie /wprowadzenie/ i

mapa treningu. Zarówno założenie, jak i mapę treningu sztabowego należy traktować jako załączniki do planu przeprowadzenia treningu sztabowego.

Plan przeprowadzenia treningu sztabowego jest dokumentem obrazującym sposób, kolejność i treść poszczególnych zagadnień realizowanych w jego ramach. Plan ten opracowywany jest na podstawie wytycznych dowódcy /szefa sztabu/. Zakres tematyczny planu uzależniony jest od liczby zagadnień przewidywanych w danym treningu, celów szkoleniowych i czasu przeznaczanego na trening sztabowy.

Od tych czynników zależy również forma i treść opracowywanego planu przeprowadzenia treningu sztabowego. W związku z powyższym plan przeprowadzenia treningu sztabowego może być opracowywany w formie opisowej, tabelarycznej lub na "osi czasu".

Ogólnie plan przeprowadzenia treningu sztabowego powinien ujmować następujące zagadnienia:

- temat treningu;
- cel /cele/ szkoleniowe treningu;
- czas trwania treningu;
- skład uczestników treningu;
- zagadnienia treningu i podział czasu na poszczególne zagadnienia;
- czynności szkolonych;
- czynności kierownika treningu.

Ponadto w formie załącznika do planu przeprowadzenia treningu sztabowego należy opracować opisowo lub graficznie - w zależności od tematu - przewidywane rozwiązanie /decyzje/ szkolonych. Plan podpisuje autor, a zatwierdza dowódca /szef sztabu/ organizujący dany trening.

Założenie /wprowadzenie/ opracowuje się w celu umożliwienia przeprowadzenia /rozegrania/ z ćwiczącymi oficerami poszczególnych zagadnień treningu sztabowego na określonym tle operacyjno-taktycznym. Założenie /wprowadzenie/ powinno zawierać tylko te dane, które bezpośrednio wiążą się z treścią zaplanowanych zagadnień treningu sztabowego. Jeżeli w treningu sztabowym przerabia się więcej niż jedno zagadnienie, można opracowywać oddzielne wprowadzenia do każdego z nich.

Forma i treść założenia /wprowadzenia/ mogą być różne: zależą od tematu, zagadnień i celu szkoleniowego treningu. Strona tytułowa założenia - jak do ćwiczenia dowódczo-sztabowego lub grupowego.

Na przykład: gdy szkoleni w ramach treningu sztabowego doskonalą swe umiejętności w opracowywaniu rozkazu bojowego, wówczas w założeniu podać należy określoną sytuację taktyczną oraz treść decyzji dowódcy tego szczebla organizacyjnego, którego szkoleni mają opracowywać rozkaz

bojowy. Jeżeli szkoleni będą doskonalić w ramach treningu sprawne i prawidłowe opracowywanie map roboczych, to w założeniach podać należy główne elementy sytuacji operacyjno-taktycznej, która ma być wrysowywana na mapę.

Treść założenia każdorazowo ustala oraz podpisuje autor treningu sztabowego.

Mapa treningu sztabowego powinna zapewnić sprawne i zgodne z założonym tłem operacyjno-taktycznym i planem przeprowadzenia treningu sztabowego. Treść mapy w decydującej mierze zależy od tematu, celu oraz zagadnień szkoleniowych treningu i może mieć różnorodne przeznaczenie. W przeważającej większości mapa stanowić będzie tło operacyjno-taktyczne treningu, a także odzwierciedlenie przewidywanego rozwiązania dokonanego przez szkolonych. Może to być również materiał pomocniczy dla szkolonych podczas realizacji poszczególnych zagadnień treningu sztabowego. Na przykład: gdy szkoleni podczas treningu doskonalią swe umiejętności w pisaniu rozkazu bojowego. Wówczas mapa powinna zawierać główne elementy decyzji dowódcy tego szczebla dowodzenia, dla którego jest pisany rozkaz bojowy. Zakres sytuacji operacyjno-taktycznej na mapie powinien być zgodny z treścią zagadnień przerabianych podczas treningu. Należy unikać nadmiernego przeładowania mapy, gdyż zacierają to w dużym stopniu jej przejrzystość. W przypadku ewentualnych zmian wprowadzanych w czasie trwania treningu należy odzwierciedlać je również na mapie treningu. Mapę zatwierdza dowódca /szef sztabu/ organizujący trening, a podpisuje autor ćwiczenia. W tytule pod napisem:

MAPA TRENINGU

TEMAT: .....
powinien znaleźć się również tytuł treści wrysowywanej na mapę /w przypadkach koniecznych/. Jeżeli na przykład tematem treningu sztabowego jest: doskonalenie oficerów sztabu w poprawnym pisaniu rozkazu bojowego, to tytuł treści mapy będzie brzmiał:

Decyzja dowódcy ..., gdyż - jak wiadomo - mapa zawierać będzie główne elementy decyzji dowódcy szczebla dowodzenia, dla którego jest pisany powyższy rozkaz.

3.2.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia treningu sztabowego

Wyznaczonemu autorowi /zespółowi autorskiemu/ dowódca /szef sztabu/ organizujący trening udziela wytycznych, wg których opracowywane są materiały do przeprowadzenia treningu sztabowego. Treści wytycznych powinny być następujące dane:

- wyszczególnienie uczestników treningu;
- temat treningu;
- ogólne cele szkoleniowe treningu;
- czas trwania treningu;
- wykaz zagadnień, które należy rozpracować w czasie treningu;
- czas i miejsce przeprowadzenia treningu;
- zakres opracowania tła operacyjno-taktycznego;
- termin przedstawienia dokumentów do zatwierdzenia.

Sposób prowadzenia treningów sztabowych zależy od założonych celów szkoleniowych i treści zagadnień. Wybór odpowiedniego sposobu prowadzenia treningu zależy od uznania jego kierownika, który ustala metodę w czasie przygotowania się do treningu, uwzględniając każdorazowo osiągnięcie zakładanych celów szkoleniowych. Ogólnie biorąc, na początku treningu sztabowego jego kierownik kontroluje przygotowanie się szkolonych do ćwiczenia, sprawdzając ich znajomość przede wszystkim teorii planowanych do zrealizowania zagadnień oraz treści tematu sytuacji taktycznej i otrzymanego zadania. Sposób właściwego rozpoczęcia treningu sztabowego może być różny. Np. treningi sztabowe o tematyce kompleksowej należy rozpoczynać od sytuacji, w których wymaga się od sztabu, szefów służb wytężonej pracy nad analizą otrzymanego zadania, przygotowaniem kalkulacji taktycznych itp. Może to być również składanie przez szkolonych /oficerów sztabu/ meldunków i referowanie danych niezbędnych do powzięcia przez dowódcę decyzji.

Jeżeli w treningu sztabowym przewiduje się doskonalenie umiejętności i nawyków oficerów w pracy sztabowej, wykonywaniu dokumentów itp., trening rozpoczyna się od wprowadzeń organizacyjnych. Dane o sytuacji w treningu sztabowym w zależności od celu treningu mogą narastać stopniowo lub skokami, tj. w pewnych odcinkach czasu. Niezależnie od tego, w jaki sposób napływają dane o sytuacji, należy dążyć do tego, aby szkoleni otrzymywali je różnorodnymi drogami i w różnym czasie. Dane te muszą docierać do różnych osób funkcyjnych, a w tym w pierwszej kolejności do tych osób, które mogą je uzyskać w rzeczywistej sytuacji bojowej. Dzięki temu stwarza się szkolonym bardziej realne warunki przewidywanej sytuacji bojowej. Trening sztabowy z reguły powinien być przeprowadzony zgodnie z opracowanym zawnazu planem. W niektórych jednak wypadkach szkoleni mogą przedstawiać i inne, również całkowicie słuszne dane czy decyzje umożliwiające realizację zaplanowanych zagadnień szkoleniowych. W tym wypadku z punktu widzenia szkoleniowego takich decyzji nie należy zmieniać, lecz raczej nanieść poprawki i uzupełnienia do planu przeprowadzenia treningu. W trakcie treningu sztabowego kierownik, kierując pracą szkolonych, ustala stopień ich teore-

tycznego i praktycznego wyekolenia, zdolności organizacyjne, zgranie sztabowe oraz gotowość dowództwa i sztabu do zapewnienia zdecydowanego i ciągłego dowodzenia wojskami.

Reasumując - niezależnie od osobowości i przygotowania kierownika treningu oraz tematu i celu szkoleniowego treningu należy prowadzić je według następujących ogólnych zasad:

- początek i kolejność realizacji poszczególnych zagadnień określonych treningiem nie powinny w sposób bezwzględny krępować twórczej inicjatywy kierownika w zakresie metod przerabiania poszczególnych zagadnień szkoleniowych i właściwego manewrowania czasem przeznaczonym na ich realizację;

- w trakcie treningu sztabowego kierownik powinien uczyć i wymagać od wszystkich uczestników samodzielnej pracy w wykonywaniu nakazanych zadań;

- w celu ożywienia treningu, a przede wszystkim maksymalnego zbliżenia sytuacji do realnych warunków bojowych, kierownik treningu może wprowadzać elementy ćwiczenia na mapach, a zagadnienia związane z dowodzeniem podległymi siłami i środkami OPK - realizować na SD z wykorzystaniem technicznych środków dowodzenia.

3.3. Trening systemu dowodzenia OPK

Temat, cele szkoleniowe i układ treningu systemu dowodzenia, jak również skład uczestników, określa każdorazowo dowódca tego szczebla, który organizuje trening. Do opracowania tego treningu wyznacza się zespół autorski spośród oficerów reprezentujących różne specjalności wojsk OPK, który powinien pracować pod kierunkiem oficera pionu operacyjnego. Zespół ten na podstawie wytycznych dowódcy opracowuje niezbędne materiały organizacyjno-metodyczne do przeprowadzenia treningu systemu dowodzenia OPK.

3.3.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do treningu systemu dowodzenia OPK

Decydującym czynnikiem sprawnego przeprowadzenia treningu systemu dowodzenia OPK jest właściwe przygotowanie dokumentów organizacyjno-metodycznych treningu. Do podstawowych dokumentów należą: zamiar treningu, założenie, plan przeprowadzenia treningu, plan pozoracji przeciwnika powietrznego, plan uderzeń ŚNP, wykaz strat i zniszczeń.

Zamiar treningu systemu dowodzenia OPK zawiera dwie części: opisową i graficzną na mapie.

Część opisowa dzieli się na:

I. Część organizacyjno-metodyczną

II. Część operacyjno-taktyczną

I. Część organizacyjno-metodyczna obejmuje:

1. Temat
2. Cele szkoleniowe
3. Czas trwania treningu
4. Przebieg treningu
5. Skład wojsk biorących udział w treningu
6. Rozmach treningu
7. Organizacja pozoracji.

II Część organizacyjno-metodyczna obejmuje:

1. Warunki przeprowadzenia treningu /uderzenie ŚNP z użyciem lub bez użycia broni jądrowej, pora roku, pora doby, warunki atmosferyczne /ZWA, TWA/.

2. Zamiar stron:

- a/ przeciwnik - skład wojsk, zadania, decyzje;
- b/ wojska własne - skład, zadania ramowe, decyzja dowódcy.

Zamiar treningu podpisuje główny autor treningu, a zatwierdza dowódca /szef sztabu/ organizujący trening.

Część graficzna na mapie /załącznik do części opisowej/ powinna zawierać:

- ugrupowanie bojowe sił i środków prawdopodobnego przeciwnika powietrznego i wojsk własnych;
- zadania bojowe ćwiczących stron;
- zarys dynamiki walki;
- rozmieszczenie SD, ZSD oraz organizację łączności.

Zamiar operacyjno-taktyczny na mapie podpisuje główny autor, a zatwierdza dowódca /szef sztabu/ organizujący dany trening. Opis mapy - jak zamiar operacyjno-taktyczny do ćwiczenia z wojskami /zał. 4/.

Założenie do treningu systemu dowodzenia OPK w swej formie jest identyczny, a w treści zbliżone do założeń opracowywanych dla ćwiczenia z wojskami lub ćwiczenia dowódczo-sztabowego. Treść założenia w decydującej mierze zależy od tematu, celów szkoleniowych i rozmachu treningu, a przykładowo może być następująca:

rozdział I:

- w rozdziale tym należy wyszczególnić krótko sytuację wojsk zachodnich i wschodnich /podać rejony rozmieszczenia i bazowania jednostek/

rozdział II

- w rozdziale tym należy ująć szczegółowe dane dotyczące dotychczasowych działań "zachodnich" i "wschodnich" lub ich przygotowania do przeprowadzenia działań bojowych. Jeżeli spodziewane uderzenie ŚNP jest

kolejnym ich nalotem należy podać dokładną charakterystykę poprzednich uderzeń oraz sposoby działań wojsk własnych przy zwalczaniu tych nalotów, a na zakończenie postawić zadania dla ćwiczących;

rozdział III

- należy podać stan sił i środków po uwzględnieniu poniesionych strat, aktualne ugrupowanie bojowe, warunki meteorologiczne i inne niezbędne dane.

Pozostałe rozdziały - jak w ćwiczeniu dowódczo-sztabowym. Założenia podpisuje kierownik treningu. Jeżeli zachodzi taka konieczność, do założenia opracowane mogą być niezbędne załączniki.

Plan przeprowadzenia treningu systemu dowodzenia OPK jest dokumentem roboczym kierownictwa treningu. Ważne jest to, aby plan ten był szczegółowy i precyzyjnie ujmował chronologicznie wszystkie zadania szkoleniowe z wyszczególnieniem czynności ćwiczących i kierownictwa treningu. Forma planu przeprowadzenia treningu jest dowolna /opisowa, tabelaryczna, na osi czasu/ zgodnie z przyjętymi normami /zał. 6 i 7/. Plan przeprowadzenia treningu podpisuje kierownik treningu.

Plan pozoracji przeciwnika powietrznego opracowywany jest na podstawie zamiaru treningu. Plan pozoracji przeciwnika powietrznego wykonuje się na mapie /kalka/ uzupełnionej legendą. Na mapę wrysowuje się wszystkie trasy lotów z opisem składu grup, typów samolotów i warunków lotu. Najbardziej korzystne jest opracowanie nalotu na mapie z wrysowaną siatką OP, gdyż ułatwia to przygotowanie danych do przekazywania w kierunkach meldowania i sieci powiadamiania. Plan pozoracji przeciwnika powietrznego podpisuje kierownik treningu, przykładowy plan pozoracji przeciwnika powietrznego przedstawia załącznik 8.

Plan uderzeń ŚNP wykonuje się w celu urealnienia przeprowadzanego treningu systemu dowodzenia OPK. Zgodnie z ustalonymi wzorcami na mapę /kalkę/ wrysowuje się uderzenia na bronione obiekty oraz na obiekty systemu OPK. Zaplanowane wcześniej uderzenia podaje się ćwiczącym w formie wprowadzeń podczas trwania treningu. Plan ten musi być zgodny z zaplanowanym nalotem ŚNP. Przykładowy plan uderzeń przedstawia załącznik 9.

Wykaz strat i zniszczeń jest uzupełnieniem planu pozoracji przeciwnika powietrznego i planu uderzeń ŚNP. Służy on kierownictwu treningu do podawania ćwiczącym kolejnych wprowadzeń, które zmuszają ćwiczących do podejmowania szybkich decyzji lub do korygowania uprzednio powziętych. Podczas opracowywania wykazu strat i zniszczeń należy pamiętać, aby zawarte w nim dane były realne w przyjętej aktualnej sytuacji.

cji taktycznej. Przykładową formę wykazu strat i zniszczeń przedstawia załącznik 10.

3.3.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia treningu systemu dowodzenia OPK

Liczbę i czas trwania treningów systemu dowodzenia OPK określa dowódca wojsk OPK w wytycznych wyszkoleniowych na dany rok. Treningi te mogą być prowadzone na różnych szczeblach dowodzenia, np. PłSD i podległe jednostki, SD korpusu i podległe jednostki, a także prowadzone przez szczebel centralny - CSD. Wyznaczony przez dowódcę odpowiedniego szczebla zespół autorski opracowuje trening systemu dowodzenia OPK na określony temat. Następnie zgodnie z tematem i założonymi celami szkoleniowymi należy przygotować odpowiednio jednostki teoretyczne do danego treningu. Należy go przeprowadzić zgodnie z terminem zawartym w wytycznych wyszkoleniowych. W treningu systemu dowodzenia OPK praktycznie udział biorą tylko zmiany dyżurne i grupy operacyjne, gdyż odbywa się on bez udziału samolotów z pozorowanym przeciwnikiem powietrznym. Dane o przeciwniku /celach powietrznych/ przekazuje się z uprzednio przygotowanego w planie pozoracji przeciwnika powietrznego wykazu danych o nalocie, a wszystkie decyzje podejmowane przez ćwiczących dotyczące organizacji działań bojowych wykonywane są aplikacyjnie /manewry, przebazowania itp./. Podstawowym szczeblem dowodzenia, na którym najczęściej prowadzone są treningi systemu dowodzenia OPK, jest korpus OPK.

Zmiany dyżurne SD korpusów OPK uczestniczące w treningu systemu dowodzenia OPK wykonują następujące czynności:

- kierują działaniami bojowymi;
- podejmują decyzje odnośnie do manewrów i przebazowań, związane z utrzymaniem lub odtwarzaniem gotowości bojowej /wykonywane aplikacyjnie/;
- zbierają rezultaty działań bojowych, dane o stratach i zniszczeniach, sytuacji skażeń itp.;
- meldują do CSD o rezultatach działań bojowych;
- prowadzą kontrolę "podgrywki" nalotu ŚNP przeciwnika i uaktualniają ją.

W tym czasie ćwiczące zmiany dyżurne na PłSD wykonują następujące czynności:

- realizują "podgrywkę" nalotu ŚNP nieprzyjaciela oraz uaktualniają ją na podstawie decyzji SD korpusu OPK;
- realizują "podgrywkę" działań własnych wojsk;

- melduje na SD korpusu OPK propozycje odnośnie do prowadzenia działań bojowych /własne decyzje/;

- melduje o rezultatach działań bojowych na SD korpusu OPK.

Do kierowania treningiem systemu dowodzenia na szczeblu korpusu OPK wyznacza się spośród dowództwa korpusu zespół w składzie 3-4 oficerów. W trakcie treningu zespół ten wykonuje następujące zadania:

- zbiera rezultaty działań bojowych z podległych jednostek, uwzględniając: cele powietrzne, które zwalczano, ilość sił wydzielonych do działań bojowych, podział rezultatów zwalczanych celów powietrznych /ilość przechwyceń dokonanych przez LM i strzelań wykonanych przez WR OPK/;

- przekazuje niezbędne decyzje do PłSD, dotyczące prowadzenia działań bojowych i realizacji "podgrywki" przeciwnika powietrznego.

Po zakończeniu treningu kierownik omawia zaistniałe braki i niedociągnięcia występujące w pracy zmian dyżurnych stanowisk dowodzenia i precyzuje wnioski zmierzające do poprawy organizacji pracy.

W przypadkach zbyt rażących niedociągnięć zaistniałych w trakcie treningu może być on powtórzony nawet kilkakrotnie aż do chwili osiągnięcia zamierzonych celów szkoleniowych.

3.4. Ćwiczenie dowódczo-sztabowe

Ćwiczenie dowódczo-sztabowe jest formą praktycznego szkolenia operacyjno-taktycznego, wymagające od szkolonych samodzielnego i indywidualnego myślenia, inicjatywy oraz umiejętności szybkiego praktycznego zastosowania wiadomości teoretycznych w określonej sytuacji operacyjno-taktycznej. Przy organizowaniu i prowadzeniu ćwiczeń dowódczo-sztabowych, szczególną uwagę należy zwrócić na doskonalenie istniejących i wypracowanie nowych sposobów dowodzenia działaniami bojowymi. W każdym ćwiczeniu dowódczo-sztabowym należy stosować w miarę potrzeb sytuacje trudne /problemowe/ wymagające od ćwiczących zwiększonego wysiłku psychicznego i fizycznego.

3.4.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do ćwiczenia dowódczo-sztabowego

Dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do ćwiczenia dowódczo-sztabowego powinny zapewnić: kolejne, systematyczne, celowe i pełne opracowanie zagadnień szkoleniowych, przewidywanych do realizacji w określonym czasie. Powinny też stworzyć sytuację operacyjno-taktyczną, na której tle będą rozgrywane zagadnienia szkoleniowe tematu. Podstawowymi dokumentami opracowywanymi do ćwiczenia dowódczo-sztabowego

sę: plan przygotowania ćwiczenia, zamiar ćwiczenia, rozkaz organizacyjny, założenie z załącznikami, plan przeprowadzenia ćwiczenia, plan pozoracji przeciwnika powietrznego, plan uderzeń ŚNP, wykaz strat i zniszczeń, wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców, plan omówienia ćwiczenia.

Plan przygotowania ćwiczenia. Opracowanie materiałów do ćwiczenia dowódczo-sztabowego jest procesem pracochłonnym i wymaga stosowania określonej kolejności i ciągłości pracy całego zespołu autorskiego, dlatego przed przystąpieniem do opracowania ćwiczenia należy wykonać plan przygotowania ćwiczenia i ściśle go przestrzegać. Plan ten powinien wytyczać kierunki i koordynować działania zespołu autorskiego w opracowaniu i przygotowaniu ćwiczenia dowódczo-sztabowego. Wykonany jako oddzielny dokument zawiera następujące elementy:

- I Temat
- II Cele szkoleniowe
- III Zagadnienia szkoleniowe
- IV Skład zespołu autorskiego
- V Skład kierownictwa ćwiczenia
- VI Materiałowo-techniczne zabezpieczenie ćwiczenia
- VII Przedsięwzięcia organizacyjne i terminy realizacji.

Plan przygotowania ćwiczenia opracowuje w zasadzie szef sztabu, a zatwierdza dowódca danego szczebla dowodzenia, który organizuje ćwiczenie dowódczo-sztabowe. Stronę tytułową i strukturę przedstawia załącznik 2.

Zamiar ćwiczenia jest zasadniczym dokumentem ćwiczenia dowódczo-sztabowego, gdyż stanowi on podstawę opracowania wszystkich pozostałych dokumentów /materiałów/ ćwiczenia. Zamiar ćwiczenia powinien zawierać: ogólną myśl przewodnią przeprowadzenia ćwiczenia dowódczo-sztabowego, terminy związane z przeprowadzeniem ćwiczenia oraz sytuację operacyjno-taktyczną, na tle której będą realizowane poszczególne etapy i zagadnienia szkoleniowe ćwiczenia. Zamiar ćwiczenia powinien składać się z elementów opisowych i graficznych. Pod względem strukturalnym składa się z dwóch części:

- I. Część organizacyjno-metodyczna
- II. Część operacyjno-taktyczna.

Poszczególne części powinny zawierać następujące zagadnienia:

I Część organizacyjno-metodyczna

1. Temat
2. Cele szkoleniowe
3. Zagadnienia szkoleniowe /ćwiczenia lub etapów ćwiczenia/

4. Rodzaj i forma ćwiczenia
5. Czas trwania ćwiczenia
6. Przebieg ćwiczenia /etapów ćwiczenia/ - opisowa
  - a/ "Zachodni"
  - b/ "Wschodni"
7. Skład wojsk biorących udział w ćwiczeniu /realnych/
8. Rozmach ćwiczenia /ilość sił i środków biorących udział w ćwiczeniu wojsk nieprzyjaciela i własnych - przestrzeń ćwiczenia/
9. Organizacja pozoracji
10. Limity /kilometrów, amunicji, paliwa itd./
11. Organizacja dowodzenia i łączności.

II. Część operacyjno-taktyczna:

1. Warunki prowadzenia ćwiczenia /okres pokojowy czy wojenny, z użyciem broni konwencjonalnej lub jądrowej, stan /etapów/ gotowości bojowej w jakim znajdują się ćwiczące jednostki, pora roku i pora doby, warunki atmosferyczne - pogoda/.
2. Zamiar stron /przebieg działania stron/
  - A. ZACHODNI - /przeciwnik - skład, zadania, decyzje. Jeżeli ćwiczenie rozpoczyna się w okresie wojny należy również przedstawić, po podaniu składu wojsk przeciwnika, charakter dotychczasowych działań bojowych, tj. charakter nalotów, siły i ugrupowanie, czas nalotów, sposoby działań bojowych/
  - B. WSCHODNI - /wojska własne - skład, zadania i zamiar przełożonego, zadanie ćwiczącej jednostki/.

Elementy opisowe zawarte w części organizacyjno-metodycznej i operacyjno-taktycznej uzupełnia załącznik - zamiar operacyjno-taktyczny na mapie..

Zamiar operacyjno-taktyczny do ćwiczenia dowódczo-sztabowego wykonywany na mapie w skali 1:500 000 /czasem w skali 1:200 000/ stanowi - w myśl przepisów o prowadzeniu biurowości w wojsku - załącznik do części opisowej. Zamiar operacyjno-taktyczny na mapie powinien zawierać następujące elementy:

- sytuację wyjściową wojsk /położenie wyjściowe/;
- zadania bojowe szczebla nadrzędnego;
- zadania ćwiczących stron do czasu rozpoczęcia ćwiczenia;
- zadania bojowe ćwiczących związków operacyjno-taktycznych, związków taktycznych, oddziałów, pododdziałów oraz sześcianów;
- zarys dynamiki walki ćwiczących stron;

- rozmieszczenie SD oraz organizację łączności.

Sytuacja operacyjno-taktyczna wrysowana na mapę może być uzupełniona szkicami wzbogacającymi treść mapy. Zarówno część opisową zamiaru, jak i graficzną zatwierdza przełożony dowódca organizującego ćwiczenie, a podpisują dowódca i szef sztabu organizujący dane ćwiczenie. Przykładowy strukturalny zamiar ćwiczenia przedstawia załącznik 3, a zamiar operacyjno-taktyczny załącznik 4.

Rozkaz organizacyjny - jeden z podstawowych dokumentów ćwiczenia - ma na celu umożliwienie przygotowania się uczestników ćwiczenia oraz wykonania przez nich wszystkich przedsięwzięć związanych z organizacją i przygotowaniem ćwiczenia. Rozkaz organizacyjny należy przekazać wykonawcom w takim czasie, aby uczestnicy ćwiczenia byli w stanie wykonać wszystkie przedsięwzięcia, które poleca dowódca wydający rozkaz.

Rozkaz powinien być napisany zgodnie z zasadami określonymi przez służbę sztabów i ujmować następujące zagadnienia:

Na wstępie określa się, w jakim terminie i z kim przeprowadzone zostanie dane ćwiczenie oraz temat ćwiczenia. Następnie - po słowie rozkazu - określić: 1) miejsce przeprowadzenia ćwiczenia; 2) skład uczestników ćwiczenia; 3) kierownictwo ćwiczenia i rozjemców oraz osoby funkcyjne biorące udział w ćwiczeniu; 4) zagadnienia, z którymi należy się zapoznać w ramach przygotowania się do ćwiczenia; 5) termin i miejsce przeprowadzenia szkolenia kierownictwa i rozjemców oraz ćwiczących; 6) zadania dla dowódcy /dowódców/ w zakresie przygotowania pomieszczeń do ćwiczenia; 7) Sposób organizacji łączności na okres ćwiczenia; 8) termin wręczenia założeń uczestnikom ćwiczenia; 9) gotowość do ćwiczenia, kierownictwa i ćwiczących oraz środków łączności; 10) skład grupy podgrywki; 11) zabezpieczenie materiałowo-techniczne; a w tym: wydzielony resurs samochodów, zakwaterowanie i wyżywienie, przygotowanie przepustek okresowych /jeśli są konieczne/, materiałów piśmiennych, kreślarskich itp.; zabezpieczenie tajemnicy wojskowej; obowiązujący ubiór; terminy rozpoczęcia, zakończenia i omówienia ćwiczenia; inne niezbędne dane.

Rozkaz podpisuje dowódca. Wyciągi - w części ich dotyczącej - wysyłane są do podległych jednostek /ćwiczących/.

Do rozkazu mogą być dołączone w formie załączników dokumenty poszerzające treść rozkazu. Należą do nich między innymi:

- plan łączności przewodowej i radiowej oraz wykaz danych TD;
- wykaz ćwiczących oraz stanowiska, na jakich ćwiczą;
- plan szkolenia teoretycznego i odpraw związanych z przygotowaniem do ćwiczenia.

*Nota wyżej dla operacyjnego ćwiczenia
operacyjne - rozpat. spec. ćwiczenie.*

Założenie z załącznikami do ćwiczenia dowódczo-sztabowego opracowuje się na podstawie zamiaru ćwiczenia /części opisowej i graficznej/. Założenie ma na celu:

- stworzenie taktycznego tła dla ćwiczących w celu zrealizowania poszczególnych zagadnień szkoleniowych ćwiczenia;
- dostarczenie ćwiczącym niezbędnych danych wyjściowych do powzięcia odpowiedniej decyzji i wykonania decyzji i wykonania niezbędnych prac;
- nakazanie ćwiczącym, co należy wykonać w trakcie przygotowania się do ćwiczenia;
- wskazanie ćwiczącym literatury i pomocy naukowych niezbędnych w procesie przygotowania się do ćwiczenia, jak również w trakcie jego trwania.

Dane zawarte w założeniu powinny umożliwić ćwiczącym - w rezultacie wnikliwego i głębokiego ich przestudiowania - dokonanie oceny sytuacji, dojść do słusznych wniosków i powziąć uzasadnioną decyzję. Treścią założenia będzie: sytuacja ogólna nieprzyjaciela i wojsk własnych, sytuacja szczegółowa nieprzyjaciela i wojsk własnych, dane dodatkowe /informacyjne/, zadanie /zadania organizacyjne/ dla ćwiczących oraz wyszczególnienie literatury i pomocy naukowych. Założenie podpisuje kierownik ćwiczenia. Strukturę schematyczną założenia przedstawia załącznik 5.

Celem poszerzenia treści założenia i przedstawienia danych dla poszczególnych rodzajów wojsk /specjalistów/ do założenia opracowane mogą być załączniki obrazujące te sytuacje. Forma i treść tych załączników jest dowolna, może być opisowa, tabelaryczna lub szkice. Liczba załączników będzie zależała od potrzeb ćwiczenia i mogą zawierać: sytuację rozpoznawczą, nawigacyjną, tyłową, łączności, chemiczną itp.

Poszczególne załączniki podpisywane są przez specjalistów - członków zespołu autorskiego - opracowujących je.

Do ćwiczenia dowódczo-sztabowego opracowuje się z zasady jedno założenie, niemniej jednak w zależności od rozmachu ćwiczenia może zaistnieć konieczność opracowania założeń kolejnych lub uzupełniających. Przy opracowywaniu kolejnych założeń obowiązuje zasada, że każde następne rozwija i uzupełnia wyjściowe dane sytuacyjne, co jest potrzebne do realizacji kolejnych zagadnień ćwiczenia. Założenia uzupełniające są z zasady krótkie i bardziej lakoniczne niż założenie podstawowe. Mogą one być również sporządzone w formie wprowadzeń z krótkim opisem przebiegu wydarzeń i sytuacji oddziałów /pododdziałów/ na określonej godzinę. Do opracowania założeń uzupełniających nie obowiązuje układ przewidziany dla założenia podstawowego; mogą one być

*Iron - Jan - Robert - wypisanie - wazne
lub zamache*

opracowywane w dowolnej formie /opisowo/ graficznie na kalce, w postaci szkiców.

Plan przeprowadzenia ćwiczenia dowódczo-sztabowego jest podstawowym dokumentem organizacyjnym kierownika ćwiczenia. Dokument ten opracowuje się na podstawie zamiaru ćwiczenia dowódczo-sztabowego w celu zapewnienia sprawnego dokładnego i kolejnego realizowania poszczególnych zagadnień ćwiczenia. Wszystkie zagadnienia szkoleniowe powinny być ujęte w planie w kolejności ich realizacji podczas ćwiczenia. Plan należy opracować szczegółowo i wyczerpująco, gdyż dzięki temu zapewnia się lepsze przygotowanie do ćwiczenia. Forma dokumentu jest dowolna. Może być wykonany w postaci opisu, tabeli lub na "osi czasu".

Przykładowe strukturalne plany przeprowadzenia ćwiczenia w formie tabelarycznej i na "osi czasu" przedstawiają załączniki 6 i 7. Bez względu na formę, w jakiej opracowywany jest plan przeprowadzenia ćwiczenia dowódczo-sztabowego, powinien on zawierać następujące elementy:

- temat i cele szkoleniowe ćwiczenia;
- temat, cele szkoleniowe i zagadnienia poszczególnych etapów ćwiczenia;
- czynności kierownictwa i ćwiczących ujęte w czasie operacyjnym i astronomicznym.

W wypadku dwustronnej gry wojennej zawiera również czynności ćwiczącej strony przeciwnej. Do planu przeprowadzenia ćwiczenia wykonuje się niezbędną liczbę załączników, która w każdym ćwiczeniu może być inna w zależności od potrzeb, a także tematu ćwiczenia, czasu jego trwania, liczby etapów oraz zagadnień i celów szkoleniowych przewidywanych do osiągnięcia w ćwiczeniu. Najczęściej do planu przeprowadzenia ćwiczenia dołącza się kolejne założenia lub wprowadzenia o charakterze operacyjno-taktycznym i specjalistycznym. Treści wprowadzeń mogą być również dane dotyczące działalności "ćwiczących" oddziałów i pododdziałów, które w realnej sytuacji napływałyby w postaci meldunków. Prowadzący ćwiczenie powinien pamiętać, że decyzje w czasie ćwiczenia podejmuje i uzasadnia ćwiczący. W związku z tym poszczególne wprowadzenia mogą często okazać się nieaktualne i trzeba je będzie zmieniać, uaktualniać, a nawet zupełnie wycofywać. Dlatego w pełnym ostatecznym brzmieniu należy opracować tylko te wprowadzenia, które bez względu na rozwiązanie i decyzje ćwiczących nie ulegną zmianie. Wprowadzenia, których treść będzie zależna od rozwiązań ćwiczących i sytuacji zaistniałej w toku ćwiczenia, wpisuje się do planu tylko orientacyjnie. Każde wprowadzenie powinno uzupełniać istniejącą sytuację, czynić ją bardziej napiętą i wymagać od ćwiczących natychmiastowej reakcji.

*podp. kupa
zob. obca op. dawa*

Plan przeprowadzenia ćwiczenia dowódczo-eztabowego podpisuje kierownik ćwiczenia, a zatwierdza dowódca organizujący dane ćwiczenie.

Plan pozoracji przeciwnika powietrznego. Każde ćwiczenie dowódczo-eztabowe w wojskach OPK z zasady powinno być zakończone etapem, podczas którego ćwiczący dowodzą działaniami bojowymi na stanowiskach dowodzenia. Pozoracja przeciwnika powietrznego realizowana jest przez odpowiedni zespół podgrywający, a informacja o sytuacji powietrznej przekazywana jest na podstawie wcześniej opracowanego planu. Plan pozoracji przeciwnika powietrznego powinien uwzględniać:

- planowany zamiar działań ŚNP przeciwnika, dostosowany do poziomu wykształcenia ćwiczących oraz zakresu ćwiczenia;
- model nalotu, odzwierciedlający aktualne tendencje w taktyce ich działania oraz zawierający przewidywaną liczbę samolotów i celów powietrznych dla danego szczebla dowodzenia;
- model nalotu ŚNP zgodny z wytycznymi szkoleniowymi i wytycznymi dowódcy co do organizacji danego ćwiczenia.

W wyjątkowych przypadkach można do ćwiczenia dowódczo-eztabowego wprowadzać ograniczoną liczbę samolotów pozorujących ŚNP nieprzyjaciela. Takie rozwiązanie stosuje się głównie w ćwiczeniach dowódczo-eztabowych o charakterze doświadczalnym w celu sprawdzenia realności powziętych decyzji przez określonych dowódców lub sprawdzenie nowych koncepcji dotyczących użycia sił i środków OPK. W takiej sytuacji załogi samolotów realizujących pozorację celów powietrznych nie są traktowane jako szkoleni, lecz jako część składowa kierownictwa, i wykonują z góry przewidziane czynności /loty po ustalonych trasach z nakazanymi warunkami/. Plan pozoracji przeciwnika powietrznego należy wykonywać w zależności od szczebla dowodzenia i rejonu działań na mapach w skali 1:1000 000 lub 1:500 000. Powinien on zawierać:

a/ model nalotu wynikający z taktyki działań prawdopodobnego, realnego przeciwnika. W tym zakresie uwzględnić należy: profil lotu; skład i ugrupowanie przeciwnika, sposób pokonywania obrony powietrznej, sposoby działań nad celem naziemnym i inne charakterystyczne elementy w działaniach prawdopodobnego przeciwnika. Trasy lotów celów należy tak planować, aby dać możliwość działań wszystkim ćwiczącym jednostkom wojsk lotniczych i rekiotowych. Przy opracowywaniu modelu nalotu ŚNP przeciwnika należy dążyć do tego, aby każdy planowany cel powietrzny miał przydzielone zadanie takie, jak: prowadzenie rozpoznania, wykonanie uderzenia na określony obiekt, osłona grup uderzeniowych itp.:

b/ warunki lotu pozorowanych celów powietrznych, przedstawione graficznie na mapie oraz w tabelach. W części graficznej na planowanych trasach lotów należy oznaczać: punkty naboru wysokości i zniżania,

odcinki lotu z prędkością naddźwiękową, punkty "odpalenia" pocisków "powietrze-ziemia", planowane zakłócenia radiolokacyjne i radiowe wykonywane przez samoloty. Wszystkie przyjmowane umowne oznaczenia nie mieszczące się w znakach taktycznych powinny być wyjaśnione w legendzie. Tabela wykazu tras i warunków lotu może mieć układ różny, podyktowany realnymi potrzebami. Organizując kilka etapów związanych z prowadzeniem działań bojowych, dla każdego etapu oddzielnie należy opracować odpowiedni plan pozoracji, zaznaczając w tytule, który jest to etap. Plan ten ze względu na to, że sytuacja powietrzna jest tylko podgrywką, nie podlega zatwierdzeniu, a podpisuje go kierownik ćwiczenia. Jeżeli cele powietrzne pozorowane są przez realne loty samolotów, plan pozoracji przeciwnika powietrznego zatwierdza i podpisuje te same osoby co zamiar danego ćwiczenia. Przykładowy strukturalny plan pozoracji przeciwnika powietrznego przedstawia załącznik 8.

Plan uderzeń ŚNP opracowuje się w celu urealnienia podgrywanej sytuacji powietrznej; przedstawia on uderzenia wykonane przez przeciwnika powietrznego na obiekty broniące przez wojska OPK oraz na ich ugrupowanie. Plan taki wykonuje się w formie graficznej na mapie lub kalce w skali 1:500 000, ewentualnie 1:1000000, w zależności od szczebla dowodzenia i rejonu działań bojowych. Na planie tym nanosi się uderzenia przeciwnika przy użyciu broni konwencjonalnej lub jądrowej. Przykładowy plan uderzeń ŚNP przedstawia załącznik 9. Zaplanowane uderzenia w formie wprowadzeń podaje się ćwiczącym w celu dostarczenia im niezbędnych danych do podejmowania właściwych decyzji w trakcie prowadzenia działań bojowych. Plan ten podpisuje kierownik ćwiczenia.

Wykaz strat i zniszczeń opracowuje się na podstawie planu pozoracji przeciwnika powietrznego i planu uderzeń ŚNP. Wykaz ten powinien zawierać straty po stronie przeciwnika oraz straty i zniszczenia wojsk własnych i broniomych obiektów. Dane te w formie wprowadzeń podaje się ćwiczącym. Forma dokumentu - jak do ćwiczenia z wojskami /załącznik 10/. Wykaz podpisuje kierownik ćwiczenia.

Wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców. Wyniki przeprowadzonych ćwiczeń zależą również od poziomu przygotowania ćwiczenia przez kierownictwo oraz od osobistego metodycznego i merytorycznego przygotowania kierownictwa i rozjemców. Głównymi celami przygotowania kierownictwa i rozjemców do ćwiczenia są:

- zbliżenie ćwiczenia w maksymalnym stopniu do realnej sytuacji bojowej;
- zabezpieczenie osiągnięcia założonych celów szkoleniowych;
- dokładne określenie obowiązków funkcyjnych dla kierownictwa i roz-

jemców oraz szczegółowe zapoznanie z dokumentami ćwiczenia;

- nastawienie kierownictwa i rozjemców na obiektywną ocenę ćwiczących dowództw i sztabów.

Przygotowania kierownictwa i rozjemców dokonuje się zgodnie z wytycznymi organizacyjno-metodycznymi opracowanymi dla nich przez zespół autoraki. Podaje się w nich zagadnienia dotyczące przygotowania kierownictwa i rozjemców oraz metodykę przeprowadzenia danego ćwiczenia dowódczo-sztabowego.

Przykładowa treść takich wytycznych może być następująca:

- termin przeprowadzenia szkolenia i odprawy z kierownictwem i rozjemcami oraz zakres zagadnień, podlegających omówieniu;

- przypomnienie obowiązujących rozkazów i zarządzeń dotyczących szkolenia operacyjno-taktycznego na dany rok szkoleniowy oraz tematu ćwiczenia;

- zakres i sposób przestudiowania literatury związanej z tematem ćwiczenia /instrukcje, regulaminy/;

- termin i sposób zapoznania się z niezbędnymi materiałami organizacyjno-metodycznymi i operacyjno-taktycznymi ćwiczenia;

- zagadnienia, na które w czasie ćwiczenia należy zwrócić szczególną uwagę;

- zakres i sposób kontroli przeprowadzanej przez rozjemców przy poszczególnych dowódcach i sztabach.

W przypadkach prowadzenia ćwiczeń skomplikowanych z nowych tematów lub ćwiczeń doświadczalnych jest wskazane rozegranie niektórych epizodów ćwiczenia z kierownictwem i rozjemcami. Poszczególni rozjemcy powinni występować w roli tych dowódców i oficerów sztabu, przy których będą rozjemcami w tym ćwiczeniu.

Wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców podpisuje kierownik ćwiczenia.

Plan omówienia ćwiczenia. Zakończeniem każdego ćwiczenia dowódczo-sztabowego jest omówienie ćwiczenia. Sposób przygotowania omówienia może być różny, niemniej jednak kierownictwo ćwiczenia już z góry powinno przygotować krótki plan omówienia ćwiczenia. Plan ten powinien ujmować w chronologicznej kolejności porządek przeprowadzenia omówienia, łącznie z jego rozbiciem w czasie i określeniem, kto referuje poszczególne zagadnienia zawarte w planie. Porządek omówienia ćwiczenia może być następujący:

- wyjaśnienie tematu i celów szkoleniowych ćwiczenia oraz omówienie zagadnień teoretycznych związanych z przerabianym tematem;

- zapoznanie uczestników ćwiczenia z zamiarem ćwiczenia i jego realizacją w trakcie ćwiczenia;

- omówienie przebiegu ćwiczenia wg etapów;
- analiza i ocena pracy ćwiczących;
- uwagi i wnioski o wykonaniu zadań stojących przed ćwiczącymi i aparatem rozjemczym;
- zalecenia do wykonania przez poszczególne dowództwa i sztaby biorące udział w ćwiczeniu.

Plan omówienia ćwiczenia podpisuje kierownik ćwiczenia.

3.4.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia dowódczo-sztabowego

Do opracowania ćwiczenia dowódczo-sztabowego zostaje wyznaczony przez dowódcę lub szefa sztabu jednostki organizacyjnej ćwiczenia - zespół autorski. Pracę zespołu autorskiego przy opracowywaniu ćwiczenia dowódczo-sztabowego można podzielić na następujące etapy:

- otrzymanie od przełożonego /dowódcy, szefa sztabu/ wytycznych dotyczących opracowania i organizacji ćwiczenia dowódczo-sztabowego;
- analiza wytycznych i rozpracowanie organizacyjne ćwiczenia;
- opracowanie materiałów do ćwiczenia dowódczo-sztabowego: organizacyjno-metodycznych i operacyjno-taktycznych.

Danymi wyjściowymi do opracowania i organizacji ćwiczenia dowódczo-sztabowego są:

- wytyczne do szkolenia operacyjno-taktycznego w jednostkach na dany rok szkoleniowy, wydane przez dowództwo wojsk OPK;
- wytyczne dowódcy /szefa sztabu/ udzielone autorowi ćwiczenia /zespółowi autorskiemu/.

Dowódca /szef sztabu/, udzielając wytycznych głównemu autorowi ćwiczenia /zespółowi autorskiemu/, określa następujące dane:

- temat ćwiczenia dowódczo-sztabowego;
- ogólny cel lub cele szkoleniowe ćwiczenia;
- rodzaj i formę ćwiczenia /jednoszczeblowe czy wieloszczeblowe, jednostronne czy dwustronne/;
- na mapach czy szkieletowe;
- skład kierownictwa i aparatu rozjemczego /w ogólnych zarysach/;
- termin, długość i miejsce przeprowadzenia ćwiczenia;
- dane operacyjno-taktyczne, jakie należy przyjąć w ćwiczeniu;
- terminy opracowania materiałów organizacyjno-metodycznych i operacyjno-taktycznych ćwiczenia;
- ogólne dane dotyczące zabezpieczenia działań bojowych; /zakwaterowanie, wyżywienie, środki transportu itd./.

Określając dane operacyjno-taktyczne, dowódca podaje:

- przeciwnika jakiego należy przyjąć;
- rejon działań bojowych;
- skład ćwiczących;
- warunki prowadzenia działań bojowych;
- materiałowo-techniczne zabezpieczenie działań bojowych.

0 Po otrzymaniu wytycznych od dowódcy oraz na podstawie planu przygotowania ćwiczenia zespół autorski przystępuje do opracowania poszczególnych dokumentów ćwiczenia dowódczo-sztabowego. W pierwszej kolejności opracowuje on zamiar ćwiczenia, będący podstawowym dokumentem ćwiczenia dowódczo-sztabowego. Przygotowując zamiar ćwiczenia, zespół autorski w pierwszej kolejności opracowuje część organizacyjno-metodyczną, zwracając szczególną uwagę na:

- dokładne sprecyzowanie celów ćwiczenia i zagadnień szkoleniowych zgodnie z podanym tematem;

- odpowiedni podział ćwiczenia na poszczególne etapy, uwzględniając to, że etapem ćwiczenia jest część obejmująca szereg zagadnień taktycznych jednakowych pod względem charakteru lub wzajemnie powiązanych czynności ćwiczących;

- dokonanie właściwego podziału czasu na poszczególne etapy i zagadnienia szkoleniowe, biorąc pod uwagę stopień ich trudności i wydzielając na zasadnicze zagadnienia więcej czasu niż na zagadnienia łatwiejsze.

Operacyjno-taktyczna część zamiaru ćwiczenia ma na celu stworzenie sytuacji operacyjno-taktycznej, na której tle będą realizowane poszczególne zagadnienia szkoleniowe ćwiczenia. Prawidłowe opracowanie operacyjno-taktycznej części zamiaru stwarza warunki pomyślnego opracowania pozostałych dokumentów ćwiczenia, a szczególnie założenia i planu przeprowadzenia ćwiczenia. Ponadto część ta powinna spełniać następujące warunki:

- być prawidłową pod względem taktycznym, tj. taktyka działania, organizacja wojsk, terminologia, normy taktyczne itp. powinny odpowiadać wymogom regulaminów obu stron;

- odpowiadać tematowi i założonym celom szkoleniowym ćwiczenia;

- myśl przewodnia /koncepcja/ zamiaru powinna stwarzać warunki do wytężonej i efektywnej pracy;

- zamiar stron powinien być zwięzły i w sposób jasny wyrażać myśl przewodnią sytuacji operacyjno-taktycznej.

Przystępując do opracowania operacyjno-taktycznej części zamiaru ćwiczenia, pracę można podzielić na dwa etapy. Pierwszy z tych etapów będzie obejmował czynności związane z graficznym opracowaniem zamiaru

operacyjno-taktycznego na mapie, drugi etap - tekstowe ujęcie zagadnień operacyjno-taktycznej części zamiaru.

Po opracowaniu zamiaru ćwiczenia i zatwierdzeniu go przez przełożonego zespół autorski na podstawie danych zawartych w zamiarze opracowuje kolejno pozostałe dokumenty do ćwiczenia dowódczo-sztabowego. Wszystkie te dokumenty podpisuje kierownik ćwiczenia /z wyjątkiem rozkazu organizacyjnego/; nie podlegają one zatwierdzeniu /z wyjątkiem realnej pozoracji, przeciwnika powietrznego i planu przeprowadzenia ćwiczenia/.

Przeprowadzenie ćwiczenia dowódczo-sztabowego jest realizacją wszystkich zaplanowanych przedsięwzięć zawartych w dokumentach ćwiczenia, mających na celu osiągnięcie założonych celów szkoleniowych danego ćwiczenia. Osiąga się to dzięki realizacji poszczególnych zagadnień szkoleniowych zgodnie z etapami ćwiczenia, w warunkach zbliżonych do realnych działań bojowych. Rozpoczęcie ćwiczenia grupowego powinno być poprzedzone zameldowaniem kierownikowi gotowości do ćwiczenia rozjemców, ćwiczących i środków zabezpieczenia. Na rozpoczęcie ćwiczenia kierownictwo ćwiczenia wręcza ćwiczącym założenie oraz określa czas operacyjny. Na podstawie treści otrzymanego założenia dowództwo i sztab ćwiczącej jednostki rozpoczynają swoją pracę zgodnie z założeniem. Istotną sprawą dla kierownictwa ćwiczenia jest to, aby kontrola pracy ćwiczących prowadzona była od samego początku ćwiczenia. Stwarza to możliwość dokładnej znajomości przebiegu ćwiczenia przez kierownictwo, a także możliwość uzupełniania - w miarę potrzeb - rozwijającej się sytuacji przez wręczanie wcześniej zaplanowanych, a na bieżąco uaktualnianych wprowadzeń. Ćwiczenie powinno być realizowane zgodnie z planem przeprowadzenia ćwiczenia, a kierownictwo ćwiczenia nie powinno dopuszczać do dowolnej zmiany kolejności realizacji zagadnień ćwiczenia. Dowolność i w realizacji ćwiczenia powinno zapobiec podanie w założeniu czasów rozpoczęcia i zakończenia poszczególnych etapów ćwiczenia, jak również czasu i miejsca zameldowania decyzji. W przypadku ćwiczeń wieloszczeblowych praca podległych dowództw i sztabów powinna przebiegać tak, jak w rzeczywistych warunkach bojowych. Kierownictwo i rozjemcy, kontrolując pracę ćwiczących, powinni ograniczać się jedynie do obserwacji ich pracy, kontroli wysyłania i otrzymywania przez ćwiczących zarządzeń, meldunków, wyciągając odpowiednie wnioski dotyczące prawidłowości wykonywanej przez ćwiczących pracy. Nie powinni natomiast przeszkadzać ćwiczącym poprzez częste ingerowanie w tok ich pracy, gdyż odrywa to ich od zaplanowanych czynności, co ujemnie wpływa na całością przebiegu ćwiczenia. Ważną kwestią w trakcie realizacji etapów dotyczących organizacji działań bojowych jest stosunek kierow-

nictwa i rozjemców do decyzji podejmowanych przez ćwiczących. W procesie szkolenia operacyjno-taktycznego, a szczególnie w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych unikać należy naruszania decyzji ćwiczących przez kierownictwo, ponieważ ogranicza to ich inicjatywę i samodzielność oraz nie pozwala na wyrobienie u nich inwencji twórczej, silnej woli, a więc cech, które powinny charakteryzować dowódców i oficerów sztabu.

Kierownictwo ćwiczenia i rozjemcy powinni rozważnie oceniać decyzje powzięte przez ćwiczących. Nie należy przez to rozumieć, że kierownik ćwiczenia czy rozjemcy obowiązani są zatwierdzać każdą decyzję ćwiczących. Jeżeli decyzja powzięta przez ćwiczących nie odpowiada zaistniałej sytuacji i nie zapewnia wykonania zadań lub osiągnięcia założonych celów szkoleniowych, kierownik ćwiczenia /rozjemca/ powinien zastosować w odpowiednim czasie niezbędne środki zapobiegawcze. Mogą to być dodatkowe wprowadzenia, które wpłyną na zmianę błędnej, nieuzasadnionej decyzji; kierownik /rozjemcy/ może również zażądać uzasadnienia powziętej decyzji lub drogą pytań kontrolnych doprowadzić do jej zmiany i powzięcia właściwej, uzasadnionej taktycznie.

Realizacja zagadnień szkoleniowych etapu dowodzenia działaniami bojowymi na SD jest przedsięwzięciem bardziej skomplikowanym i wymaga od kierownictwa i rozjemców szczególnie dużego doświadczenia oraz odpowiedniej organizacji. Realizacja zagadnień szkoleniowych tego etapu ćwiczenia wtedy osiąga swój cel, kiedy warunki jego prowadzenia są możliwe najbardziej zbliżone do realnych działań bojowych. Podczas dowodzenia działaniami bojowymi z wykorzystaniem "podgrywki" imitującej uderzenia /naloty/ ŚNP nieprzyjaciela ćwiczący dowódca /dowódcy/ kierują pracą podległych stanowisk dowodzenia, podejmując decyzje jak w warunkach normalnych działań bojowych. Na podstawie rezultatów działań bojowych kierownictwo i rozjemcy mogą sprawdzać słuszność decyzji ćwiczącego dowódcy /dowódców/ oraz stopień przygotowania składów osobowych stanowisk dowodzenia do prowadzenia działań bojowych. Ponadto rozjemcy powinni zwrócić uwagę na:

- liczbę przechwyceń dokonanych przez LM;
- liczbę ostrzelanych celów przez WR;
- operatywność pracy zmian bojowych poszczególnych stanowisk dowodzenia.

"Podgrywka" nalotu ŚNP przeciwnika organizowana jest przez kierownictwo ćwiczenia, które w tym celu tworzy specjalną grupę podgrywki. Grupa ta na podstawie wcześniej opracowanego planu pozoracji przeciwnika powietrznego podaje dane o nalocie w kierunkach meldowania o celach powietrznych. Po zrealizowaniu wszystkich zagadnień kierownik ćwiczenia wydaje rozkaz zakończenia ćwiczenia.

Podczas omawiania ćwiczenia dokonywanego przez kierownictwo ćwiczenia zgodnie z ustalonym planem podaje się ćwiczącym dane odnośnie do przeprowadzanego tematu /zamiar ćwiczenia/ oraz ocenę ich decyzji i całokształtu pracy. Omówienie ćwiczenia powinno być zwięzłe i pouczające. Można je przeprowadzić w dniu zakończenia ćwiczenia lub po jednym, dwóch dniach, co zapewni kierownictwu dokładne przygotowanie omówienia. W rezultacie przeprowadzonego omówienia ćwiczący powinni zrozumieć, jakie popełnili błędy i co wobec tego należy zrobić, aby je usunąć, jak również, jakie przedsięwzięcia wykonali prawidłowo.

Dokładne przygotowanie i metodyczne przeprowadzenie omówienia ćwiczenia powinno spełnić rolę szkoleniowo-wychowawczą.

METODYKA ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ OPERACYJNO-TAKTYCZNYCH
Z UDZIAŁEM WOJSK

4.1. Ćwiczenie taktyczno-bojowe

Liczba i tematyka ćwiczeń taktyczno-bojowych ustalana jest na dany rok szkoleniowy przez dowódcę korpusu OPK w stosunku do podległych jednostek na podstawie rozkazu szkoleniowego dowódcy wojsk OPK. Ćwiczenia taktyczno-bojowe mogą być organizowane dla jednego lub dwóch PłSD równocześnie. Wykonawcami ćwiczeń są dowódcy jednostek wchodzących w skład tych stanowisk. Przebieg ćwiczeń koordynują starsi dowódcy na PłSD.

4.1.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do ćwiczeń taktyczno-bojowych

W celu przeprowadzenia ćwiczenia dowódczo-sztabowego wykonuje się następujące dokumenty organizacyjno-metodyczne: zamiar ćwiczenia, rozkaz organizacyjny, założenie, plan przeprowadzenia ćwiczenia, plan pozoracji przeciwnika powietrznego, wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców.

Zamiar ćwiczenia taktyczno-bojowego jest podstawowym dokumentem organizacyjno-metodycznym ćwiczenia. Zawiera on ogólną myśl przewodnią przeprowadzenia ćwiczenia i przedstawia sytuację operacyjno-taktyczną, na której tle realizowane będą poszczególne zagadnienia. Układ zamiaru i jego forma są takie same jak ćwiczenia z wojskami zarówno w części opisowej, jak i graficznej. Pomimo takiej samej formy i układu treść zamiaru ćwiczenia taktyczno-bojowego jest nieco inna niż ćwiczenia z wojskami. W treści zamiaru uwzględnić należy wszystkie szczegóły wynikające z tematu i zagadnień szkoleniowych danego ćwiczenia.

Zamiar ćwiczenia podpisują dowódca i szef sztabu organizujący dane ćwiczenie, a zatwierdza ich przełożony.

Rozkaz organizacyjny opracowuje się w celu ukierunkowania uczestników ćwiczenia w przygotowaniu się do ćwiczenia /w tym - wykonanie przez nich wszystkich przedsięwzięć związanych z organizacją i przygotowaniem danego ćwiczenia/. Po wydaniu rozkazu należy go przekazać wykonawcom w takim czasie i zakresie, aby uczestnicy ćwiczenia byli w stanie wykonać nakazane w nim przedsięwzięcia.

Rozkaz organizacyjny do ćwiczenia taktyczno-bojowego powinien zawierać:

W części nagłówkowej określić należy: kiedy, z kim, i na jaki temat przeprowadzone zostanie dane ćwiczenie taktyczno-bojowe, oraz cele szkoleniowe tego ćwiczenia.

Następnie po słowie rozkazuję należy:

- określić dokładny termin i długość trwania ćwiczenia oraz miejsce przeprowadzenia;
- wyszczególnić pododdziały biorące udział w ćwiczeniu oraz zasadnicze osoby funkcyjne;
- wyznaczyć kierownictwo i rozjemców oraz podać terminy i miejsce odprawy szkoleniowej kierownictwa i rozjemców;
- określić zasadnicze przedsięwzięcia dla jednostek związane z przygotowaniem się do ćwiczenia;
- określić sposób i czas rozpoczęcia ćwiczenia;
- określić zabezpieczenie materiałowo-techniczne ćwiczenia;
- określić zabezpieczenie tajemnicy wojskowej;
- określić obowiązujący ubiór, termin przeprowadzenia omówienia i inne niezbędne dane.

Rozkaz organizacyjny do ćwiczenia podpisuje dowódca. Podaje się go do wiadomości zainteresowanym w części ich dotyczącej.

Założenie do ćwiczenia taktyczno-bojowego opracowuje się w celu: stworzenia taktycznego tła dla ćwiczących przy realizacji poszczególnych zagadnień szkoleniowych ćwiczenia oraz nakazania ćwiczącym, co należy wykonać w trakcie przygotowania się do ćwiczenia. Forma i treść założenia do ćwiczenia taktyczno-bojowego są takie same jak w ćwiczeniu z wojskami /załącznik 5/. Założenie podpisuje kierownik ćwiczenia.

Plan przeprowadzenia ćwiczenia opracowuje się w celu zapewnienia sprawnego, dokładnego i kolejnego realizowania poszczególnych zagadnień ćwiczenia taktyczno-bojowego. Plan ten powinien być opracowany szczegółowo i wyczerpująco, zapewniając właściwe przeprowadzenie ćwiczenia. Forma tego dokumentu - podobnie jak w innych ćwiczeniach - jest dowolna, a najczęściej opracowuje się go w formie tabelarycznej lub na "osi czasu" /załączniki 6 i 7/. Bez względu na formę plan ten powinien zawierać:

- temat i cele szkoleniowe ćwiczenia;
- tematy i cele szkoleniowe poszczególnych etapów ćwiczenia /jeżeli ćwiczenie podzielone jest na etapy/;
- czynności kierownictwa i ćwiczących ujęte w czasie operacyjnym i astronomicznym;
- termin omówienia ćwiczenia.

Ponadto w formie załączników do planu przeprowadzenia ćwiczenia taktyczno-bojowego można opracowywać wprowadzenia, których treścią będą dane dotyczące przewidywanych strat i zniszczeń. Dane te potrzebne są ćwiczącym do podejmowania niezbędnych decyzji zgodnie z zamiarem ćwiczenia. Wprowadzenia te muszą być adekwatne do rozwijającej się sytuacji operacyjno-taktycznej.

Plan podpisuje kierownik ćwiczenia, a zatwierdza dowódca organizujący dane ćwiczenia.

Plan pozoracji przeciwnika powietrznego. Ze względu na realność realizowanej sytuacji powietrznej plan pozoracji przeciwnika powietrznego powinien być opracowany szczegółowo i gruntownie oraz zatwierdzony przez tego przełożonego, który zatwierdza zamiar ćwiczenia. Forma i treść planu pozoracji przeciwnika powietrznego są takie same w ćwiczeniu z wojskami /załącznik 8/.

Podobnie jak w ćwiczeniu z wojskami mapy z nalotem ŚNP wykonywać należy oddzielnie na każdy etap ćwiczenia.

Wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców. Osiągnięte wyniki ćwiczenia taktyczno-bojowego w dużym stopniu zależą od poziomu przygotowania ćwiczenia oraz od metodycznego i merytorycznego przygotowania kierownictwa i rozjemców. Cel opracowywania wytycznych organizacyjno-metodycznych do ćwiczenia taktyczno-bojowego jest taki sam jak w ćwiczeniu z wojskami. Treść wytycznych powinna ujmować również te same zagadnienia co w ćwiczeniu z wojskami, lecz ich zakres powinien być dostosowany do szczebla dowodzenia i tematu ćwiczenia.

4.2.1. Metodyka przygotowanie i przeprowadzenia ćwiczenia taktyczno-bojowego

Zgodnie z treścią ćwiczeń operacyjno-taktycznych wojsk OPK ćwiczenie taktyczno-bojowe jest podstawową formą praktycznego nauczania taktyki wojsk OPK i doskonalenia współdziałania między rodzajami wojsk OPK dowodzonymi z PłSD. Z tego względu wymagana jest szczegółowa przygotowanie i przeprowadzenie takiego ćwiczenia. Jak ukształtowane zostaną pewne nawyki i umiejętności w ćwiczeniu taktyczno-bojowym, tak realizowane będą one później podczas prowadzenia wyższych form szkolenia operacyjno-taktycznego, jak również w trakcie bieżącej działalności jednostek. Ćwiczenia taktyczno-bojowe prowadzone na jednym lub dwu PłSD powinny być opracowywane i przygotowane przez sztab korpusu OPK. Podobnie jak przy przygotowaniu innych ćwiczeń powołany zespół autorski po otrzymaniu wytycznych od dowódcy /szefa sztabu/ korpusu OPK opracowuje zamiar ćwiczenia taktyczno-bojowego, a po jego zatwierdzeniu

pozostałe elementy ćwiczenia równoległe z zamiarem ćwiczenia należy opracować plan pozoracji przeciwnika powietrznego/. W trakcie przygotowania i realizacji ćwiczenia taktyczno-bojowego szczególną uwagę zwrócić należy na dowodzenie działaniami bojowymi. Jest to bowiem główny etap ćwiczenia. Elementy dotyczące organizacji działań bojowych w ćwiczeniu taktyczno-bojowym powinny być raczej tłem, na którym rozgrywa się zasadniczy etap /etapy/ ćwiczenia - dowodzenia działaniami bojowymi. Elementy organizacji działań bojowych występujące w ćwiczeniach mogą być realizowane praktycznie lub aplikacyjnie. Ćwiczenia taktyczno-bojowe mogą mieć kilka wariantów organizacyjnych. W przypadku gdy ćwiczy jedno PłSD pozorację celów powietrznych może realizować jeden z plm korpusu, organizując loty wg programu szkolenia bojowego, lub jeden z pułków lotniczych WL, realizując własne cele szkoleniowe. Gdy ćwiczą dwa PłSD może być podobnie. Profil, kierunki nalotu, ugrupowanie, zadania wykonywane przez pozorowanego przeciwnika należy planować zgodnie z przewidywaną taktyką działania realnego przeciwnika powietrznego. Dowodzenie działaniami bojowymi na PłSD nadzoruje SD korpusu, udzielając w razie potrzeby niezbędnej pomocy.

4.2. Trening systemu OPK

W całości szkolenia operacyjno-taktycznego trening systemu OPK zajmuje bardzo ważne miejsce. Jako praktyczna forma szkolenia wojsk OPK wnosi zasadniczy wkład w wyszkolenie tych wojsk. W trakcie prowadzenia treningu systemu OPK doskonalili się wszystkie rodzaje wojsk OPK i elementy systemu dowodzenia OPK w ich wzajemnym powiązaniu i współdziałaniu w zakresie zwalczania celów powietrznych. Prawidłowe przeprowadzenie treningów w znacznym stopniu uzależnione jest od dobrego opracowania dokumentów treningu.

4.2.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do treningów systemu OPK

Podczas przygotowywania treningu systemu OPK opracowuje się następujące podstawowe dokumenty:

- zamiar treningu;
- rozkaz organizacyjny;
- założenie; *z wstępu.*
- plan przeprowadzenia treningu;
- plan pozoracji przeciwnika powietrznego;
- plan uderzeń ŚNP;

- wykaz strat i zniszczeń;
- plan maskowania treningu.

Zamiar treningu systemu OPL, tak jak ćwiczenia z wojskami, składa się z elementów opisowych i graficznych. Elementy opisowe to: część organizacyjno-metodyczna i operacyjno-taktyczna zamiaru, a graficzne to zamiar operacyjno-taktyczny /na mapie/. Forma i treść zamiaru są takie same jak w ćwiczeniu z wojskami z uwzględnieniem specyfiki treningu systemu OPK /załącznik 3 i 4/. Zamiar treningu tak jak zamiary w innych ćwiczeniach - opracowuje się w celu stworzenia uczestnikom treningu ogólnej sytuacji operacyjno-taktycznej, na której tle prowadzony będzie trening. Zamiar podpisuje: dowódca i szef sztabu, a zatwierdza przełożony dowódcy organizującego dany trening.

Rozkaz organizacyjny powinien być dokumentem przygotowującym kierownictwo i uczestników do treningu. Rozkaz wysyła się zainteresowanym jednostkom - w części ich dotyczącej - na kilka dni przed rozpoczęciem treningu, aby jego uczestnicy mogli się do niego przygotować. Przy treningach prowadzonych na niewielką skalę w miejsce rozkazu organizacyjnego może być opracowane zarządzenie szefa sztabu jednostki organizującej trening systemu OPK.

Rozkaz organizacyjny lub zarządzenie do treningu powinny zawierać:

- temat treningu;
- termin przeprowadzenia treningu;
- kierownictwo treningu;
- uczestników treningu;
- współdziałające strony /jeżeli jest to trening na współdziałanie/;
- dane dotyczące pozoracji przeciwnika powietrznego /nie podaje się uczestnikom treningu/;
- wskazówki dotyczące przygotowania się do treningu;
- inne dane organizacyjne.

Rozkaz podpisuje dowódca, a zarządzenie szef sztabu organizujący trening.

Założenie opracowuje się w celu doprowadzenia do uczestników treningu ogólnej sytuacji polityczno-militarnej założonej w zamiarze treningu. Forma założenia jest taka sama jak w ćwiczeniu z wojskami. Jeżeli trening prowadzony jest w niewielkiej skali, zamiast założenia może być opracowane krótkie wprowadzenie. Założenie lub wprowadzenie podpisuje kierownik treningu.

Plan przeprowadzenia treningu jest głównym dokumentem organizacyjnym ukierunkowującym pracę kierownictwa treningu na realizację poszczególnych zagadnień szkoleniowych /etapów/ danego treningu. Plan przepro-

wadzenia treningu może mieć dowolną formę, tj. opisową, tabelaryczną lub na "osi czasu", niemniej jednak powinien ujmować:

- temat, etapy i cele szkoleniowe treningu;
- sposób rozpoczęcia treningu;
- osiągnięcie gotowości ćwiczących i jednostek pozpruwających do treningu;
- czas, treść i sposób realizacji pierwszego i kolejnych etapów treningu;
- termin i formę przeprowadzenia omówienia treningu;
- opracowanie i wydanie komunikatu operacyjnego po treningu.

W zależności od potrzeb plan przeprowadzenia treningu może być bardziej lub mniej szczegółowy. W miarę potrzeb załącznikami do planu przeprowadzenia treningu mogą być niezbędne wprowadzenia. Ich treścią /tych wprowadzeń/ w przeważającej mierze będą dane dotyczące strat zadanych przeciwnikowi oraz dane o zniszczeniach i stratach własnych lub informacje o działaniach innych rodzajów wojsk. Plan ten podpisuje kierownik ćwiczenia, a zatwierdza dowódca organizujący dany trening.

Plan pozoracji przeciwnika powietrznego. W treningu systemu OPK, którego zasadniczym celem jest doskonalenie dowództw i sztabów jednostek OPK w dowodzeniu działaniami bojowymi oraz doskonalenie współdziałania między poszczególnymi rodzajami wojsk OPK, zasadniczą rolę odgrywa poprawnie i szczegółowo opracowany plan pozoracji przeciwnika powietrznego. Forma i treść tego planu takie same jak w ćwiczeniu z wojskami. Ze względu na realność wykonywanych lotów pozorujących plan ten podpisują dowódca i szef sztabu organizujący trening, a zatwierdza ten przełożony, który zatwierdza zamiar treningu.

Plan uderzeń ŚNP wykonuje się celem urealniania realizowanej sytuacji powietrznej, uzupełniając tym samym model nalotów. Uderzenia planować należy na obiekty bronione przez ćwiczące jednostki, jak również na elementy ugrupowania ćwiczących jednostek. Plan podpisuje kierownik ćwiczenia.

Wykaz strat i zniszczeń opracowuje się na podstawie zamiaru treningu i planu pozoracji przeciwnika powietrznego w celu zbliżenia warunków prowadzenia treningu do warunków realnego pola walki. Wykaz ten powinien obejmować straty po stronie przeciwnika, jak również straty i zniszczenia wojsk własnych. Straty te w formie wprowadzeń powinny być przekazywane przez kierownictwo treningu ćwiczącym w trakcie trwania treningu. Forma wykazu strat i zniszczeń jest dowolna, opracowywana wg potrzeb.

Plan maskowania treningu opracowuje się w celu ukrycia ugrupowania,

składu sił i środków, uzbrojenia, danych technicznych sprzętu wojsk OPK przed rozpoznaniem, na jakie narażone są wojska OPK szczególnie podczas prowadzenia ćwiczeń i treningów. Opracowany zawczasu plan maskowania treningu powinien być podczas jego trwania ściśle przestrzegany. Forma zewnętrzna planu jest taka sama, jak planu maskowania ćwiczenia z wojskami, treść zaś adekwatna do tematu i zagadnień /etapów/ prowadzenia treningu. Główna treść planu powinna zawierać takie elementy, które uniemożliwiłyby przeciwnikowi prowadzenie skutecznego rozpoznania ćwiczących jednostek.

4.2.2. Metodyka przygotowania i prowadzenia treningu systemu OPK

Podstawę planowania i organizacji treningu systemu OPK są wytyczne organizacyjno-wyszkoleniowe wyższych przełożonych, takie jak:

- wytyczne wyszkoleniowe DZSZ państw stron UW oraz rozkaz wyszkoleniowy MON na dany rok szkoleniowy;
- wytyczne wyszkoleniowe dowódcy wojsk OPK na dany rok szkoleniowy;
- wnioski i zalecenia z przeprowadzonych uprzednio treningów i kontroli w jednostkach wojsk OPK.

Plan przygotowania i opracowania materiałów organizacyjno-metodycznych do treningu systemu OPK powołany zostaje przez dowódcę organizującego trening zespół autorski, który na podstawie jego wytycznych przystępuje do opracowania niezbędnych materiałów organizacyjno-metodycznych. Treści wytycznych dowódcy organizującego dany trening dla zespołu autorskiego powinny być:

2 - termin przeprowadzenia treningu /zasadniczy i zapasowy/;

1 - temat i cele szkoleniowe;

- ~~warunki~~ ^{etapy szkoleniowe} przeprowadzenia treningu /dzienny - nocny, warunki atmosferyczne - zwykle, trudne, liczba etapów i czas ich trwania/;

- skład uczestników treningu;
- liczba i typy samolotów wydzielonych do pozoracji celów powietrznych oraz wydzielający je;
- termin przygotowania materiałów do przeprowadzenia treningu;
- skład kierownictwa treningu.

Opierając się na otrzymanych danych zespół autorski przystępuje do opracowania dokumentów organizacyjno-metodycznych treningu. Powinien on przy tym - poza wytycznymi dowódcy - uwzględnić:

- taktykę działania i kierunki uderzeń ŚNP potencjalnego przeciwnika;

- potrzeby szkolenia lotnictwa myśliwskiego i wojsk raketowych OPK w zwalczaniu celów powietrznych;

- możliwości i potrzeby szkolenia wojsk radiotechnicznych i powiadomiania o ŚNP, jednostek współdziałających i sąsiadów;

- możliwości naprowadzania lotnictwa myśliwskiego na cele powietrzne;

- położenie lotnisk wydzielonych dla samolotów pozorujących cele powietrzne oraz liczbę i typ tych samolotów.

Trening charakteryzuje się dużą dynamiką działań i wymaga od kierownictwa stałego i wnikliwego oddziaływania na ich przebieg w celu realizacji założonych celów szkoleniowych. W zależności od tematu i założonych celów szkoleniowych trening systemu OPK może rozpoczynać się od wręczenia założenia szkolonym /dowódcy/ lub postawieniem jednostek w odpowiedni stan lub stopień gotowości bojowej. Po zakończeniu etapu przewidzianego na organizację działań bojowych /który jest w treningu b.krótki, a są to właściwie wstępne czynności organizacyjne/ zgodnie z przygotowanym wcześniej planem pozoracji przeciwnika powietrznego grupa kierowania celami /pozoracją/ zarządza wykonywanie lotów przez samoloty pozorujące nalot przeciwnika. Szkoleni /ćwiczący/ przystępują do analizy sytuacji powietrznej i podejmują decyzje dotyczące odpiarania nalotu przeciwnika powietrznego oraz decyzje szczegółowe co do zwalczania poszczególnych celów powietrznych /zależnie od szereblu dowodzenia/. W celu zbliżenia warunków prowadzenia treningu do realnego pola walki kierownictwo treningu podaje odpowiednie wprowadzenia - zgodnie z planem przeprowadzenia treningu - na temat działalności przeciwnika, jego strat i strat wojsk własnych.

We wszystkich treningach należy dążyć do stosowania zamienności osób funkcyjnych na poszczególnych szereblach dowodzenia, aby w ten sposób szkolić i doskonalić zastępców w samodzielnym podejmowaniu decyzji w roli odpowiednich dowódców. Po zakończeniu treningu kierownik treningu przeprowadza krótkie omówienie treningu, oceniając jego przebieg i działalność szkolonych.

Po zakończeniu treningu jednostki OPK w nim uczestniczące opracowują rezultaty działań, które w formie sprawozdania przekazywane są do sztabu nadrzędnego. Na podstawie analizy przebiegu treningu i sprawozdań wydział operacyjny szereblu organizującego trening opracowuje komunikat operacyjny, z którym zapoznawane są wszystkie jednostki wojsk OPK.

4.3. Ćwiczenie z wojskami

Organizacja i przygotowanie ćwiczenia z wojskami jest procesem złożonym, wymagającym dużego nakładu pracy wielu komórek organizacyj-

nych dowództw i sztabów. Dlatego opracowanie dokumentacji ćwiczenia, jego przygotowanie i przeprowadzenie powinno być precyzyjnie zaplanowane i dokładnie realizowane. Praca nad przygotowaniem ćwiczenia z wojskami rozpoczyna się w zasadzie już w momencie opracowywania wytycznych wyszkoleniowych na dany rok szkoleniowy. Ustala się w nich bowiem siły i środki współdziałające, główny temat ćwiczenia oraz przybliżony termin jego przeprowadzenia.

4.3.1. Podstawowe dokumenty organizacyjno-metodyczne opracowywane do ćwiczenia z wojskami

Opracowywane do ćwiczenia z wojskami dokumenty organizacyjno-metodyczne powinny zapewnić kolejne, systematyczne, celowe i pełne opracowanie zagadnień szkoleniowych, przewidywanych do realizacji w określonym czasie i przestrzeni. Do ćwiczenia z wojskami opracowuje się następujące dokumenty organizacyjno-metodyczne: plan przygotowania ćwiczenia, zamiar ćwiczenia, rozkaz organizacyjny, założenie z załącznikami, plan przeprowadzenia ćwiczenia z załącznikami, plan pozoracji przeciwnika powietrznego, umowa w sprawie pozoracji przeciwnika powietrznego, plan uderzeń ŚNP, plan pozoracji przeciwnika naziemnego /działanie grup dywersyjno-rozpoznawczych/, wykaz strat i zniszczeń, plan maskowania ćwiczenia, wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców, plan omówienia ćwiczenia.

Plan przygotowania ćwiczenia wykonuje się w celu pełnej koordynacji - ze względu na złożoność procesu przygotowania ćwiczenia - czynności i merytorycznych kwestii opracowywanego ćwiczenia. Jest on niezbędnym dokumentem organizacyjnym ćwiczenia i powinien ujmować precyzyjnie zaplanowane czynności przygotowawcze oraz wytyczać kierunki ich realizacji, a także koordynować działania zespołu autorskiego w opracowywaniu i przygotowaniu ćwiczenia z wojskami. Plan wykonany jako oddzielny dokument - nie wchodzący w skład dokumentacji ćwiczenia - zawiera:

- I. Temat/ćwiczenia/.
- II. Cele szkoleniowe /ćwiczenia/.
- III. Zagadnienia szkoleniowe.
- IV. ~~Skład zespołu autorskiego~~
- V. Skład kierownictwa ćwiczenia.
- VI. Materiałowo-techniczne zabezpieczenie ćwiczenia.
- VII. Przedsięwzięcia organizacyjne i terminy ich realizacji.

Plan przygotowania ćwiczenia opracowuje szef sztabu wraz z kierownikiem zespołu autorskiego, a zatwierdza dowódca organizujący dane ćwiczenie z wojskami. Stronę tytułową i strukturę planu przygotowania ćwiczenia przedstawia załącznik 2.

Zamiar ćwiczenia z wojskami jest zasadniczym dokumentem, na podstawie którego opracowuje się pozostałe dokumenty ćwiczenia. Zamiar stanowi ogólną myśl przewodnią ćwiczenia z wojskami, zawiera terminy związane z przeprowadzeniem ćwiczenia oraz sytuację operacyjno-taktyczną, na której tle realizowane będą poszczególne etapy i zagadnienia szkoleniowe ćwiczenia z wojskami. Zamiar ćwiczenia składa się z elementów opisowych i graficznych. Strukturalnie zamiar składa się z dwóch części:

I. Część organizacyjno-metodyczna.

II. Część operacyjno-taktyczna.

Pozzczególne części powinny zawierać:

I. Część organizacyjno-metodyczna:

1. Temat.

2. Cele szkoleniowe.

3. Zagadnienia szkoleniowe /ćwiczenia lub etapów ćwiczenia/. *z wykorzystaniem*

4. Rodzaj i formę ćwiczenia. *zgodnie z podziałem czasu*

5. Czas trwania ćwiczenia. *(open i ostrza) składe dnia lub noc*

6. Przebieg ćwiczenia /etapów ćwiczenia/. *z podziałem na etapy*

a/ "Zachodni" *(co on strona organizacyjnej) inny kolejny od czasu*

b/ "Wschodni".

7. Skład wojsk biorących udział w ćwiczeniu /realnych/. *Określić dzień*

8. Rozmach ćwiczenia /liczba sił i środków biorących udział w ćwiczeniu wojsk npla i własnych /na tle operacyjno-technicznym/ - przestrzeń ćwiczenia/. *liczba przedstawicieli kto wykorzystuje w tej operacji*

9. Organizację pozoracji. *liczba pozor. w polu lub w powietrzu, kto porusza*

10. Limity /kilometrów, paliw, amunicji itd./.

11. Organizację dowodzenia i łączności. *forma w formie załącznika do zawi*

II. Część operacyjno-taktyczna *złaczony z poprzednią częścią*

1. Warunki prowadzenia ćwiczenia /okres pokojowy czy wojenny, z użyciem broni konwencyjnej lub jądrowej, stan /stopniu/ gotowości bojowej, w którym znajdują się ćwiczące jednostki w chwili rozpoczęcia ćwiczenia, pora roku i pora doby, warunki atmosferyczne - pogoda/.

2. Zamiar stron /przebieg działania stron/:

A/ ZACHODNI - /przeciwnik - skład, zadania, decyzje. Jeżeli ćwiczenie rozpoczyna się w okresie wojny, należy również przedstawić po podaniu składu wojsk przeciwnika - charakter dotychczasowych działań bojowych, tj. charakter nalotów, siły i ugrupowanie, czas nalotów, sposoby działań bojowych/.

B/ WSCHODNI - /wojska własne - skład, zadania i zamiar przełożonego, zadania dla ćwiczących jednostek/.

Załączniki. Zamiar operacyjno-taktyczny /część graficzna - mapa + szkice/.

Zamiar operacyjno-taktyczny do ćwiczenia z wojskami, wykonywany na mapie w skali 1:500 000 /lub w skali 1:200 000/, stanowi załącznik do części opisowej. Powinien zawierać następujące zagadnienia:

- sytuację wyjściową wojsk /położenie wyjściowe/;
- zadania bojowe szczebla nadrzędnego;
- zadania ćwiczących stron do czasu rozpoczęcia ćwiczenia;
- zadania bojowe ćwiczących związków operacyjno-taktycznych, związków taktycznych, oddziałów, pododdziałów oraz sąsiadów;
- zarys dynamiki walki ćwiczących stron;
- rozmieszczenie SD oraz organizację łączności.

Treść zamiaru operacyjno-taktycznego na mapie może być uzupełniona /wzbogacona/ szkicami lub wykresami.

Zamiar ćwiczenia z wojskami - zarówno część opisową, jak i graficzną na mapie - zatwierdza przełożony /dowódca/ dowódcy organizującego dane ćwiczenie. Przykładowy strukturalny zamiar ćwiczenia z wojskami przedstawia załącznik 3, a zamiar operacyjno-taktyczny /na mapie/ załącznik 4.

Rozpoczęcie pracy nad zamiarem powinno być poprzedzone wnikliwą analizą tematu oraz celu ćwiczenia i na tej podstawie - uzmysłowieniem sobie i ukształtowaniem ogólnej myśli przewodniej, którą należy przedstawić na mapie zamiaru.

Rozkaz organizacyjny do ćwiczenia z wojskami wydawany jest w celu ustalenia problemów organizacyjnych przygotowania, przeprowadzenia i omówienia ćwiczenia oraz umożliwienia /ukierunkowania/ przygotowania się uczestników do ćwiczenia. Rozkaz organizacyjny należy przekazać wykonawcom - w części ich dotyczącej - w takim czasie, aby uczestnicy ćwiczenia byli w stanie wykonać wszystkie przedsięwzięcia, które zaleca dowódca wydający rozkaz. Rozkaz powinien zawierać:

- a/ dane dotyczące opracowania i przygotowania ćwiczenia, a w tym:
  - wyznaczenie zespołu opracowania i przygotowania ćwiczenia;
  - wyznaczenie kierownictwa, rozjemców oraz określenie ich struktury organizacyjnej;
  - określenie terminów przedstawienia materiałów do zatwierdzenia;
  - określenie terminów i miejsca szkolenia kierownictwa i rozjemców;
  - zakres i sposób przygotowania ćwiczących do ćwiczenia;
  - organizację ćwiczebnej kancelarii tajnej;
  - określenie innych niezbędnych przedsięwzięć organizacyjnych wynikających z konkretnej sytuacji;

b/ dane dotyczące przeprowadzenia ćwiczenia, a w tym:

- określenie sił i środków biorących udział w ćwiczeniu;
- warunki rozpoczęcia i prowadzenia ćwiczenia;
- zabezpieczenie materiałowo-techniczne ćwiczenia /limity, zakwaterowanie, wyżywienie itp./;
- umundurowanie i wyposażenie;
- inne niezbędne dane;

c/ dane dotyczące przeprowadzenia omówienia, a w tym:

- termin i miejsce przeprowadzenia omówienia;
- skład uczestników omówienia;
- sposób i zakres przygotowania do omówienia.

Rozkaz organizacyjny wydaje dowódca organizujący dane ćwiczenie z wojskami. Wyciągi - w części ich dotyczącej - wysyłane są do podległych jednostek biorących udział w ćwiczeniu. Kierownictwo ćwiczenia i rozjemcy zapoznają się z rozkazem w całości.

W zależności od potrzeb do rozkazu organizacyjnego mogą być dołączone odpowiednie załączniki, takie jak:

- plan szkolenia kierownictwa i rozjemców;
- plan łączności itp.

Założenie /założenia/ do ćwiczenia z wojskami /wraz z niezbędnymi załącznikami/ opracowywane jest na podstawie zamiaru ćwiczenia. Założenie w swej treści powinno doprowadzić do uczestników ćwiczenia ogólną sytuację militarno-polityczną, na tle której rozpatrywane będzie ćwiczenie, określić zadania dla ćwiczących jednostek, podać ćwiczącym dane dodatkowe /informacyjne/ niezbędne uczestnikom ćwiczenia do podejmowania właściwych decyzji. Założenie powinno być tak opracowane aby nie ujawniało ćwiczącym zamiaru ćwiczenia i składa się z następujących rozdziałów:

rozdział I: sytuacja ogólna - podane w ogólnej formie po stronie nieprzyjaciela i wojsk własnych /min. dwa szczeble dowodzenia wyżej/ na zakończenie rozdziału krótki zamiar działań przełożonego;

rozdział II: sytuacja szczegółowa - po stronie nieprzyjaciela i wojsk własnych, a na zakończenie zadanie /zadania/ dla ćwiczących jednostek;

rozdział III: dane dodatkowe /informacyjne/;

rozdział IV: zadania organizacyjne dla ćwiczących związane z przebiegiem ćwiczenia;

rozdział V: literatura - wskazać jaką literaturę można lub należy wykorzystać przy opracowywaniu dokumentów, rozwiązywaniu zagadnień ćwiczenia itp.

W zależności od rozmachu i długotrwałości ćwiczenia /liczby etapów/ można /należy/ opracowywać taką liczbę założeń, jaka jest niezbędna w danym ćwiczeniu. Ponadto każde założenie może być uzupełnione odpowiednią liczbą niezbędnych załączników wzbogacających treść założenia. Mogą być one wykonywane w formie opisowej /komunikat rozpoznawczy, sytuacja nawigacyjna itp./ lub w formie graficznej /wykresy, schematy - plan łączności, system dowodzenia itd./. Strukturalną formę założenia do ćwiczenia z wojskami przedstawia załącznik 5.

Plan przeprowadzenia ćwiczenia opracowuje się w celu sprawnego i dokładnego jego przeprowadzenia i jest podstawowym dokumentem organizacyjnym kierownictwa i rozjemców. Powinien zapewnić dokładną realizację poszczególnych zagadnień szkoleniowych /etapów/, co w efekcie da osiągnięcie zamierzonych celów szkoleniowych. Może być wykonany w dowolnej formie, tj. opisowej, tabelarycznej lub na "osi czasu". Bez względu jednak na formę wykonanego dokumentu powinien on zawierać:

- temat ćwiczenia;
- zagadnienia szkoleniowe ćwiczenia;
- cele szkoleniowe ćwiczenia;
- tematy, zagadnienia i cele szkoleniowe poszczególnych etapów ćwiczenia;
- sytuację po stronie nieprzyjaciela i czynności ćwiczących oraz kierownictwa ćwiczenia ujęte w czasie astronomicznym i operacyjnym.

Z przedstawionych wyżej form opracowywania planu przeprowadzenia ćwiczenia najbardziej przejrzystą i czytelną jest wykonanie planu przeprowadzenia ćwiczenia na "osi czasu".

Do planu wykonuje się odpowiednią liczbę załączników, którymi mogą być wprowadzenia i plany manewrów. Liczba załączników zależy od potrzeb danego ćwiczenia. Wprowadzenia w ćwiczeniu z wojskami opracowuje się dla takich sytuacji, które nie ulegną zmianie na skutek podejmowanych decyzji ćwiczących.

Można również opracowywać tzw. wprowadzenia warunkowe, tj. takie, których wręczenie ćwiczącym uzależnić należy od podejmowanych przez nich decyzji. W sytuacjach kiedy ćwiczący mogą podejmować wiele różnych decyzji, wprowadzeń nie należy wcześniej opracowywać. W tych przypadkach kierownictwo ćwiczenia może podawać ćwiczącym wprowadzenia ustne opracowywane w trakcie rozwijającej się sytuacji operacyjno-taktycznej ćwiczenia. Wynikające z zadań dla ćwiczących jednostek manewry powinny być opracowywane przez zespół autorski ćwiczenia i dołączone w formie załączników do planu przeprowadzenia ćwiczenia. Plan ten podpisuje kierownik, a zatwierdza dowódca organizujący ćwiczenie. Przykła-

dowy strukturalny plan przeprowadzenia ćwiczenia w formie tabeli przedstawia załącznik 6, a na "osi czasu" załącznik 7.

Plan pozoracji przeciwnika powietrznego. Przez pozorację przeciwnika powietrznego w ćwiczeniu z wojskami należy rozumieć loty specjalnie do tego celu wydzielonych samolotów jednostek lotniczych nie biorących udziału w ćwiczeniu. Ogólne dane dotyczące organizacji pozoracji przeciwnika powietrznego powinny być określone przez dowódcę w trakcie udzielania wytycznych zespołowi autorskiemu, a także znaleźć się w zamierza ćwiczenia. Obejmują one:

- ogólną liczbę celów i samolotów pozorujących przeciwnika powietrznego;
- liczbę i długotrwałość etapów działań pozorowanego przeciwnika powietrznego z uwzględnieniem liczby celów w poszczególnych etapach;
- wykonawców pozoracji przeciwnika powietrznego;
- kierunki nalotu i taktykę działania lotnictwa pozorującego przeciwnika powietrznego;
- zabezpieczenie materiałowo-techniczne pozoracji.

Plan pozoracji przeciwnika powietrznego do ćwiczenia z wojskami wykonywany na mapach w skali 1:500 000, 1:1000 000 lub 1:2 500 000. Zawiera trasy i warunki lotu samolotów pozorujących cele powietrzne oraz jest uzupełniony częścią opisową /legendą/ zawierającą:

- dane o warunkach lotów samolotów pozorujących cele powietrzne;
- dane o stosowaniu zakłóceń radioelektronicznych przez samoloty pozorujące cele powietrzne;
- dane łączności radiowej i przewodowej kierowania celami;
- wskazówki odnośnie do bezpieczeństwa lotów samolotów wykonujących pozorację;
- zarządzenie organizacji i prowadzenia pozoracji przeciwnika powietrznego;
- zarządzenie w zakresie organizowania lotów lotnictwa nie biorącego udziału w szkoleniu.

a/ Mapy z nalotami wykonywane oddzielnie na każdy etap zawierają:

- lotniska startu i lądowania samolotów pozorujących cele powietrzne, które należy tak dobierać, aby nalot lotnictwa pozorującego był wykonywany z zewnątrz rejonu objętego szkoleniem i możliwie z prawdopodobnych kierunków nalotu rzeczywistego przeciwnika;

- trasy lotów samolotów pozorujących cele powietrzne powinny wynikać z taktyki działania prawdopodobnego realnego przeciwnika. Należy tak planować, aby dać możliwość oddziaływania wszystkim ćwiczącym jednostkom lotnictwa i wojsk raketowych OPK. Trasy lotów na małych wysokościach, szczególnie poniżej możliwości wykrycia przez środki radio-

techniczne, należy tak wyznaczać, aby przechodziły przez posterunki obserwacji wzrokowej. W celu zachowania bezpieczeństwa lotów nie należy planować tras przechodzących w pobliżu /do 30 km/ lotnisk bazowania lotnictwa nie biorącego udziału w ćwiczeniu oraz w korytarzach powietrznych, a szczególnie samolotów manewrujących wysokością. Planując pozorację celów powietrznych, należy dążyć do tego, aby każdy planowany cel powietrzny miał przydzielone zadania jako przeciwnik powietrzny. Zadaniem takimi mogą być: prowadzenie rozpoznania, wykonanie uderzeń na określony obiekt /obiekty/, osłona grup uderzeniowych itd. Przydzielenie konkretnych zadań dla samolotów pozorujących cele powietrzne stwarza warunki zbliżone do rzeczywistych działań bojowych oraz umożliwia ocenę działań sił i środków OPK. Przykładową mapę z nalotami ŚNP przedstawia załącznik 8.

b/ Warunki lotu samolotów pozorujących cele powietrzne przedstawia się na mapie w części graficznej /wg umownych znaków/ w postaci wrysowanych na planowanych trasach lotu: punktów nabierania wysokości i zniżania, odcinków lotu z prędkością naddźwiękową, odcinków spotkania samolotów wykonujących lot w ugrupowaniu itp., oraz opisowo w tabelach. Tabele, w których podane będą pozostałe dane o warunkach lotu, mogą mieć dowolne układy podyktowane realnymi potrzebami /załącznik 8/.

c/ Dane o stosowaniu zakłóceń radioelektronicznych przedstawia się graficznie, wrysowując na trasach lotu /odcinkach tras lotu/ samolotów pozorujących cele powietrzne /umówionymi znakami/ stosowanie odpowiednich zakłóceń. Ponadto w tabeli /tabelach/ należy określić dodatkowe dane o stosowaniu zakłóceń, takie jak: rodzaj zakłóceń, zakres stosowanych zakłóceń, odcinki wykonywania zakłóceń. Należy również określić sygnały rozpoczęcia i zakończenia stosowania zakłóceń radioelektronicznych z podziałem na zakłócenia radiolokacyjne, radiowe itp./załącznik 8/.

d/ Dane łączności radiowej i przewodowej kierowania celami można opracować jako jeden wspólny dokument zawierający obydwa elementy lub jako dwa oddzielne dokumenty, z których jeden dotyczy będzie łączności przewodowej, a drugi łączności radiowej. Dla większej komunikatywności ww. dokumentu /dokumentów/ jest wskazane wykonywanie go w formie szkicu, a przy skomplikowanych ćwiczeniach - na mapie obejmującej rejon ćwiczenia. Szkice /mapy/ należy uzupełnić tabelami, w których zawarte będą wszystkie niezbędne dane.

e/ Wskazówki odnośnie do bezpieczeństwa lotów samolotów wykonujących pozorację powinny zawierać:

- ćwiczenia programu szkolenia bojowego, według których wykonywane będą loty;

- stopień wykształcenia pilotów uprawniający do wzięcia udziału w pozoracji;

- warunki atmosferyczne /minimalnie wystarczające/, przy których zezwala się wykonywać zadania w powietrzu;

- zasady wykonywania lotów w rejonach celów;

- minimalne odległości zbliżeń samolotów;

- zasady postępowania w szczególnych przypadkach lotu;

- konieczne ubezpieczenia lotów środkami UL;

- zasady rozpoznania i inne.

Zarządzenie organizacji i prowadzenia pozoracji przeciwnika powietrznego opisowe stanowi ujęcie danych zawartych na mapach z dodaniem niektórych elementów wykonywanych dla jednostek realizujących pozorację. Zawiera ono następujące zagadnienia:

- ogólne dane dotyczące organizacji nalotów w ćwiczeniu lub poszczególnych etapach;

- zadania dla podległych jednostek dotyczące wykonania pozoracji;

- dane informacyjne o lotnictwie sąsiadów wykonujących pozorację;

- lotniska zapasowe;

- organizację i skład grupy kierowania celami;

- informacje o danych łączności dotyczące pozoracji;

- obowiązujące sygnały;

- inne dane informacyjne.

g/ Zarządzenia w zakresie ograniczenia lotów lotnictwa nie biorące go udziału w szkoleniu opracowuje się w celu zwiększenia bezpieczeństwa lotów samolotów pozorujących cele powietrzne, a także w celu stworzenia bardziej przejrzystej i bezpiecznej sytuacji powietrznej.

Ujmuje ono:

- rejon obowiązujących ograniczeń;

- czas obowiązujących ograniczeń;

- przedziały wysokości zajętych przez pozorację i ćwiczące lotnictwo;

- wytyczne dotyczące przecinania dróg lotniczych;

- zasady wykonywania lotów przez lotnictwo sanitarne, sportowe i przeloty wojskowe;

- sposób koordynacji lotów i przelotów z grupą kierowania celami.

Zarządzenie takie wydawane może być przez osoby do tego uprawnione /dowódca WOPK/.

Umowa w sprawie pozoracji przeciwnika powietrznego

Ze względu na warunki kierowania lotnictwa wojsk OPK oraz kompleksowość przeprowadzanych ćwiczeń w wojskach OPK zachodzi konieczność wyko-

rzystania do pozoracji lotnictwa wojsk lotniczych lub lotnictwa sąsiednich systemów /NRD, CSRR, ZSRR/. Z tego też względu planowanie takiej pozoracji wymaga ścisłego uzgodnienia późniejszej realizacji lotów. Uzgodnienia te wykonuje zespół autorski /oddział operacyjny/, zawierając odpowiednie umowy dwustronne lub wielostronne/. Treść tego rodzaju umów powinna obejmować:

- liczbę i typy samolotów wydzielonych do pozoracji, a w przypadku organizowania treningu współdziałania - liczbę samolotów wydzielanych przez obydwie strony;
- termin zasadniczy i zapasowy wykonywania lotów związanych z pozoracją celów powietrznych;
- wskazówki bezpieczeństwa lotów /ogólnie/;
- dane dotyczące organizacji kierowania celami i utrzymania łączności /wyznaczanie przedstawicieli do kierowania celami, zasady utrzymania łączności z samolotami/;
- ustalone sygnały obowiązujące podczas ćwiczeń;
- lotniska zapasowe dla samolotów pozorujących cele powietrzne;
- inne niezbędne dane informacyjne.

Umowę należy uzupełnić załącznikami, takimi jak:

- mapy z trasami i warunkami lotów;
- dane łączności;
- inne niezbędne dane i zarządzenia opracowywane do planu pozoracji celów powietrznych.

Umowę powyższą podpisują wszyscy zainteresowani dowódcy.

Plan uderzeń ŚNP wykonuje się celem urealnienia realizowanej sytuacji powietrznej, uzupełniając tym model /modele/ nalotów. Uderzenia należy planować na obiekty bronione przez ćwiczące jednostki, jak również na elementy ugrupowania ćwiczących jednostek. Plan taki wykonuje się w formie graficznej - jako oddzielny dokument - na mapie lub kalce w skali 1:500 000 lub 1:1000 000 w zależności od szerokości dowodzenia i rejonu działań bojowych. Na planie tym należy przedstawić przewidywane uderzenia wynikające z modelu nalotu, charakteru nalotu i ważności bronionych obiektów. Na planie nanosi się zarówno uderzenia przy użyciu broni konwencjonalnej, jak i jądrowej /jeżeli planowane jest użycie broni jądrowej przez przeciwnika/. Przykładowy plan uderzeń ŚNP przedstawia załącznik 9. Zaplanowane uderzenia należy następnie w formie wprowadzeń podawać ćwiczącym, dostarczając im w ten sposób niezbędnych danych do podejmowania odpowiednich decyzji w trakcie prowadzenia działań bojowych.

Plan pozoracji przeciwnika naziemnego /działania grup dywersyjno-rozpoznawczych/.

W planie tym podaje się: zadania pozoracji, skład grup pozoracyjnych i jednostki, które je wydzielają, harmonogram działania grup dywersyjno-rozpoznawczych, oznakowanie grup i sygnały na okres działania, zasady bezpieczeństwa podczas działania i przydzielone środki do realizacji pozoracji.

Harmonogram działania wykonany opisowo lub ujęty w tabeli powinien zawierać: obiekty, na które wykonuje się pozorację, czas wykonania pozoracji, skonkretyzowane zadania pozoracji przy działaniu na dany obiekt i trasy marszu grup pozoracyjnych.

Plan ten podpisuje kierownik, a zatwierdza dowódca organizujący dane ćwiczenie.

Wykaz strat i zniszczeń

W celu zbliżenia pozorowanego nalotu do realnego pola walki na podstawie planu pozoracji przeciwnika powietrznego i planu uderzeń ŚNP opracowuje się wykaz strat i zniszczeń po dokonanych uderzeniach ŚNP przeciwnika. Wykaz ten powinien zawierać straty po stronie nieprzyjaciela oraz straty i zniszczenia wojsk własnych i bronionych obiektów. Dane te w formie wprowadzeń podaje się ćwiczącym w trakcie odpiierania nalotu. Forma tego dokumentu może być dowolna /najczęściej jest to tabela/, a zakres jej treści zależy od potrzeb ćwiczenia. Przykładowy wykaz w formie tabeli ilustruje załącznik 10.

Wykaz ten podpisuje kierownik ćwiczenia.

Plan maskowania ćwiczenia. Ciągłe rozpoznanie systemu OPK prowadzone przez przeciwnika jest w okresie ćwiczeń szczególnie intensywne. W okresie ćwiczeń dyslokacja wojsk OPK, sprzęt, a szczególnie najnowsze generacje sprzętu i uzbrojenia są szczególnie narażone na ciągłe rozpoznanie. Aby ustrzec się przed możliwością rozpoznawania w trakcie ćwiczeń ugrupowania, ruchów wojsk, w trakcie przygotowywania ćwiczenia należy opracować plan maskowania ćwiczenia i ściśle go przestrzegać. W planie maskowania należy rozpatrzyć i ująć szczegółowo wszystkie problemy maskowania operacyjnego i bezpośredniego oraz zgodnie z potrzebami zaplanować je do realizacji. Plan ten powinien być wykonywany na mapie /kalce/ obejmującej rejon ćwiczenia oraz tereny przyległe i uzupełniony niezbędnymi opisami, tabelami, schematami itp.

Plan maskowania podpisuje kierownik ćwiczenia.

Wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców.

Ważnym elementem w przygotowaniu ćwiczenia z wojskami jest odpowiednie przygotowanie kierownictwa i rozjemców. Głównymi celami przygotowania kierownictwa i rozjemców do ćwiczenia są:

- w maksymalnym stopniu zbliżenie ćwiczenia do realnej sytuacji współczesnego pola walki;

- zabezpieczenie osiągnięcia założonych celów szkoleniowych;

- dokładne określenie obowiązków funkcyjnych dla kierownictwa i rozjemców oraz szczegółowe zapoznanie z dokumentami ćwiczenia;

- ukierunkowanie kierownictwa i rozjemców do obiektywnej oceny ćwiczących wojsk.

Wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców powinny zawierać następujące grupy zagadnień:

- przygotowanie się kierownictwa i rozjemców do ćwiczenia;

- prawa i obowiązki kierownictwa, starszych rozjemców i rozjemców w czasie ćwiczenia;

- zagadnienia, które mają być kontrolowane przez rozjemców w czasie ćwiczenia;

- zagadnienia /problemy/, które mają być ujęte w maldunku do omówienia ćwiczenia.

Przykładowa treść takich wytycznych powinna zawierać:

- miejsce i termin przeprowadzenia odprawy i szkolenia z kierownictwem i rozjemcami oraz zakres zagadnień, które należy omówić;

- przypomnienie obowiązujących rozkazów i zarządzeń dotyczących szkolenia operacyjno-taktycznego na dany rok szkoleniowy oraz tematu ćwiczenia;

- zakres i sposób przestudiowania literatury związanej z tematem ćwiczenia /instrukcje i regulaminy/;

- termin i sposób zapoznania się z niezbędnymi dokumentami organizacyjno-metodycznymi i operacyjno-taktycznymi ćwiczenia;

- prawa i obowiązki kierownictwa i rozjemców;

- zagadnienia, na które w czasie ćwiczenia należy zwrócić szczególną uwagę;

- zagadnienia, które mają kontrolować rozjemcy przy poszczególnych dowódcach i sztabach, oraz sposób przeprowadzenia kontroli;

- materiały, które należy przygotować do omówienia, oraz formę ich przygotowania.

W przypadkach prowadzenia ćwiczeń skomplikowanych z nowych tematów lub ćwiczeń doświadczalnych wskazane jest rozegranie niektórych jego epizodów z kierownictwem i rozjemcami. Poszczególni rozjemcy powinni występować wówczas w roli tych dowódców i oficerów sztabu, których następnie będą kontrolować.

Wytyczne organizacyjno-metodyczne dla kierownictwa i rozjemców podpisuje kierownik ćwiczenia.

Plan omówienia ćwiczenia. Ważnym końcowym etapem każdego ćwiczenia z wojskami jest jego omówienie, które powinno być całościowym podsumo-

waniem osiągniętych wyników. Wnikliwe, obiektywne i metodyczne przeprowadzenie omówienia jest jednym z podstawowych obowiązków kierownictwa ćwiczenia. Sposób przygotowania omówienia może być różny, ale omówienie prowadzone musi być wg ściśle określonego planu. Plan ten opracowany równolegle z innymi dokumentami ćwiczenia powinien ujmować w chronologicznej kolejności porządek przeprowadzenia omówienia. Może być on następujący:

- przypomnienie i wyjaśnienie tematu i celów szkoleniowych ćwiczenia oraz omówienie zagadnień teoretycznych związanych z jego przeprowadzeniem;
- zapoznanie z zamiarem ćwiczenia i jego realizacją;
- omówienie przebiegu ćwiczenia wg etapów;
- analiza i ocena pracy ćwiczących;
- uwagi i wnioski odnośnie do wykonania zadań stojących przed ćwiczącymi i rozjemcami.

Plan omówienia ćwiczenia podpisuje kierownik.

4.3.2. Metodyka przygotowania i przeprowadzenia ćwiczenia z wojskami

Podczas bezpośredniego przygotowania ćwiczenia konkretyzuje się określone już wcześniej /w wytycznych wyszkoleniowych/ rodzaj i cel ćwiczenia oraz termin jego przeprowadzenia. Stanowi to podstawę opracowania przez dowódcę wytycznych. Ponieważ organizatorem każdego ćwiczenia z wojskami jest dowódca tych wojsk, powinien on wyznaczonemu zespołowi autorskiemu udzielić odpowiednich wytycznych do organizacji i opracowania materiałów do ćwiczenia. Wytyczne te powinny ponadto wynikać z aktualnej analizy stanu wyszkolenia oraz wytycznych wyszkoleniowych wyższego przełożonego. Wytyczne dowódcy obok ściśle określonego tematu, celu i terminu ćwiczenia ustalają:

- etapy ćwiczenia, cele szkoleniowe etapów oraz czasy trwania poszczególnych etapów i terminy;
- siły i środki uczestniczące w ćwiczeniu oraz wydzielone do jego zabezpieczenia;
- ogólny skład kierownictwa i rozjemców;
- sposób organizacji pozoracji przeciwnika powietrznego oraz siły i środki wydzielone do pozoracji;
- ogólne wytyczne do opracowania zamiaru operacyjno-taktycznego ćwiczenia;
- terminy opracowania głównych dokumentów ćwiczenia;

Po otrzymaniu wytycznych od dowódcy i podziale zadań przez głównego autora /kierownika zespołu/ dla poszczególnych oficerów oraz opracowaniu planu przygotowania ćwiczenia zespół autorski przystępuje do

opracowania ćwiczenia. W pierwszej kolejności opracowuje zamiar ćwiczenia stanowiący podstawowy dokument ćwiczenia. Najpierw opracowuje się część organizacyjno-metodyczną, zwracając szczególną uwagę na:

- dokładne spracyzowanie celów ćwiczenia i zagadnień szkoleniowych zgodnie z tematem i wytycznymi dowódcy;

- dokładny podział ćwiczenia na poszczególne etapy, biorąc pod uwagę to, że każdy etap, to część ćwiczenia obejmująca szereg zagadnień taktycznych jednakowych pod względem charakteru lub wzajemnie powiązanych czynności ćwiczących.

Prawidłowe opracowanie operacyjno-taktycznej części zamiaru stwarza warunki właściwego przygotowania pozostałych dokumentów ćwiczenia.

Operacyjno-taktyczna część zamiaru powinna spełniać następujące warunki:

- powinna być prawidłowa pod względem taktycznym;
- odpowiadać tematowi i założonym celom szkoleniowym ćwiczenia;
- zamiar stron powinien być zwięzły i w sposób jasny wyrażać myśl przewodnią sytuacji operacyjno-taktycznej, na której tle będą realizowane zagadnienia szkoleniowe ćwiczenia.

Przystępując do opracowania operacyjno-taktycznej części zamiaru ćwiczenia, pracę można podzielić na dwa etapy. Pierwszy z etapów będzie obejmował czynności związane z graficznym opracowaniem zamiaru operacyjno-taktycznego na mapie, drugi etap - ujęcie tekstowe zagadnień operacyjno-taktycznej części zamiaru. Po opracowaniu zamiaru ćwiczenia i zatwierdzeniu go przez wyższego przełożonego, zespół autorski na podstawie danych zawartych w zamiarze przygotowuje kolejno pozostałe dokumenty ćwiczenia zgodnie z "Planem przygotowania ćwiczenia". Dokumenty te są podpisywane przez kierownika ćwiczenia /z wyjątkiem rozkazu, który podpisuje dowódca/.

Przeprowadzenie ćwiczenia z wojskami to realizacja wszystkich zaplanowanych przedsięwzięć zawartych w dokumentach ćwiczenia, mających na celu osiągnięcie założonych celów szkoleniowych danego ćwiczenia. Ćwiczenie, w zależności od tematu i celów szkoleniowych, może rozpoczynać się od: ogłoszenia alarmu bojowego, wprowadzenia zarządzenia stopniowego osiągnięcia gotowości bojowej, niespodziewanych działań przeciwnika powietrznego. W chwili rozpoczęcia ćwiczenia kierownictwa i rozjemcy powinni być obecni na swoich miejscach pracy.

Jeżeli ćwiczenie rozpoczyna się od ogłoszenia alarmu bojowego, ćwiczącemu dowódcy wręcza się założenie, w którym stworzona sytuacja powinna zmusić ćwiczącego dowódcę do zarządzenia alarmu bojowego.

Jeżeli ćwiczenie rozpoczyna się wprowadzeniem zarządzenia stopniowego

osiągnięcia gotowości bojowej, należy przez cały okres organizacji działań bojowych podawać ćwiczącym odpowiednie wprowadzenia, które stwarzałyby warunki narastania sytuacji konfliktowej.

Jeżeli ćwiczenie rozpoczyna się niespodziewanymi działaniami nieprzyjaciela powietrznego, podstawą działań ćwiczących wojsk jest rozpoczęcie nalotu i ukazanie się samolotów - celów powietrznych na podejściach do rejonu obrony ćwiczących wojsk.

Ćwiczenie z wojskami prowadzi się nieprzerwanie w dzień i w nocy, w realnych warunkach atmosferycznych, w których czas operacyjny pokrywa się w zasadzie z czasem realnym /przerwy operacyjne/ i z natężeniem działań bojowych, jakie prowadziłyby realny przeciwnik. Całe ćwiczenie z zasady dzieli się na dwa główne okresy:

- okres organizacji działań bojowych, rozpoczynający się otrzymaniem zadania, a zakończony rozpoczęciem działań bojowych przez przeciwnika;
- okres prowadzenia działań bojowych; od chwili rozpoczęcia działań bojowych do ich zakończenia.

Podział ten jest w zasadzie umowny, gdyż w ćwiczeniu z wojskami okresy te mogą się zazębiać. Wszystkie decyzje podejmowane przez ćwiczących dowódców są meldowane kierownictwu ćwiczenia i starszym rozjemcom w zależności od szczebla organizacyjnego. Zatwierdzając decyzje, kierownictwo ćwiczenia powinno kierować się ogólną zasadą, aby podejmowane decyzje w jak najwyższym stopniu umożliwiły osiągnięcie celów szkoleniowych i nie naruszały planu przeprowadzenia ćwiczenia.

W wypadku podejmowania nieprawidłowych decyzji należy przy pomocy dodatkowych wprowadzeń skłonić ćwiczące sztaby do podejmowania poprawnych decyzji. Obowiązkiem kierownictwa ćwiczenia i rozjemców jest niedopuszczenie do podejmowania niewłaściwych decyzji, a szczególnie do ich realizacji.

W trakcie prowadzenia działań bojowych każdorazowo kierownictwo ćwiczenia powinno oceniać warunki atmosferyczne, czy pozwalają na prowadzenie realnych lotów, aby zapobiec ewentualnym wypadkom. Po rozpoczęciu działań przez pozorującego przeciwnika powietrznego ćwiczące wojska przystępują do zwalczania ŚNP przeciwnika zgodnie z decyzjami ćwiczących dowódców. Kierownictwo ćwiczenia i rozjemcy kontrolują sposób i organizację zwalczania nalotu przeciwnika na wszystkich szczeblach dowodzenia. Kierownictwo i rozjemcy przekazują jednocześnie ćwiczącym planowe wprowadzenia, w tym również uderzenia na bronione obiekty, wojska własne i - co się z tym wiąże - powstałe zniszczenia oraz straty ponoszone przez wojska własne i przeciwnika. Ćwiczący dowódcy powinni reagować na te wprowadzenia, podejmując stosowne decyzje.

Kierownictwo i rozjemcy kontrolujący ćwiczenie powinni pamiętać o tym, że:

- ćwiczenie z wojskami OPK jest wieloszczeblowe i w czasie, kiedy wyższy szczebel otrzymał już konkretne zadania i wypracowuje decyzje, niższe szczeble dowodzenia realizują jeszcze ogólne przygotowania, zwracając szczególną uwagę na przygotowanie sprzętu i uzbrojenia do działań;

- kontrolując pracę ćwiczących nie powinni im przeszkadzać zbyt częstą ingerencją w tok ich pracy, gdyż odrywa to ćwiczących od zaplanowanych czynności, co ujemnie wpływa na całokształt przebiegu ćwiczenia; oprócz kontroli czuwać nad zapewnieniem bezpieczeństwa działań bojowych, a szczególnie zapobiegać wypadkom lotniczym.

Każde ćwiczenie z wojskami należy zakończyć jego omówieniem. Wnikliwie przeprowadzone omówienie ćwiczenia z wojskami jest ważnym końcowym jego etapem. Aby omówienie osiągnęło swój cel, musi być należyście przygotowane. Przygotowanie omówienia ćwiczenia z wojskami polega na zebraniu danych do omówienia, przygotowaniu odpowiedniego referatu oraz uzupełnieniu go niezbędnymi mapami, wykresami, szkicami itp.

Przygotowanie materiałów do omówienia rozpoczyna się jednocześnie z rozpoczęciem opracowania ćwiczenia /opracowanie planu omówienia, wyznaczenie grupy do przygotowania ćwiczenia/. Zbieranie materiałów merytorycznych rozpoczyna się wraz z rozpoczęciem ćwiczenia. Do materiałów tych zalicza się:

- opracowanie teoretyczne zagadnień związanych z tematem ćwiczenia;
- zamiar ćwiczenia /wraz z mapę - zamiaru operacyjno-taktycznego/;
- planowaną pozorację przeciwnika powietrznego;
- uwagi dotyczące podejmowanych decyzji i organizacji działań bojowych przez poszczególnych ćwiczących dowódców i sztaby;
- uwagi dotyczące realizacji współdziałania na poszczególnych szczeblach dowodzenia;
- ocenę działalności poszczególnych jednostek;
- uwagi dotyczące stanu moralno-politycznego i dyscypliny jednostek podczas ćwiczenia;
- rezultaty działań bojowych. /Liczba celów przeprowadzonych przez WRT, liczba zwalczanych celów przez LM, liczba celów powietrznych zwalczanych przez WR/.

Na podstawie tych materiałów należy opracować referat zawierający następujące zagadnienia:

- teoretyczne zagadnienia związane z tematem ćwiczenia;
- główne elementy zamiaru ćwiczenia /cele szkoleniowe, warunki ćwiczenia i założona sytuacja operacyjno-taktyczna/;

- analiza i ocena decyzji podejmowanych przez ćwiczących;
- ocena pracy dowództw, sztabów i jednostek;
- ogólne wnioski i zalecenia dla poszczególnych rodzajów wojsk i jednostek.

Referat należy uzupełnić materiałami poglądowymi, takimi jak mapa zamiaru operacyjno-taktycznego, mapy decyzji ćwiczących dowódców, wykresy obrazujące rezultaty działań bojowych itp.

Omówienie przeprowadza się najczęściej w kilka godzin po zakończeniu ćwiczenia - najpóźniej w ciągu 2-3 dni. Biorą w nim udział osoby funkcyjne zgodnie z decyzją kierownika ćwiczenia.

Protokół z omówienia ćwiczenia załącza się do dokumentów metodycznych ćwiczenia, a ich odpisy otrzymują podległe jednostki w celu realizacji wniosków i zaleceń w trakcie dalszego szkolenia.

Sztab organizujący ćwiczenie opracowuje sprawozdanie z przebiegu ćwiczenia i w określonym terminie przedstawia wyższemu przełożonemu.

LITERATURA

1. Metodyka szkolenia operacyjno-taktycznego wojsk OPK. Podręcznik. Wyd. DW OPK, 1969.
2. Metodyka ćwiczeń taktycznych. Podręcznik. Wyd. ASG, 1981.
3. Instrukcja o organizowaniu i prowadzeniu ćwiczeń taktycznych. Wyd. MON - Inspektorat Szkolenia, 1976.

Wydrukowano w 50 egz.

Egz. nr 1-50 Bibl. Nauk. OZS
 Wyk. płk Gierczak, ppłk Michalak -
 Druk. OH, dn. 3.8.83r.
 Druk. ASG WP nr Pf 269/Pf 1008/WW
 Kor. Tł.

Z A Ł A C Z N I K I

Ze względu na ujednoczenie nazw i ogólnej formy dokumentów opracowywanych do poszczególnych rodzajów ćwiczeń załączniki przedstawiające strukturalne wzory opracowywanych dokumentów do ćwiczeń wykonano dla jednego ćwiczenia - ćwiczenia z wojskami korpusu OPK. Ćwiczenie to wybrano jako wzorcowe, ponieważ dokumenty z nim związane charakteryzują się najszerszą - pod względem merytorycznym - treścią, jak również opracowywane są dla odpowiednio wysokiego szczebla dowodzenia wojsk OPK. Wzory dokumentów do innych rodzajów ćwiczeń w swej formie będą takie jak do ćwiczenia z wojskami. Przy opracowywaniu tych dokumentów /do innych rodzajów ćwiczeń/ należy opierać się na przedstawionych wzorach, dopasowując treść do tematu, zagadnień szkoleniowych i celów szkoleniowych ćwiczenia, uwzględniając zakres treści podany w niniejszym podręczniku. Opracowane dokumenty zatwierdzać i podpisywać powinny osoby wskazane w podręczniku i zgodnie z posiadanymi kompetencjami.

Ponieważ zamiar ćwiczenia grupowego posiada nieco inną strukturę /niż w innego rodzaju ćwiczeniach/, przedstawiony został dodatkowo w załączniku 11. Załącznik 12 przedstawia strukturalny wzór opracowania metodycznego zajęcia do ćwiczenia grupowego /do innego rodzaju ćwiczeń tego dokumentu nie wykonuje się/. Załącznik 13 ilustruje okładkę oprawioną w jedną całość dokumentacji każdego ćwiczenia.

Wykaz dokumentów opracowanych do poszczególnych ćwiczeń

Ćwiczenia	Dokumenty												
	Plan przygo- towania cwi- czenia	Zamiar cwi- czenia	Rozkaz orga- nizacyjny	Założenie / z załącznikami/	Plan przepro- wadzenia cwi- czenia / z za- łącznikami/	Plan pozoracy przebiegu powietrznego	Umowa w spra- wie pozoracy przebiegu	Plan uderzeń SNP	Plan pozoracy przebiegu nazemnego	Wykaz strat i zniszczeń	Plan maskowa- nia ćwiczenia	Wytyczne orga- nizacyjne i metody- czne dla kierownic- stwa i rozjem- ców i rozjem- stwa cwičenja- Plan, omówie- nia cwičenja-	Opracowanie metodyczno- zajęc
Ćwiczenie grupowe		x		x									x
Trening sztabowy				x									
Trening systemu dowodzenia CPK		x		x					x				
Ćwiczenie na ma- dowódz- sztabowe	x	x	x	x	x				x			x	
szkie- letowe	x	x	x	x	x				x			x	
Ćwiczenie takty- czno-bojowe		x	x	x	x								
Trening systemu CPK		x	x	x	x								
Ćwiczenie z wojskami	x	x	x	x	x								x

DOWÓDZTWO WOJSK OBRONY POWIETRZNEJ KRAJU

ODDZIAŁ OPERACYJNY

ZATWIERDZAM
DOWÓDCA WOJSK OPK

Klauzula tajności

Egz.nr ...

/st., imię, nazwisko/

Dnia ..... 19... r.

P L A N

PRZYGÓTOWANIA ĆWICZENIA Z WOJSKAMI ... KORPUSU OPK

TEMAT: .....
.....

/Miejscowość/

/miesiąc/

/rok/

/treść/

I TEMAT: .....

II CELE SZKOLENIOWE:
.....

III ZAGADNIENIA SZKOLENIOWE:
.....

IV SKŁAD ZESPOŁU AUTORSKIEGO:
.....

V SKŁAD KIEROWNICTWA ĆWICZENIA:
.....

VI MATERIAŁOWO-TECHNICZNE ZABEZPIECZENIE ĆWICZENIA:
.....

VII PRZEDSIĘWZIĘCIA ORGANIZACYJNE I TERMINY ICH WYKONANIA:
.....

SZEF SZTABU WOPK

/stopień, imię, nazwisko/

DOWÓDZTWO WOJSK OBRONY POWIETRZNEJ KRAJU

ODDZIAŁ OPERACYJNY

ZATWIERDZAM
SZEFE SZTABU GENERALNEGO WP

Klauzula tajności

Egz.nr ...

/stopień, imię, nazwisko/

Dnia ..... 19 ... r.

Z A M I A R

ĆWICZENIA Z WOJSKAMI ... KORPUSU OPK

TEMAT: .....
.....

Mapa: skala

godło

.....

.....

/Miejscowość/

/miesiąc/

/rok/

/treść/

I CZĘŚĆ ORGANIZACYJNO-METODYCZNA

1. Temat: .....
2. Cele szkoleniowe: .....
3. Zagadnienia szkoleniowe .....
4. Rodzaj i forma ćwiczenia .....
5. Czas trwania ćwiczenia: .....
8. Przebieg ćwiczenia .....
- a/ ZACHODNI
- b/ WSCHODNI
6. skład wojsk biorących udział w ćwiczeniu .....
7. Rozmach ćwiczenia .....
9. Organizacja pozoracji .....
10. Limity .....
11. Organizacja dowodzenia i łączności .....

II CZĘŚĆ OPERACYJNO-TAKTYCZNA

1. Warunki prowadzenia ćwiczenia .....
2. Zamiar stron .....
- A/ WSCHODNI
- B/ ZACHODNI

Załącz.: Zamiar operacyjno-taktyczny /mapa .../.

SZEF SZTABU
WOJSK OBRONY POWIETRZNEJ KRAJU

/stopień, imię, nazwisko/

DOWÓDCA
WOJSK OBRONY POWIETRZNEJ KRAJU

/stopień, imię, nazwisko/

ZATWIERDZAM
(STANOWISKO)

ZAMIAR OPERACYJNO-TAKTYCZNY
DO ĆWICZENIA Z WOJSKAMI ..... KORPUSU OPK
temat: .....

~~BOJENIE~~

Egz. Nr.....

Wklejka 1 do poz. pf. 1008/WW
Załącznik 4

KLAUZULA TAJNOŚCI

Egz. Nr.....

(st. imię i nazwisko)

..... samolotów
typu.....

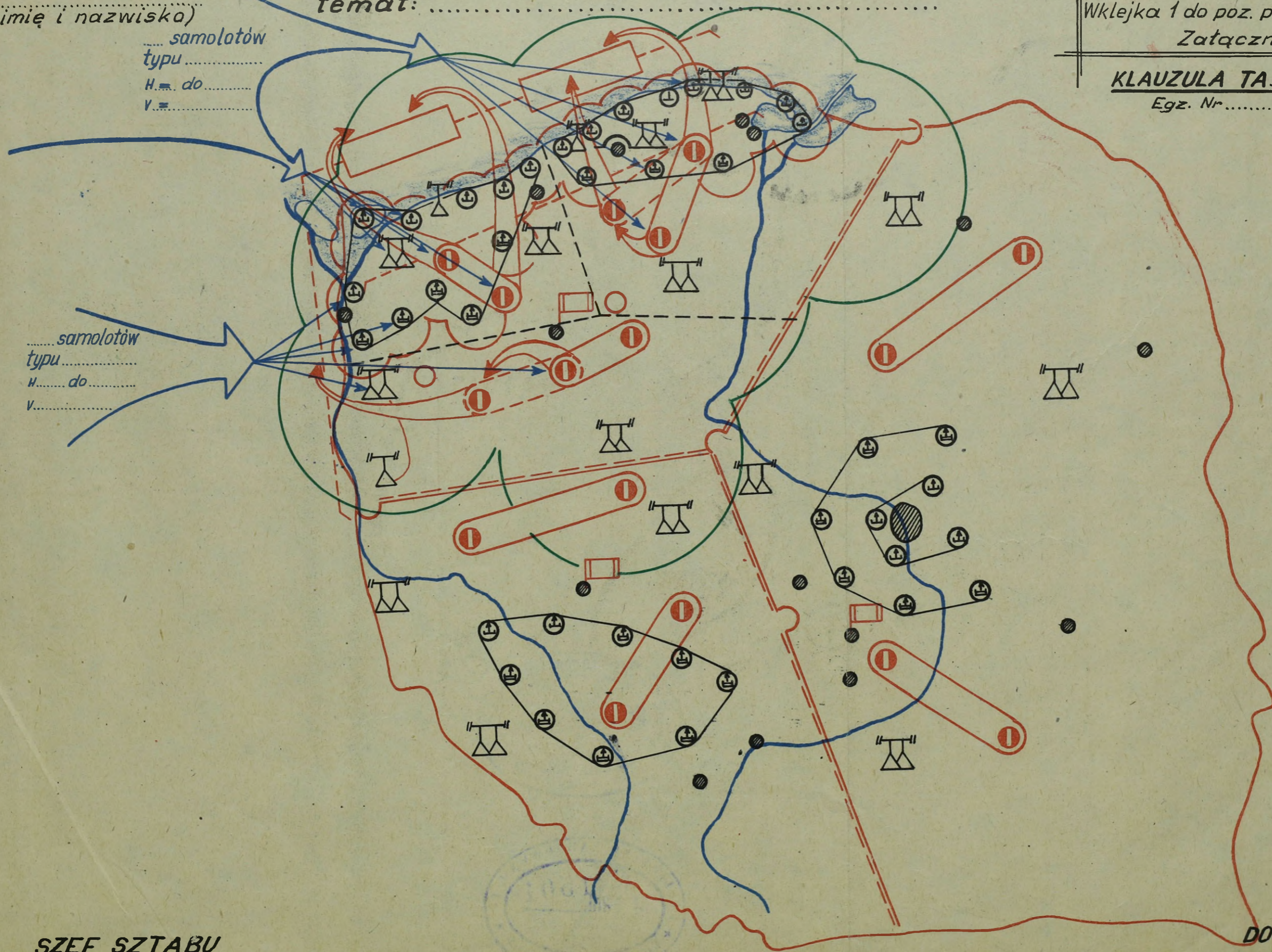
H. do.....

V. =.....

..... samolotów
typu.....

H. do.....

V. ....

SZEF SZTABU

(st. imię i nazwisko)

DOWÓDCA

(st. imię i nazwisko)

DOWÓDZTWO WOJSK OBRONY POWIETRZNEJ KRAJU

ODDZIAŁ OPERACYJNY

Klauzula tajności

Egz.nr ...

Z A Ł O Ż E N I E

do ćwiczenia z wojskami ..... korpusu OPK

Temat: .....
.....

Mapa:/skala/

/ godło/

.....

.....

/Miejscowość/

/miesiąc/

/rok/

str. 82

/treść/

I

1. ....
2. .... /treść rozdziału/ .....

II

1. ....
2. .... /treść rozdziału/ .....

III

1. ....
2. .... /treść rozdziału/ .....

IV

1. ....
2. .... /treść rozdziału/ .....

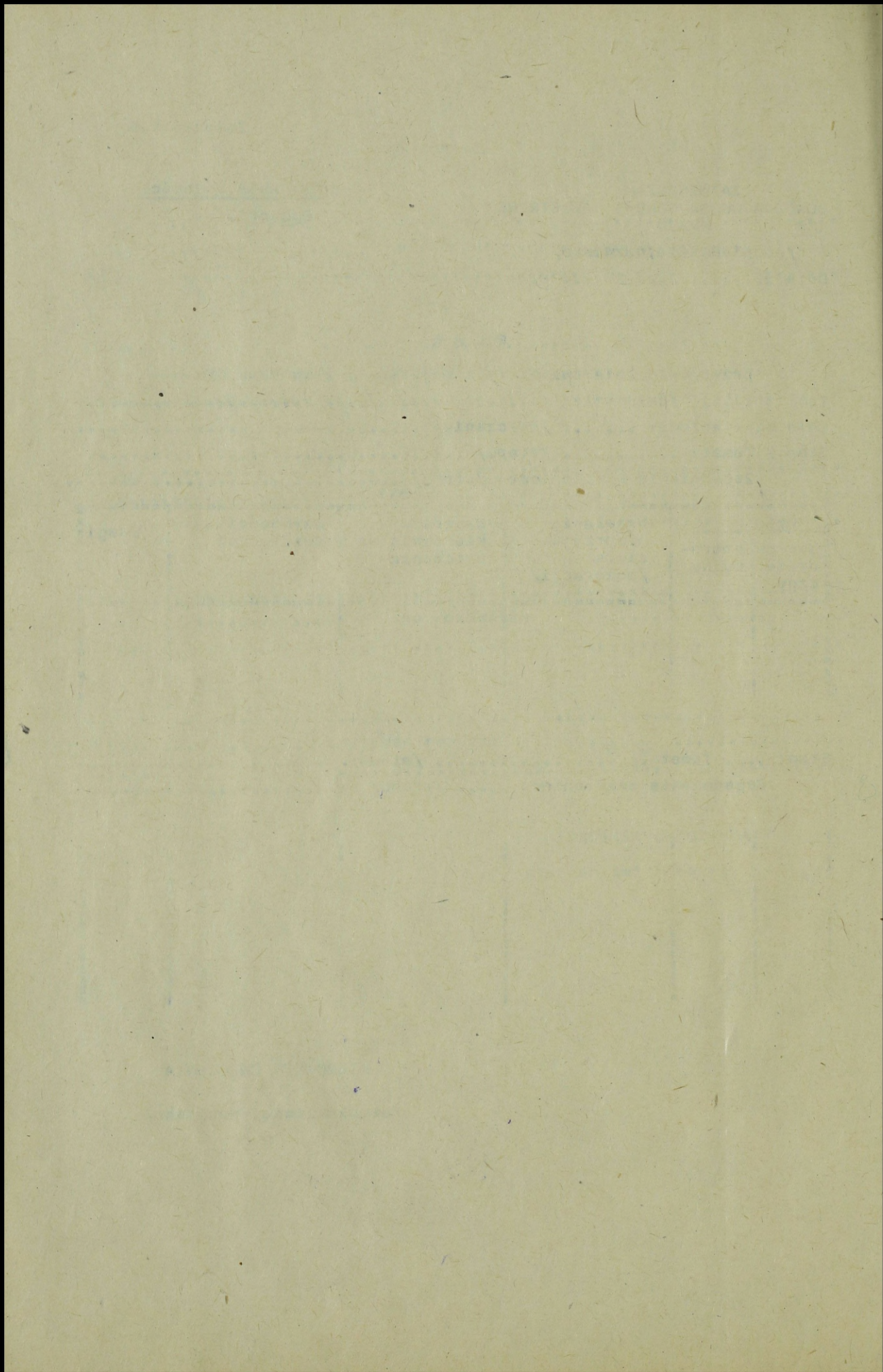
V

1. ....
2. .... /treść rozdziału/ .....

KIEROWNIK ĆWICZENIA

/stopień, imię, nazwisko/

ZATWIERDZAM
DOWÓDCA WOJSK OPK

/stopień, imię, nazwisko/

Załącznik 7

Klauzula tajności

Egz.nr ...

P L A N

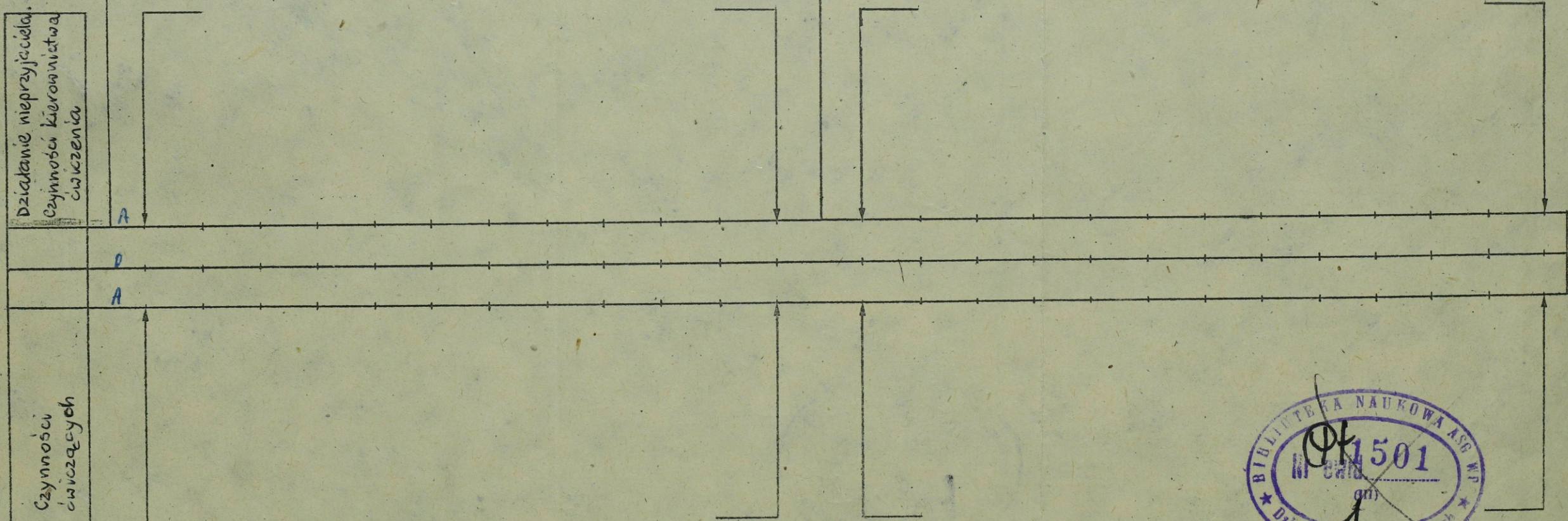
przeprowadzenia ćwiczenia z wojskami ... korpusu OPK

Temat: .....

Cele szkoleniowe: .....

ETAP I. - czas astronomiczny /od godz. do godz. dnia/
- czas operacyjny /od godz. do godz. dnia/
Temat: .....
Zagadnienia: .....

ETAP ... - czas astronomiczny /od godz. do godz. dnia/
- czas operacyjny /od godz. do godz. dnia/
- Temat: .....
- Zagadnienia .....

KIEROWNIK ĆWICZENIA
/stopień, imię, nazwisko/

ZATWIERDZAM
(STANOWISKO)

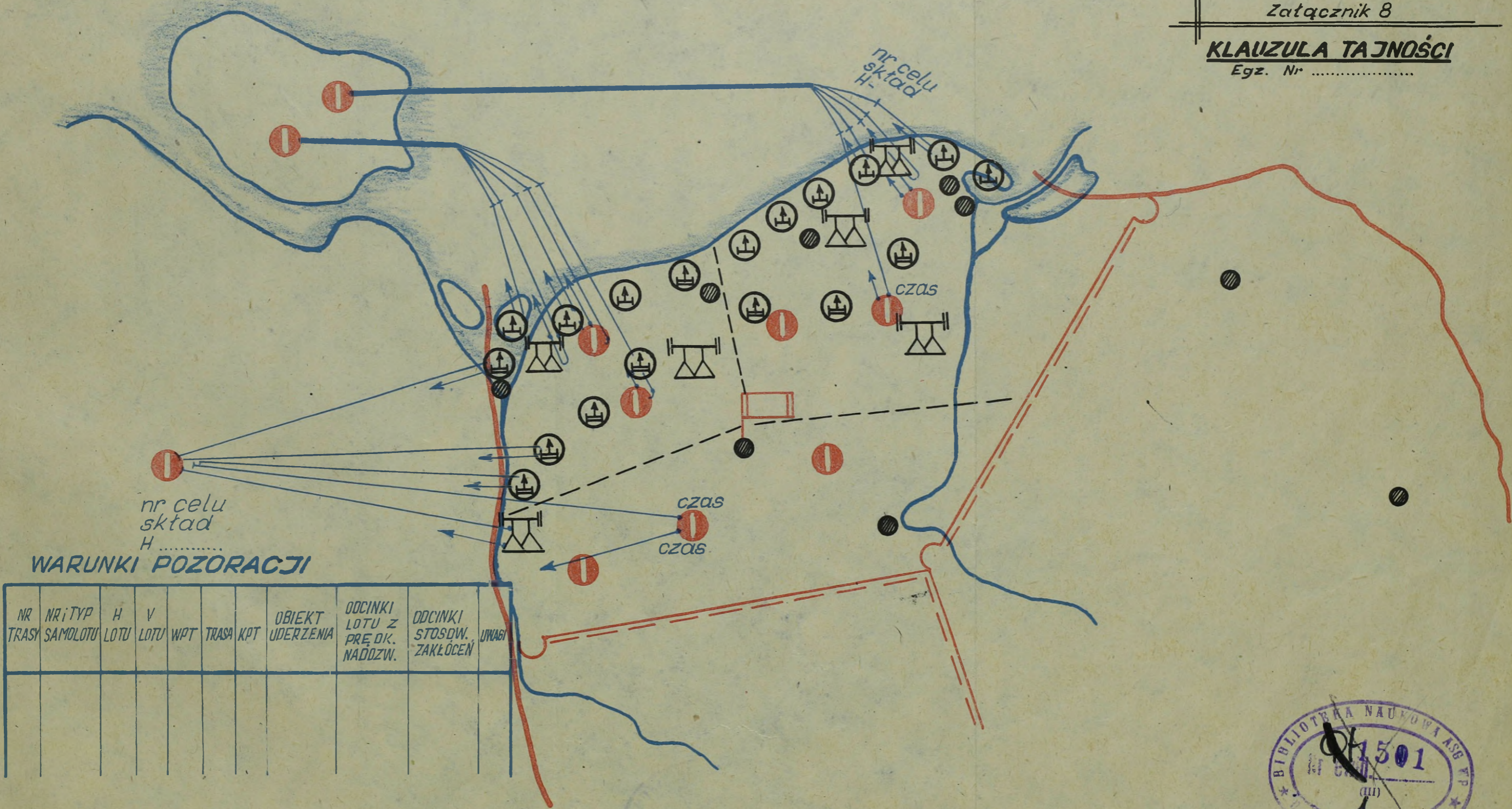
(st. imię i nazwisko)

PLAN POZORACJI PRZECIWNIKA POWIETRZNEGO DO CWICZENIA Z WOJSKAMI ..... KORPUSU OPK

Do użytku
~~POUFNE~~
Egz. Nr.....

Wklejka 2 do poz.pf.1008/WW
Załącznik 8

KLAUZULA TAJNOŚCI
Egz. Nr.....

WARUNKI POZORACJI

NR TRASY	NR i TYP SAMOLOTU	H LOTU	V LOTU	WPT	TRASA	KPT	OBIEKT UDERZENIA	ODCINKI LOTU Z PRĘDK. NADZW.	ODCINKI STOSOW. ZAKŁÓCEN	UWAGI

SZEF SZTABU

(st. imię i nazwisko)

DOWÓDCA

(st. imię i nazwisko)

AN UDERZEŃ ŚNP W ĆWICZENIU Z WOJSKAMI ..... KORPUSU OPK

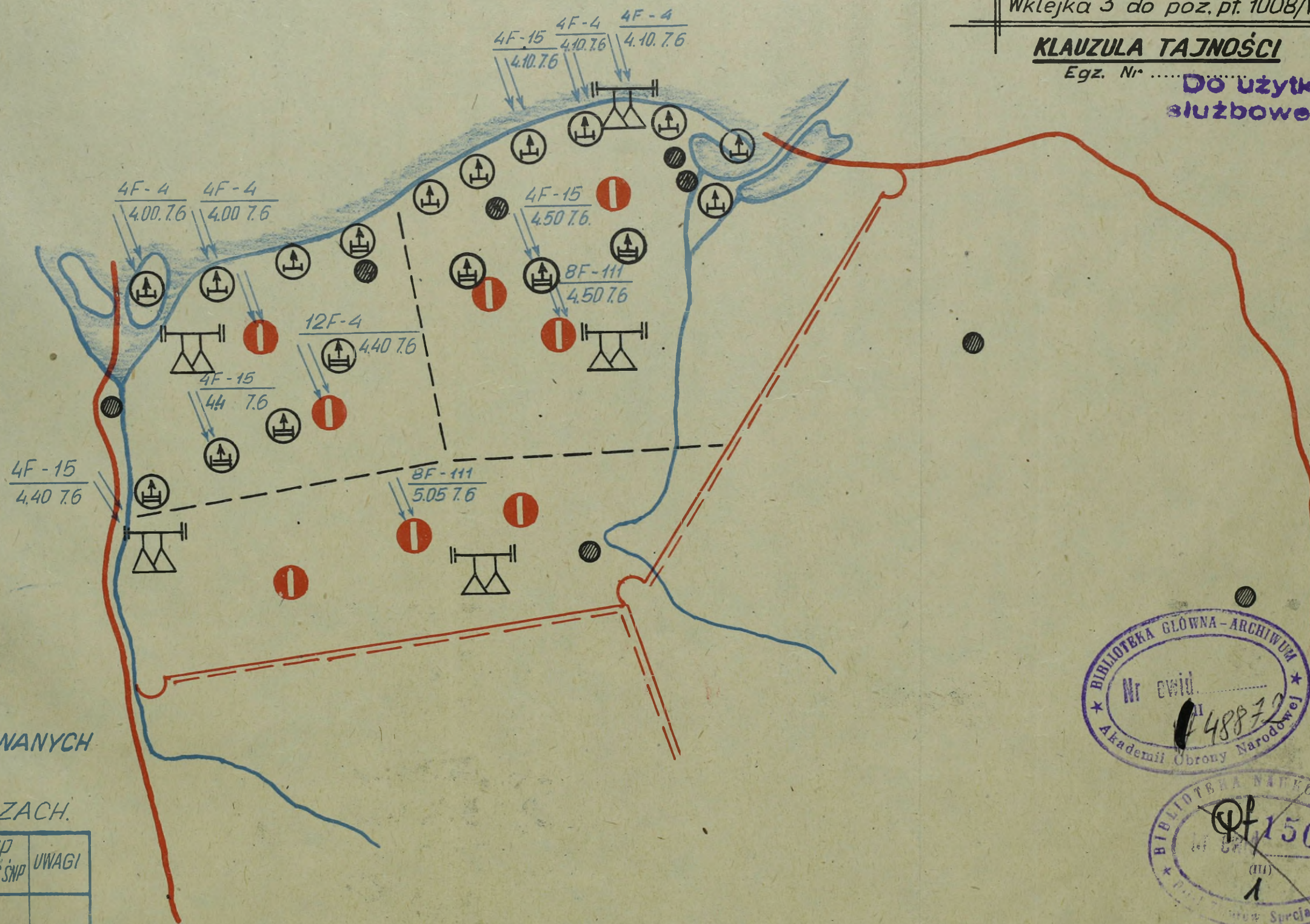
~~POUFA~~

Egz. Nr.....

Wklejka 3 do poz. pf. 1008/WW

KLAUZULA TAJNOŚCI

Egz. Nr ..... **Do użytku służbowego**

ARMONOGRAM WYKONYWANYCH UDERZEŃ

1. Z KIERUNKU PÓŁNOCNO - ZACH.

P	OBIEKT UDERZENIA	GODZ. DATA	TYP ILOŚĆ ŚNP	UWAGI

2. Z KIERUNKU ZACHODNIEGO

P	OBIEKT UDERZENIA	GODZ. DATA	TYP ILOŚĆ ŚNP	UWAGI

KIEROWNIK ĆWICZENIA

(st. imię i nazwisko)

... KORPUS OBRONY POWIETRZNEJ KRAJU

WYDZIAŁ OPERACYJNY

DOWÓDCA
... KORPUSU OPK

Klauzula tajności

Egz.nr ...

/stopień, imię, nazwisko/

Dnia ..... 19 ... r.

Z A M I A R

ĆWICZENIA GRUPOWEGO DLA SZTABU ... KORPUSU OPK

TEMAT: .....
.....

Mapa: /skala/

/godźlo/

.....

/Miejscowość/

/miesiąc/

/rok/

ZAJĘCIE NR .....

- I Temat: .....
- II Cele szkoleniowe: .....
- III Zagadnienia szkoleniowe i podział czasu .....
- IV Wskazówki organizacyjno-metodyczne:
  - a/ przygotowanie zajęcia
  - b/ przeprowadzenie zajęcia.
- V Przebieg zajęcia:
  - 1. Wstęp: .....
  - 2. Zagadnienia szkoleniowe /treść/ .....
  - 3. Proponowane rozwiązanie .....
  - 4. Podsumowanie zajęcia
    - omówienie przebiegu zajęcia
    - udzielenie wytycznych do kolejnego zajęcia

AUTOR ZAJĘCIA
/stanowisko/

/stopień, imię, nazwisko/

... KORPUS OBRONY POWIETRZNEJ KRAJU

WYDZIAŁ OPERACYJNY

Klauzula tajności

Egz.nr ....

/autor/

ĆWICZENIE DOWÓDCZO-SZTABOWE DLA ...

.....

TEMAT: .....

.....

/Miejscowość/

/miesiąc/

/rok/

